

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYET’İN KURUCULAR KUŞAĞINDAN BİR AYDIN:
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL**

Fatih ÇALMAZ

**GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

2013-ANKARA

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYET’İN KURUCULAR KUŞAĞINDAN BİR AYDIN:
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL**

Fatih ÇALMAZ

**GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Laika Funda CANTEK**

2013-ANKARA

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK
ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYETİN KURUCULAR KUŞAĞINDAN BİR AYDIN:
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Laika Funda Cantek

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı
.....

.....

Doç. Dr. Laika Funda Cantek
.....

.....

Doç. Dr. Tezcan Durna
.....

.....

Tez Sınav Tarihi: 02.08.2013.....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (/ /2013)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Fatih ÇALMAZ

İmzası

İçindekiler

İçindekiler.....	1
Önsöz.....	3
Kısaltmalar	4
GİRİŞ.....	5
I. BÖLÜM	14
BATI'DA VE TÜRKİYE'DE AYDIN TİPOLOJİSİ.....	14
1.1. Aydın Tanımı ve Toplumsal İşlevi.....	14
1.2. Batının Düşünce Tarihinde Aydın Rolü	24
2. TÜRK AYDINI.....	35
2.1. Türk Aydının Ortaya Çıkışı.....	35
2.2. Tarihsel Toplumsal Yapının Türk Aydın Üzerindeki Etkileri: Türk Aydının Özgüllüğü	41
2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Aydın: Kurucular Kuşağı.....	47
2.4. Kurucular Kuşağı ve Sabri Esat Siyavuşgil.....	55
II. BÖLÜM	59
KURUCU KUŞAKTAN BİR AYDIN OLARAK SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL'İN HAYATI VE GAZETECİLİK YAŞAMI.....	59
2.1. Sabri Esat Siyavuşgil Biyografisi	59
2.2. Yeni Sabah Gazetesi.....	75
2.3. Gazetecilikte Yeni Dönem ve Kurucular Kuşağı Aydınları.....	80
2.3.1. Tutum ve Davranışlarına Göre İki Farklı Muharrir Tipolojisinin Şekillenışı: Şerif Mardin'in Analizi	81

2.4. Sabri Esat Siyavuşgil'in Gazeteci Olarak Portresi	86
III. BÖLÜM.....	94
SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL'İN KÖŞE YAZILARININ TEMATİK ANALİZİ	94
3.1. Sabri Esat Siyavuşgil'de Münevver Kavramı	95
3.1.1. Bir Dikatomik Anlatım Olarak Yarım Münevver - Hakiki Münevver.....	100
3.1.2. Burjuva münevveri – Memur Münevveri:.....	105
3.2. Sabri Esat Siyavuşgil'in Maarif ve Terbiye Yazıları	108
3.2.1. Tecrübi Psikoloji ile Umumi Psikoloji Kürsüleri Arasındaki Örtük Mücadele	111
3.2.2. Maarif ve Terbiye Tartışmaları.....	115
3.2.3. Maarifte Ana Dava: 1950'lerde Maarif Tartışmaları	116
3.3. Sabri Esat Siyavuşgil'in Dil Konusundaki Yazıları	124
3.3.1. Avrupa'da Dil Sorunun Doğuşu	125
3.3.2. Türkiye'de Dil Sorunun Doğuşu ve Matbaa.....	127
3.3.3. Sabri Esat Siyavuşgil'e Göre Dilin Kaynağı ve Dil Toplum İlişkisi.....	130
3.3.4. Sabri Esat Siyavuşgil'in Sadeleşme Konusundaki Düşünceleri.....	131
3.3.5. Sabri Esat Siyavuşgil'in Dil Konusundaki Önerileri.....	133
IV. SONUÇ	136
ÖZET	140
SUMMARY	141
KAYNAKLAR.....	142
EKLER	149
EK 1.....	149
EK 2.....	150

Önsöz

Türkiye düşün ve sanat tarihinde şöhretini *Cyrano de Bergerac* çevirisine borçlu olan Sabri Esat Siyavuşgil'in ismiyle tanışmam bir başka çevirisiyle gerçekleşti. 15. yüzyılda yaşamış Fransız lirik şairi François Villon'dan çevirdiği *Evvel Zaman Kadınları Baladını* tesadüfen okumuştum. Daha sonra Siyavuşgil'in mazmun çeviri maharetini “harikulade” olarak niteleyen bir yazıya rastladım. Cumhuriyetin erken dönemi aydınları içinde popüler kültür konusunda istisnai görüşlerin sadece Siyavuşgil'e ait olduğunu anlatan Sayın Levent Cantek'in önerisiyle de böyle bir çalışma ortaya çıktı.

Bir biyografik monografi yazma süreci şüphesiz çok öğretici oldu. Siyavuşgil'i hangi açıdan okumanın verimli olacağı konusunda kararsız kaldığım zamanlarda danışmanım Doç. Dr. Funda Şenol Cantek'in önümü açan, hem soruyu bulma ‘tık’leri hem de telkinleri bu tezin tamamlanmasında birincil katkılar yaptı. Kendilerine müteşekkirim. Yanı başımda olup da tıkanıdığım dönemlerde bu çalışma ile tek başıma yüzleşmem konusunda ketum davranan dostlarımı da ayrıca anmam gerekli. Beraber akıl yürütme amacıyla kapılarını çaldım ama nafile. Ayrıca bir şekilde beni akademinin içinde tutma çabasından hiç vazgeçmeyen Doç. Dr. Sema Yıldırım Becerikli'ye, taşradan bana kitaplar ve fikirlerle gelen İbrahim Öztürk'e, *word* uzmanlığını ve teknik bilgisini hizmetime koşan dostum Gökhan Demirkol'a, Berna Ekinci'ye teşekkürlerimi sunarım. İsmet Özel ve Kemal Tahir'den çok şey öğrendim, bilinmesini isterim.

Son kertede anneme ve babama.

Kısaltmalar

abç.	altını ben çizdim
bkz.	bakınız
çev.	çeviren
der.	derleyen
ed.	editör
s.	sayfa
yay. haz.	yayına hazırlayan
f.ç.	Fatih Çalmaz

GİRİŞ

Türk Sosyal Bilimleri ve düşünce dünyası içerisinde, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren, Cumhuriyetin erken dönemine ilişkin eleştirel bir bakış açısını ihtiva eden çalışmaların sayısında dikkate değer bir artış olmuştur. 12 Eylül 1980 sonrası siyasi otoritenin Kemalizmi sağ-otoriteryen bir bakış açısıyla yeniden tanımlama ve inşa etme çabalarıyla birlikte Türkiye’nin sosyal bilim ve entelektüel ikliminde gerçekleşen dönüşümler bu çalışmaları tetikleyen unsurların başında gelmektedir.

1960’lı yıllardan başlayarak ‘ekonomi’ ve ‘siyaset-sosyoloji’ merkezli düşünce iklimi seksenlerden sonra yerini ‘tarih bilimi’ ilgisine bırakmıştır. Öte yandan Batı literatüründe son yıllarda fazlaca ilgiye mazhar olmuş kimi temaların etkisinde gelişen, makro siyasal ve sosyal çerçeveleri açıklamaktan ziyade belli mekanizmaları ve süreçleri önceleyen yeni yaklaşımlar, Türkiye’de de bilinçli ya da bilinçsiz bir gerçeklik üzerine oturmuş ve sosyal bilimlerde teorik ilgiler kültüralizmin belirleyiciliği altına girmiştir. İdeolojilerin makro sosyal ve siyasal çerçeveleri açıklamakta yetersiz kaldığından (ya da kapitalizm karşısındaki ‘ricat’) hareketle “hegemonya” ve “rıza” süreçlerine yönelik ortaya çıkan bu ilgiyi besleyen ve bu ilgiden beslenen aydın/entelektüeller için büyük anlatılar ‘kültürel kurgu’ hatta ‘anlatı’ olarak ele alınmaya başlamıştır. Türkiye’de ise entelektüel ve akademik ortam, giderek Batı literatürüne ‘açık’ olmaktan çok, batı literatürüne ‘bağımlı’ hale gelmektedir. Söz konusu çalışmaların en önemli ortak paydalarından biri ise, özellikle Tanzimat’tan günümüze kadar uzanan Türk modernleşmesinin tepeden inmeci/jakoben bir seyir izlemiş olduğu iddiasıdır. Batılı-Merkez ülkelerin aksine Türkiye’nin modernleşme serüveninin kaynakları Türk toplumunun kendi iç gelişme ve çelişkilerinde değil toplumu modern/batılı değerler dâhilinde yeniden kurmaya/üretmeye çalışan asker-sivil bürokrat/aydınlarda aranmalıdır (Sezer, 1988: 189). Devletin ‘zor kullanma yetkisini’ de ellerinde bulunduran erken dönem Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının sağlamlaştırmakla mükellef oldukları ideolojik değişim ve hatta meşruiyet ise aydınlar eliyle muhkem hale getirilmiştir. Bu bakış açısından

hareketle Türkiye’de okur-yazar aydın tabakaların, devletin ya da onun kurucu aktörlerinin ‘koruyucu çeperinde’ iş gördükleri verili bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir.

Kurucular kuşağı ya da denetleyici kuşak adıyla anılan ve 1890-1905 yılları arasında doğmuş, “rejimin inşasında aktif rol almış olan” (Cantek; 2008: 240) Cumhuriyet’in ilk dönem aydın kuşağının temsilcilerinden birisi de gerek gazeteci gerekse de bilim adamı kimliğiyle öne çıkan Sabri Esat Siyavuşgil’dir. Siyavuşgil’in bu kuşak içerisindeki yerine anlayabilmek için yukarıda ana hatlarıyla sunulan çerçevenin imkânları ve eksikliklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Cumhuriyet ile Osmanlı arasında “kopuş”tan çok bir “süreklilik” gören anlayışla paralel bir biçimde, buyurgan/merkeziyetçi iktidar yapısının Cumhuriyet kurucu kadrosu (asker-sivil bürokrat ve aydınlar) tarafından devam ettirildiğine yönelik bakış açısı, birçok yönüyle ele alınmaksızın kurucu/denetleyici kuşağın anlaşılması imkânsızdır. Süreklilik tezinin açıklayıcı unsurlarının yanı sıra; bu tezin/tezlerin, devleti tamamen araçsalcı bir bakış açısına hapsederken (yine) Batılı-Marksist açıklama biçimlerinin ya da sınıflar-üstü bir devlet anlayışı üretirken daha liberal batılı tezlerin Türkiye’ye (has) tercümesinden ibaret olup olmadıkları üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır.

Son 20-30 yılda adeta akademik bir *kanon* mertebesine yükselen ‘eleştirel’ paradigmanın/paradigmaların dikkatle değerlendirilmesi gerekliliğinin bir diğer sebebi de bahsi geçen ‘tercüme’ faaliyetlerinin niteliğidir. Son dönem çalışmaların ortaya çıkmasında salt kültüralist bir bakış açısının yanı sıra, Batı literatüründe son yıllarda fazlaca ilgiye mazhar olmuş kimi temaların gölgesinde gelişen bir bilim anlayışının etkilerini de görmek mümkündür. Makro değerlendirmelerden çok mikro yaklaşımlara, tarihsel-sosyolojik yapı ve süreçlerden çok metne yönelen bu anlayış, başta milliyetçilik olmak üzere; sekülerizm, kadın çalışmaları, kimlik politikaları, kolonyalizm ve post-kolonyalizm gibi revaçta olan temalar üzerinden yürüyen bir sosyal bilim anlayışını neredeyse tartışılmaz hale getirmektedir. Araştırılan konunun

kendi tarihsel bağlamından kopartılması, beraberinde günümüzde ön plana çıkartılan kavram setlerinin inceleme nesnelere zorla giydirilmesi/dayatılması gerçeğini de getirmektedir. Her bilimsel çabanın mutlaka 'bilinen' kavramsallaştırmalara ve kimi sabit hipotezlere dayanması gerektiğinden hareketle denilebilir ki, ele aldığımız yeni dönem yaklaşımların temel handikapı, kullandıkları kavramlarda değil, bu kavramların Türkiye toplumunun anlaşılmasında kullanılması için ihtiyaç duydukları tarihsel-sosyolojik arka planın 'flu' yapısıdır. Kurucu kuşağın önde gelen isimlerinden; bilim adamı, gazeteci, aydın Sabri Esat Siyavuşgil'in anlaşılması için, Türk modernleşmesinin ayırt edici unsurlarının ve Türkiye'de aydınların konum ve işlevlerinin tarihsel bir metodolojiyle incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışma kapsamında Türk aydınının tarihsel gelişimi, Türkiye'de devletin ve modernleşmenin serüveni ile birlikte ele alınmıştır.

Cumhuriyetin Kurucular Kuşağından Bir Aydın: Sabri Esat Siyavuşgil başlıklı tez çalışması Türkiye basın tarihinde yaklaşık 25 yıl süreyle gazetecilik ve fıkra yazarlığı yapan ve bilim adamı olarak Cumhuriyet'in kurucu aydın kuşağı arasında önemli bir yeri olan Sabri Esat Siyavuşgil'in gazetecilik serüvenini konu edinmektedir.

Sabri Esat Siyavuşgil, 20. yüzyıl başlarında dünyaya gelip daha sonra 1923'te ilan edilecek Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesi ve üretilmesinde etkin rol oynamış aydınlar kuşağının nispeten daha genç mensuplarından biridir. Aktif siyasete girmemiş ve hayatının tamamını bilim adamı olarak yaşamış olan Sabri Esat Siyavuşgil hakkında yapılan üç akademik çalışma mevcuttur. Bunlardan birisi Sezai Arusoğlu'nun yüksek lisans tezi olan *Edmand Rostand'ın "Cyrano de Bergerac" Adlı Eserinin Sabri Esat Siyavuşgil Tarafından Çevirisi Üzerine Anlambilimsel Bir Çalışma* (1996) başlığı taşımaktadır. Fransızca yazılmış olan bu tez, Siyavuşgil'in adından ilerde övgüyle söz edilecek *"Cyrano de Bergerac"* çevirisi üzerine dilbilimsel bir çalışmadır. Zeynep Songur tarafından hazırlanan ikinci çalışma ise *Sabri Esat Siyavuşgil'in Tiyatro İle İlgili Nesirleri* başlığını taşımaktadır. Bu çalışma Siyavuşgil'in gazete yazılarını da içeren Tiyatro yazılarının derlenmesinden

oluşmaktadır. Tez, Siyavuşgil'in gazete köşelerinde yer alan tiyatro üzerine yazılarını gün ışığına çıkarmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla metinler üzerinden yazarı ve dönemi ile ilgili bir analiz ya da değerlendirme çabasına rastlanmamaktadır. *Sabri Esat Siyavuşgil'in Yeni Sabah Gazetesinde Çıkan 1948-1950 Yazıları (inceleme-metin)* başlıklı tez ise Siyavuşgil'in Yeni Sabah'taki muharrirliğinin ilk üç yılında çeşitli konularda yazdığı toplam 102 adet yazısının 6 başlık çerçevesinde tanıtılmasını kapsamaktadır. Arzu Saçan, bu köşe yazılar hakkında açıklayıcı ya da yorumlayıcı bir çabanın içerisine girmeden metinleri tanıtmış ve tarih sırasına göre bu metinlerin tıpkıbasımını çalışmasının 'ek' kısmında yayınlamıştır. Son iki tez, belli bir perspektiften ya da belli bir tarihsellik içinden okumak yerine Siyavuşgil'in metinlerini bir konu/zaman çerçevesinde bir araya getirip derlemiştir. Açıktır ki Siyavuşgil hakkında yazılan üç tez de bir monografi niteliği taşımamaktadır. *Karagöz* kitabından yola çıkarak Siyavuşgil'i dönemin düşünce iklimi içinde okuyan *Zilli Hayal ve "Türk Halk Ruhu": Sabri Esat Siyavuşgil* adlı makale ise bugüne kadar yazılmış ve Siyavuşgil'i merkeze alarak okuma çabasını gösteren bir metin olarak istisnai bir yerde durmaktadır. Ulus inşa sürecinde *Karagöz* kitabının milli kimliğin yaratılmasına yönelik bir çalışma olarak okunması gerektiğini ifade eden Sertan Batur, Siyavuşgil'in kendi ön kabullerini destekleyen seçmecî ve -tarihi bugünün kavramlarıyla anlamaya çalışmak anlamında- bugüncü (presentist) bir yöntem izlediği (Batur, 2013: 157) belirtmektedir. Batur, tarihsel gerçekliği çalışmanın yapıldığı dönemin ihtiyaçları ve kabulleri çerçevesinde kurgulayan "yorumlayıcı" bir çalışma olarak Siyavuşgil'in *Karagöz* tipini, bir Türk ulusal kimliğinin kuruluşu için araçsallaştırdığını belirtmektedir.

Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarının göz ardı edilen isimlerinden biri olan Siyavuşgil'i konu alan bu tez, Siyavuşgil'in yanı sıra Cumhuriyet'in kurucular kuşağı hakkında literatüre katkı sağlaması ve bu kuşağın önemli temsilcilerinden Siyavuşgil'in kaleme aldığı köşe yazılarını literatüre kazandırmayı amaçlaması bakımından önemlidir. Ayrıca bu çalışma, bu önemli bilim adamı ve kültür insanının düşünce dünyasını ve gazeteciliğini gün yüzüne çıkarmak suretiyle bir açıdan Türk düşünce tarihine özgün katkıda bulunmaktadır.

Sabri Esat Siyavuşgil, denetleyici kuşak olarak adlandırılan Cumhuriyet'in kurucu aydın kuşağının içinde "bilim insanı" ve "kültür adamlığı" sıfatıyla onlardan ayrı bir yerde durmaktadır. Bu nitelikler gazetecilik kimliğine yansımıştır. Bu noktadan hareketle bu çalışmanın ana problemini Siyavuşgil'in bilim insanı, kültür adamlığı ve aydın vasıflarını belirlemek ve bu vasıflarının gazeteci kimliğini nasıl ve ne şekilde belirlediğinin tespiti oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, yaşamının pek çok yönü önemli ölçüde karanlıkta kalmış, psikoloji profesörü, eleştirmen, şair ve tiyatro tarihi inceleyicisi olmak üzere pek çok ihtisas alanlarında yazılar yazmış Sabri Esat Siyavuşgil'in 1948-1958 yılları arasında Yeni Sabah'ta bir fıkra yazarı/muharrir olarak yazdıklarını incelemek ve kendi kuşağı içerisindeki yerini tespit etmektir. İkinci amacı ise, Yeni Sabah'ta yayımlanmış yazılarından hareketle gazetecilik pratiği ve gündemi üzerine yoğunlaşarak Cumhuriyet devrinin önemli isimlerinden Siyavuşgil'in bir bilim adamı/aydın olarak gazeteci portresini ortaya koymaktır.

Çalışmada niteliksel tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tez çalışması bir monografi olduğundan Siyavuşgil'in Yeni Sabah yazıları analitik bir okumaya tabi tutulmuş ve bu okumalardan elde edilen veriler üzerinden tekrarlanan temalar analiz birimi olarak seçilmiştir. Bu temalar; "münevver", "maarif ve terbiye" ve "dil" dir.

Eleştiri yöntemlerinin her birinin esere kendine göre bir açıdan baktığını ve belirli noktalar üzerine eğildiğini belirten ve genellikle eleştirmenin kendi bilgisine, yeteneklerine, sanat anlayışına en uygun yöntemi esas yöntemi olarak benimsediğini ve diğerlerinden de yararlandığını belirten Moran'a göre (Moran: 2000: 299) hangi yöntemi kullanırsa kullansın bir eleştirmenin söyledikleri kabaca üç kategoriye ayırabiliriz: Betimleyici, açıklayıcı (yorumlayıcı) değerlendirci. Bu çalışmada Sabri Esat Siyavuşgil'in köşe yazıları belirlenmiş temalar çerçevesinde bu üç kategori doğrultusunda ele alınmıştır.

Çalışma çerçevesinde Sabri Esat Siyavuşgil'in köşe yazılarına konu olan temalar analiz birimi olarak seçilmiştir. Analiz çerçevesinde birincil kaynaklardan doğrudan alıntılar yapılmıştır. Analiz sırasında elde edilen bulguları yorumlamak için dönemin haberlerinden yararlanılmıştır

Basın tarihi, sosyoloji, siyaset bilimi, eğitim bilimi gibi alanlardan faydalanan bu çalışma Sabri Esat Siyavuşgil'in yaşamının tüm evrelerine yoğunlaşan bir biyografi incelemesi değil, muharrir/köşe yazarı kimliğini belirginleştirmek maksadıyla köşe yazılarına odaklanan monografik bir çalışmadır. Bu sebeple Sabri Esat Siyavuşgil'in düzenli olarak 1948-1961 yılları arasında fıkra yazarlığı yaptığı Yeni Sabah gazetesindeki yazıları çalışmanın temel kaynağını oluşturmaktadır. 1948-1958 yılları arasında periyodik olarak haftada bir gün 'Psikolog Gözile' başlıklı yazılarına odaklanmakla birlikte yine aynı dönem ve aynı gazetede yazdığı "sabah penceresinden", insanlar ve kitaplar", "tiyatro bahisleri" başlığı altında düzensiz yazdığı köşe yazıları da bu çalışmanın kapsamı içine alınmıştır. Bunun dışında döneminde Yeni Sabah dışında kültür ve sanat dergilerinde kaleme aldığı yazıların yanı sıra "Zafer", "Vatan", "Ulus" ve "Milliyet" gibi dönemin önemli süreli yayınları, anı ve günlükler, çalışma kapsamında ikincil kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Bu çalışma iki varsayımı sınamaktadır. Birincisi Siyavuşgil, Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınları içerisinde yer almasına karşın, ele alınan köşe yazılarının bir kısmında kuşağından ayrılmaktadır. İkincisi ise bir bilim adamı olmasına karşın uzun yıllar köşe yazarlığı yapmış birisi olarak Siyavuşgil'in bilim adamlığının köşe yazarlığı üzerindeki etkisi hissedilmektedir.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si'nde aydın katmanların çözümlenişinde tarihsel ve daha bütünlükçü bir bakış açısının gerçekleştirilmesi ancak 'aydın'ın 'ne'liği sorunsalını bir gelişim ve dönüşümün özne ve nesnesi olarak inceleyerek

çözömlenebilir. Bu sebeple çalışmamızın ilk bölümüne ‘aydın’ kavramından ne anlaşıldığının betimlenilmesiyle başlanmıştır. Daha sonra ise bir olgu olarak aydın tabakaların/entelijansiyanın işlev ve konumunun tanımlanmasına girişilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Mehmet Yetiş’in *Aydınlar ve Sınıflar: Üç Kuramsal Model* başlıklı makalesinde ortaya koyduğu ayrımlardan hareketle ve Türkiye’nin (Batı toplumları karşısında) kendine özgüllüğü göz önünde tutulmaya çalışılarak kuramsal çerçeve inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu özgüllüğün ortaya konulması için bir sosyal kategori olarak batıda ortaya çıkan ‘aydın’ın sosyolojik ve epistemolojik uğrak noktaları ve sonrasında Türk aydının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Ardından Cumhuriyetin erken dönemi aydınları olan kurucular kuşağının tipolojisi üzerinde durulmuş ve Sabri Esat Siyavuşgil’in kurucular kuşağı içindeki yerinin tespit edilmesi girişimiyle birlikte birinci bölüm tamamlanmıştır.

İkinci bölüm, Sabri Esat Siyavuşgil’in biyografisi ve gazetecilik yaşamını konu almaktadır. Bu iki başlık etrafında Yeni Sabah Gazetesinin Türkiye Basın tarihi açısından önemi ile bu gazetenin muharriri Siyavuşgil’in gazeteci olarak portresi üzerinde durulmuştur. Açıktır ki Türkiye’de biyografi, monografi ve portre yazarlığı bir ihtisas olarak düşünölmemektedir. Bireyi öncelemesi nedeniyle bir burjuva sanatı olarak yaygınlaşmış bu ihtisas alanlarının Batı literatürü ile kıyaslandığında Türkiye’de son yıllarda belirgin bir ilginin olduğu söylene de yapılan çalışmalar yetersizdir. 2000’lerin başında bir süreli yayın olarak çıkmaya başlayan *Biyografi* dergisinin çıkış amacını açıklayan “başlarken” başlıklı yazısında editör “niçin biyografi” sorusunu sormakta ve öznenin yükselişi ile biyografi yazınının koşutluğunu belirtmektedir (Yaraman, 2001: 3). Bu yazı biyografi yazınını tetikleyen, batının toplumsal-tarihsel arka planının Türkiye’deki karşılığı hakkında önemli bir ipucu sunmaktadır.

Şüphesiz Türkiye’de yazılan biyografi metinlerinde ‘aydın’ı nesneleştirerek yazmak yerine onları devasa tarihsellikler içine oturtma ve aydınları bu tarihsellik içinde eritme/yok etme eğilimi baskındır. Daha çok sağ/muhafazakar yazarlarda yaygın

olan bu yazma eylemi özgün biyografiler yerine menkıbevari kişilikler üretmesine yol açmaktadır. Öte yandan kişisel ve aile arşivlerinin olmadığı, korunmadığı, eğer yok olmadıysa bile ancak araştırmacıların şans eseri haberdar olup ulaşabildikleri şekilde ailelerde saklanan bu arşivler, tasnif edilerek kütüphanelere ve araştırmacıların kullanımına aktarılmamıştır. Özel arşivlerin olmadığı bir ortamda – kaçınılmaz olarak- biyografilerin özgünlüğü sınırlı kalmakta ve entelektüellerin biyografileri yazdıklarının metin analizleri merkezinde kurulmakta; daha çok “entelektüel serencamları”nın dokümantasyonundan/derlenmesinden ibaret olmaktadır. Bunun neticesinde aydınlar ‘yazdıklarına eşit’ görülmektedir (Gürpınar: 2013: 55). Siyavuşgil’in derli toplu bir özgeçmişi bile henüz yazılmamıştır. Varsa bile kişisel arşivine ulaşamamış olması bir zafiyet olsa bile Siyavuşgil’in bu çalışma içerisinde yer alan kısa biyografisi bu açıdan önem taşımaktadır. İkinci bölümün ikinci kısmında ise yeni Sabah Gazetesinin Türkiye Basın Tarihi açısından önemi ile Sabri Esat Siyavuşgil’in Yeni Sabah’ta yayınlanan köşe yazıları ve gazeteci olarak profili üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölüm ise Siyavuşgil’in köşe yazılarının tematik tasnifi sonrası en yoğun olarak kaleme aldığı “aydın/münevver”, “dil” ve “maarif/terbiye” konularındaki görüşleri sosyal, siyasal ve kültürel bağlamlarıyla incelenmeye gayret edilmiştir. Şüphesiz aydınları inceleyecek bir çalışma ‘fikirler tarihi’nin kapsamına girmekle beraber onların fikirlerini yığmak ve tahlil etmekten ibaret olamaz. Zira ‘yeni fikirler tarihi’ giderek fikirlerin kendilerinden çok bağlamlarına ve söylemsel stratejilerine yönelmektedir. (Gürpınar: 2013: 57). Bu çalışmanın üçüncü bölümündeki tematik analizler, Siyavuşgil’in tabiatını şekillendiren tarihsel ve toplumsal süreçleri göz ardı etmeden düşüncelerini ifade ediş biçimine (söylem stratejileri) de odaklanarak yapılmaya gayret edilmiştir.

Sabri Esat Siyavuşgil, bir tarihsellik içine yerleştirme, nihayetinde yaşadığı dönemin özelliklerini haiz olduğunu vurgulama çabası nedeniyle “Cumhuriyet’in kurucular kuşağı aydınları” içerisinde değerlendirilmektedir. “Kuşak” her ne kadar bir

‘metafor’ ya da bir ‘tabir’i çağrışırsa da burada açıklayıcı ve işlevsel amaçla bir ‘tanım’ olarak kullanılmaktadır. Bu tanım aydınların doğum tarihlerinden¹ ziyade toplumsal etkinlik gösterdikleri yıllarda duygu, tutum ve davranışlarında gözlemlenen benzerlikten hareket edilerek bir kategorize etme biçimdir. Bu nedenle “kuşak” kavramına karşı her ne kadar kuşkucu ve ihtiyatlı yaklaşmak isabetli olsa da “kuşak birikiminin” bir dönemi açıklamak için işlevsel olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Bu tür kavramsallaşmalar farklı başlıklarda da yapılmaktadır. Örneğin Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınları içerisinde yer alan Ahmet Hamdi Tanpınar kendi kuşağını “mütareke nesli” olarak tanımlamaktadır (Alptekin, 2001: 121). Yalçın Küçük ise “kuşak” tanımını kullansa da “toplumcular” başlığı altında özelleştirerek aynı yıllarda etkinlik göstermiş diğer kurucular kuşağı aydınlarını 1940 kuşağının dışında bırakmaktadır. 1940 kuşağını zamanın dergilerinden, anılarından ve özellikle aydınların “kendilerinden sayma” ölçütüne göre değerlendirdiğini belirterek bu kuşak içindeki isimleri tek tek yazmıştır (Küçük, 1986: 127). Burada dikkati çeken şey, Küçük’ün hedonist ve popülistlikle gerekçelendirerek Eyüboğlu kardeşleri bu listeye almamasıdır. Dolayısıyla Yalçın Küçük, 40 kuşağını sosyolojik bir mesele olmaktan çıkarmakta ve Siyavuşgil’i de dışta tutacak şekilde bir anlam yüklemektedir. Farklı anlamlar yüklenmesi bir yana “kuşak” üzerine bir edebiyatın/literatürün yaratılmış olduğu ve dönemler arasındaki ilişkiler ağının tarifi sürecinde bu tanımın işlevsel olarak kullanıldığı açıktır.²

¹Çalışmanın üçüncü bölümünde de gösterildiği üzere mesela Siyavuşgil ile aynı yıllarda doğmuş olmasına rağmen Mümtaz Turhan toplumsal etkinliğini 1950’li yıllarda gösterdiği için kurucular kuşağı içerisinde değerlendirilmemektedir.

² Cemil Meriç de “kuşak” üzerinden projeksiyon tutar: “Zavallı 1940 kuşağı... İstibdadın sisleri arasında bir arz-ı mev’ud, (Museviler için vaad edilmiş toprak) arayan o bahtsız kafile çoktan dağıldı (Aktaran Küçük, 1986: 28).

I. BÖLÜM

BATI'DA VE TÜRKİYE'DE AYDIN TİPOLOJİSİ

1.1. Aydın Tanımı ve Toplumsal İşlevi

Aydın kavramının tanımlanması ve kimlere aydın denilebileceğine yönelik hem Batılı literatürde hem de Türk düşünce dünyasında birbirinden farklı çok çeşitli fikirlere rastlamak mümkündür. Aydın tanımının çeşitlilik arz etmesinin altında bu ‘tanımların’ın bir özdeşünümsel faaliyet olması yani ‘aydın’ tanımlarını bizatihi aydınların yapıyor olmalarından kaynaklanıyor gözükmektedir. Tanımın hem öznesi hem de nesnesi olması bakımından ‘aydın’ hem bir gerçekliğe hem de bir algıya işaret eder. Dolayısıyla yorumladıkları şeyin dışında ve ötesinde değil bizzat içindedirler. Diğer taraftan Türkçe’de entelektüel, münevver ve aydın çoğu zaman birbirleri yerine ikame edilen kavramlardır. Oysa ‘münevver’ ifadesinin Batılı ‘entelektüel’den ve ‘aydın’dan farklı bir anlam içerdiği yönündeki görüşler baskındır. Buna göre;

“Entelektüel, kendisinden daha geniş bir anlama sahip münevver kategorisiyle eşanlamlı değildir. Entelektüelin Osmanlı toplumundaki karşılığı gibi görünen münevver, ‘nur’dan gelmektedir. Nur, akıl olmadığı gibi, maddi anlamda ışıık da değildir. Nur, akıl kategorisi düzleminde ele alınamazlığı itibariyle metafizik

çağrışımlar ihtiva etmekte, dolayısıyla kaynaklar açısından akla indirilemez bir hüvviyet kazanmaktadır. Entelektüelin akıl konusundaki ısrarının, onu sekülerleştirdiğini, buna karşılık münevver'in nur ile tamamen teolojik-mistik bir düzleme kaydığını bilmek önemlidir. Kavramlar arasındaki en keskin ayrılıkların bu temel noktalarda şekilleniyor olması bile, literatürde çoğu zaman kavramların (entelektüelin, münevverin ve pek tabi aydının) eşanlamlı kullanılmasının önünü alamamaktadır.” (Çağan, 2005: 11).

1856'da yayınlanan Redhouse sözlüğüne göre münevver kelimesinin İngilizce karşılığı “bright with light” olarak verilmiştir³. Şemseddin Sami'nin Kamus-u Türki'si ise münevveri “parladılmış, tenvir olunmuş” olarak karşılamaktadır. ‘Münevver’in gerek ‘entelektüel’den gerekse ‘aydın’dan farkı, çok daha metafiziksel bir bilgi biçimi üzerinde iradeye sahip oluşudur. Entelektüel’in ve Türkçe’deki ‘aydın’ın ise, Avrupa’da şekillenen Aydınlanma düşüncesiyle ve bunun beraberinde getirdiği bilginin akli-seküler tanımlanışıyla ilintili olduğu açıktır. Söz konusu farklılığın, yine tarihsel-toplumsal değişimlerle ilgili olduğu görülmektedir. Türk modernleşmesinin ve erken dönem Cumhuriyet entelektüelinin konu alındığı bu çalışmada ‘münevver’ kavramı yerine ‘aydın’ kavramını kullanmayı tercih ediyor oluşumuzun sebebi söz konusu tarihsel anlam kayması/farklılaşmasıdır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde aydın; kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli kimse olarak tanımlanırken, Türkiye’de aydın kavramının Batılı entelektüel kavramını karşılayacak bir biçimde kullanılageldiği genel kabul görmektedir. Etimolojik olarak Latince ‘intellectus’tan türemiş; Intellectual’in kökü ‘intellect’tir. Intellect, yani beyin, zihin, akıl, kudret, idrak ve uyanıklık anlamına gelir. Sözcük çoğu kez, ‘manuel’ (elle çalışan, elle ilgili) karşıtı olarak zekânın, aklın kullanımının baskın olduğu kişiler için söz konusu edilir. Dolayısıyla entelektüel düşünce ve fikir konusunda çalışan fert veya sınıf olarak tanımlanabilir. Öte yandan dünyada ve Türkiye’de entelektüel, objektif bir kategori olarak değerlendirme çabasına karşın

³Redhouse’ın 1856,1884,1880 baskılarında bu karşılık korunmuşken 1890 ve sonrası baskılarında “lighted up, illuminated” olarak verilmiştir.

aydın, hem pozitif hem de negatif yükü nedeniyle sübjektif bir kullanım değerine sahiptir.

Aydın/entelektüelin işlevleri ve dolayısıyla tanımıyla ilgili olarak ikili bir ayrıma gitmekte fayda olabilir. Mehmet Yetiş'e göre; aydının toplumsal ilişkiler bütünlüğündeki konumu ve işlevine ilişkin tikelci ve evrenselci eğilimler belirginleştirilebilir. Birinci eğilim, aydını kendine özgü nitelikleriyle (muhalefet, farklılık, politik tarafsızlık, özgünlük vb.) kısmi bir varoluş biçimi sergileyen değişik bir "özel figür" olarak betimlemeye yönelmektedir.

Aydın, birinci eğilim söz konusu olduğunda, herhangi bir kolektif-hiyerarşik toplumsal örgütlenme formunun (örneğin, sınıfsal oluşumlar) sınırlandırıcı kalıplarına sığamayacak ölçüde bireysel nitelikteki söylemini maddi ya da zihinsel muhatapları karşısında oluşturma yeteneğini içselleştirebilmiş özel bir tip olarak tanımlanır. Aydın, metafizik bir aşkınlığın temsilcisidir. Evrenselci tanımın aydını ise, bireysel varoluşundan ziyade kolektif öznelere (örneğin sınıflar) ilişkileri bağlamında ve toplumsal yapılanma içerisinde yerine getirdiği siyasal, kültürel ve ideolojik işlevlere göre biçimlenen bir 'kamusal figür'dür (Yetiş, 2010: 51).

Aydın üzerine düşünce üreten teorisyenlerin, Yetiş'in yukarıdaki kategorilerinden mutlaka ve sadece birine yakın durdukları söylenemez. Aydını metafizik bir aşkınlığın temsilcisi olarak görenler, aslında varolan-reel aydının tanımından ziyade, olması gereken-ideal aydının tanımından bahsetmektedirler. Diğer taraftan sınıflar ya da iktidar karşısındakikonumlanışlarına göre aydın tanımlarında bulunan düşünürlerin de, kamusal bir figür olarak aydının, toplumsal yüklerinden arındığı idealleri konumları arzuladıkları sıklıkla görülmektedir.

Metafizik bir aşkınlığın temsilcisi olarak aydın/entelektüel tanımlarının yalnız Batı'da ya da Türkiye'de değil, alanı çerçeveleyen bütün literatürde yaygın olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, Julien Benda entelektüelleri, insanlığın vicdanı olan

süper yetenekli, ahlaki donanımları gelişkin filozof-krallardan oluşan bir avuç insan olarak tanımlarken, Edward Said entelektüelin görevini, iktidara hakikati söylemek olarak belirtir. (Said, 2005: 81) İdeal entelektüel tanımlarına verilebilecek bir diğer örnek ise Foucault'un entelektüel tanımıdır. Foucault için evrensel entelektüel herkesin bilinci/vicdanı gibi bir şeydir. Foucault entelektüeli, evrensel ve spesifik olarak ikiye ayırır. Spesifik entelektüel, devletin ve sermayenin hizmetinde iken, evrensel entelektüel ise bir muhaliftir. Evrensel entelektüelin rolü, iktidar biçimlerine karşı, bu biçimlerin hem nesnesi hem aracı olduğu yerde mücadele etmektir (Çağan, 2005: 13). Evrensel entelektüelin giderek spesifik entelektüele dönüştüğünü ifade ediyor olsa Foucault'un entelektüel tahayyülünün, her türlü iktidara, iktidarın kurumsallaştığı her zaman ve mekanda muhalif bir özneye dayandığını görmek zor değildir.

Konumunu mevcut iktidara karşı aldığı muhalif tutumdan, vicdandan veya ahlaktan alan ideal entelektüel/aydın tanımlarına Türk yazınının da sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin Cemil Meriç'in tanımlamasında aydın, "kendi kafasıyla düşünen, kendi gönlüyle hisseden kişidir" (Meriç, 1999: 52). Bir başka tanımlamasında: "Aydın olmak için insan olmak lazım. İnsan mukaddesi olandır. İnsan hırlaşmaz, konuşur, maruz kalmaz, seçer. Aydın, kendi kafasıyla düşünen, kendi gönlüyle hisseden kişi. Aydını yapan: uyanık bir şuur, tetikte bir dikkat ve hakikatin bütününe kucaklamaya çalışan bir tecessüstür" demiştir (Meriç, 1999: 52). Sabri Ülgener ise aydını; "Fikri ürünleri ve temsil ettikleri değer anlayışıyla toplumu etkilemede lider fonksiyona sahip (veya öyle olduklarına kendilerini ve başkalarını inandırmış) kişilerin dağınık ve gevşek gruplanması, birleştirici çizgisi, fikir entelektüeli nitelikleri ile toplumda ses ve söz sahibi olmak biçiminde olan kişidir" (Ülgener, 2006: 161) olarak tanımlar. Ülgener'in değerleri merkezi koyan daha normatif tanımlardan ziyade daha işleve odaklı bir tanım yaptığı görülse de, tanımda bahsi geçen 'liderlik' vasfının aydının kendi kişiliğinden kaynaklandığı fikrini edinmek de zor değildir.

Yukarıda örneklendirmeye çalıştığımız geleneksel aydın çözümlemelerindeki normatif ve/ya da analitik transandantalizmi aşmanın bir yolu, sınıf sorunsalını merkezi bir konuma yerleştirmektir. Böyle bir bakış açısının egemen olduğu bir çözümlemede, tikelci yaklaşımlarda uygulananın tersine, tekil aydınlar ve aydın kategorileri, içinde yer aldıkları toplumsal formasyon bağlamında ve sınıf oluşumlarıyla birlikte incelenir. Burada hemen vurgulanmalıdır ki, entelektüel etkinliği sınıf kategorisiyle açıklama girişimleri, kuramsal alanda, birbiriyle çelişen bir biçimde öne sürülmüştür. Nitekim Yetiş'e göre, evrenselci yaklaşımın modellemeleri içerisinde öne çıkan üç ana yaklaşımdan bahsedilebilir. Birinci yaklaşım, toplumsal yapı bütünlüğündeki konumları dolayısıyla aydınların ayrı bir sınıf oluşturduklarını ileri sürmektedir (Yetiş, 2010: 52).

Bu yaklaşımın kuramsal alandaki temsilcileri arasında, Alvin W. Gouldner, George Konrad ve Ivan Szeleyi sayılabilir. Diğer yandan söz konusu düşünürler, rekabetçi serbest piyasanın hakim olduğu ülkelerde her sınıfın kendine angaje olmuş aydınları oluşturduğu görüşüne yatkındırlar. Çalışmalarını daha ziyade “devlet kapitalizmi”nin ve sosyalist rejimlerin hakim olduğu ülkeleri merkeze alarak yürüten söz konusu teorisyenlere göre, ikinci tip ülkelerde aydınlar, bürokratik bir yönetici sınıf oluşturmak üzere dönüşüm geçirmişlerdir.

İkinci yaklaşım, aydınların sınıflar karşısındaki konumunu saptamaya yöneldiğinde, “görece sınıfsızlık” terimiyle karakterize edilebilecek olan bir çözümleme tarzına dayanır. Karl Mannheim'ın “toplumsal olarak bağlantısız entelijansiya” kavramı etrafında geliştirdiği kuramsal model ikinci yaklaşımın tipik bir örneği olarak ele alınabilir. Mannheim'ın, Alfred Weber'den ödünç alarak kullandığı “toplumsal olarak bağlantısız entelijensiya” kavramı, aydınları “görece sınıfsız” bir katman olarak betimler. Mannheim, aydınların konumunu salt ekonomik – toplumsal sınıflarla ilişkilendirerek incelemeye çalışan toplumbilimsel bir yaklaşımı, olgusal gerçekliğin yeterli açıklamasını sağlayamayacağı gerekçesiyle reddeder. Mannheim'ın kuramsal çerçevesi bir yandan da statik ve dinamik toplum ayrımına

dayanmaktadır. Türkiye’de aydının gelişimi açısından da kullanışlı olabilecek bu çerçeveye göre; statik toplumun aydınları sınırları önceden belirlenmiş bir kast halinde ortaya çıkar ve bu katmanın statüsü açık bir biçimde tanımlanmıştır. Statik toplum biçiminin aydın katmanını oluşturan kategoriler arasında önplana çıkan kesim ise din adamlarıdır. Statik toplumdan radikal bir biçimde uzaklaşan modern toplum ise, ortaçağda ruhban kesimin elinde bulunan dünyayı yorumlama tekelinin büyük ölçüde ortada kalkmasına tanık olmuştur. Mannheim, bu bağlamda, kilisenin entelektüel alan üzerindeki örgütsel denetiminin dağılmaya uğramasıyla koşut olarak; epistemolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan tümüyle yeni düşünce biçimlerinin ortaya çıktığına işaret etmektedir.

Modernitenin gelişmesine koşut olarak, önceki kültür biçimlerinin tersine, entelektüel etkinliğin artık kapalı bir sınıfsal oluşum tarafından yürütülmediği ve toplumsal yapının geniş kesimlerine ulaştığı görüşündedir. Buna göre, sınıf bağlantılı düşünce biçimlerinin de etkisizleşmesine yol açan süreç, burjuvazinin gelişmesiyle beraber etkisizleşmeye başlamış ve kültürel-entelektüel ortam belirli bir sınıfın denetiminden uzaklaşmaya başlamıştır.

Mannheim, aydınların toplumsal – siyasal varoluş biçimlerini belirleyen entelektüel uzamın devlet ve piyasa arasındaki ilişkilere göre açığa çıktığını düşünür. Batı toplumlarında aydınlar, tarihsel süreç içerisinde adeta bağımlı bir özel kategori olarak ya kilisenin ya da devletin talep ettiği hizmetleri yerine getirmişlerdir. Kapitalizmin gelişmesiyle beraber, aydınların özgürleştiğini iddia eden Mannheim; burjuvazinin denetimindeki organik aydın fikrine, özelde Gramsciye, genelde ise Marksizan görüşlere karşı bir konumda yer almıştır. Serbest piyasanın entelektüeli özgürleştiren ve kendine dair bir öz-bilince ulaşmasını sağladığını belirten Mannheim için, kendine has öz-bilince sahip “görece sınıfsız aydınlar”ın özgül bir toplumsal katman olarak ortaya çıkmalarındaki bir diğer belirleyici faktör, eğitim olanaklarında ortaya çıkan artıştır.

Mannheim’e göre, modern eğitimin ilerlemesi aydınların kendilerini kolektif bir özne olarak oluşturmalarında muazzam etkileri olan tarihsel bir faktördür. Sonraları Bourdieu tarafından da, “kültürel sermaye” tartışmalarında önplana çıkartılacak olan eğitim düzeyi olgusu, Mannheim tarafından da sınıf tartışmasının merkezinde durmaktadır. Bu çerçevede, kendisini görece bağımsız bir özne olarak tasavvur eden aydının, eğitime ve eğitim politikalarının düzenlenmesine ayrı bir önem atfetmesi de anlaşılır olmaktadır. Aydın, kendisini görece bağımsız kılan ve kolektif bir özne haline getiren eğitim sistemini kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda yeniden-üretmek istemektedir. Talim ve terbiye, yalnızca modern Türk entelijensiyasının değil, aydın katmanların evrensel dikkatine muhatap olmaktadır.

Mannheim’in ortaya attığı ve Sabri Esat Siyavuşgil’ konu alan tezimiz açısından önemli bulduğumuz bir diğer kavram ise “yüzer-gezer” aydın kategorisidir. Mannheim’e göre başta Almanya olmak üzere geç-modernleşmiş ülkelerde, özellikle on sekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda, toplumsal bakımdan orta katmanlar içerisinde yer alan ve siyasal-kültürel düzlemde ileri bir aşamaya ulaşmadığı için (buradaki ileri vasfının dayanılan toplumsal kesimlerin görece zayıflığı yani entelektüelin iktidar oluşturmadaki yetersizliği anlaşılmalıdır) istikrarlı bir tutum geliştiremeyen bölümünü “yüzer-gezer” olarak niteler. Bu aydınların siyasal-kültürel istikrarsızlıklarının göstergesi, ortak bir amaçtan yoksun olmaları nedeniyle siyasal süreçler karşısında sergiledikleri yansızlık ya da ilgisizlik eğilimidir. Başlıca işlevlerinden biri, ideologlar olarak katkı sundukları egemen siyasal oluşumları entelektüel düzlemde meşrulaştırmak olsa da; yüzer-gezer aydınların özel bir bağlanmışlık durumu geliştirdikleri de söylenemez (Yetiş, 2010: 63).

Birinci ve ikinci yaklaşımlardan kronolojik olarak daha erken bir tarihe sahip olması ve hatta diğer yaklaşımların karşıtını oluşturması bakımından kaynak teşkil eden üçüncü yaklaşım ise; aydınlar ile sınıflar arasındaki “organik” ilişkileri, geleneksel aydın tasarımlarından köktenci bir biçimde uzaklaşarak, daha geniş ve diyalektik bir bağlama yerleştiren Antonioni Gramsci’nin kuramsal modelinde açığa çıkmaktadır.

Tarihsel olarak daha erken bir tarihte ortaya çıkmasına rağmen Gramsci'nin yaklaşımını son sırada ele almamızın sebebi, Gramsci'nin kuramsal çerçevesinin çıkış noktasını “devlet” tartışmasının oluşturmasıdır. “Devlet”, aydın katmanlarının oluşmasında her düşünür ve kuram açısından önemli bir belirleyici olmakla beraber, devletin sınıflar karşısındaki varlığı ciddi bir biçimde sorgulanmamıştır. Gramsci ile aynı bakış açısına sahip olunsun ya da olunmasın, devletin anlaşılması aydının-entelektüelin toplumsal bağlamının anlaşılması açısından vazgeçilmez bir öneme sahiptir (2010: 53).

Gramsci'nin kuramsal çözümlemesinin başlangıç öncülleri, aydınları salt ideoloji, felsefe ve kültür alanlarındaki varoluş biçimleriyle tanımlayan geleneksel yaklaşımların dayandığı imgesel tasarımdan köktenci bir biçimde farklılaşır. Geleneksel tasarımın üstyapısal kerteedeki etkinlik alanlarında konumlandığı klasik aydın imgesini filozof, yazar, gazeteci ya da sanatçı oluşturur. Bu imgenin yaygınlık kazanmış birçok versiyonunda aydınlar, özel bir kategori içerisinde yer aldıkları ileri sürülerek sınıf ilişkilerinin dışına (ya da üstüne) yerleştirilir. Aydınlarla ilgili sınıfsızlık savı, siyasal iktidar alanındaki yönetici kadrolarını aydınların oluşturduğu varsayılan devletin niteliğiyle ilgili yanılsamaların da kaynağında bulunur. Sınıflar karşısında özerk ya da bağımsız aydın imgesinin siyasal iktidar ilişkilerindeki uzantısı, sınıfsal olmayan ve mutlak devlet tasarımıdır (2010: 78).

Gramsci, kapitalist ilişkilerin derinleşmesinin yarattığı önemli değişiklikler arasında aydınların toplumsal konumlarındaki dönüşümü sayar. Buna göre, emperyalist aşamayla birlikte kapitalizmin genel kriz dinamikleri devlet müdahalesini olağanüstü boyutlara ulaştırdığı ölçüde, aydınların mutlak özerklik savları da tartışmalı bir görünüm kazanmıştır. Üretim alanındaki yapısal değişikliklere bağlı olarak, önceki tarihsel dönemlere kıyasla daha gelişkin biçimlerin ortaya çıkmasını zorunlu kılan işbölümü süreçleri, bilimsel kültürel uzmanlık birikiminin taşıyıcısı olan aydın kategorilerinin çoğalmasıyla sonuçlanmıştır. İşbölümünün, özellikle krizler ve dünya savaşlarının etkisiyle etkisini ve işlevini arttıran devlet kurumunun doğrudan

müdahalesiyle çeşitlenmesi ve ideolojinin-ideologların-entelektüellerin, devletin çizdiği sınırlar içerisinde varlık kazanmalarının belirlediği süreç yirminci yüzyıl başından 1980’li yıllara kadar izlenebilir. Devletin başat rolü çerçevesinde Gramsci’nin, kendisinden sonraki düşünürleri öncelediği bir gerçektir. Başta Althusser olmak üzere, devletin işlevlerinin çeşitlendiği ve toplumsalı kuşattığı fikri, Gramsci’den sonraki dönemde ortaya konulan kuramsal yaklaşımların neredeyse ortak noktasını oluşturmaktadır. Ancak Gramsci, devletin sınıfsal yapısının açıklanmasında geleneksel Marksist görüşlerden kimi kopuşlar gerçekleştirse de (Gramsci politik süreçlerin belirlenmesinde ve dolayısıyla politik toplumun-devletin varlığında bir sınıfın tahakkümünden çok, sınıflar arası mücadele ve ittifakların oluşturduğu hegemonik belirleyicileri ön plana çıkarmaktadır) Althusser’in son kerteye ertelediği altyapı görüşünü de benimsemez. Devletin varlığı her halükarda üretim ve sınıfsal ilişkilerle doğrudan bağlantılıdır.

Gramsci aydınlar üzerine ortaya koyduğu çerçevede, Batı’nın tarihsel gelişiminde aydınının iki farklı alt gruba ayrılabilceğini savunmuştur. Buna göre modern kapitalizmin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan yeni sınıfların ve organik aydınların karşılarında buldukları, eski üretim ilişkilerinin gereksinmelerine göre biçimlenmiş olan ve “siyasal ve toplumsal biçimlerdeki en karmaşık ve köktenci değişikliklerin bile kesintiye uğratamadığı bir tarihsel sürekliliği temsil ediyor gibi görünen” aydın toplulukları “geleneksel aydın”lardır. Gramsci’de aydınlar, üretim sürecindeki konumları dolayısıyla diğer sınıf ya da kesimlerinden farklılaşarak ortaya çıkan ayrı bir toplumsal sınıf ya da grup değildir; buna karşılık, yeni temel sınıflar (kapitalist toplumda, burjuvazi ve işçi sınıfı) organik olarak kendi aydın kategorilerini yaratırlar. Feodal üretim ilişkileri içerisinde özellikle toprak sahibi aristokratlarla bağdaşık bir görüntü arz eden geleneksel aydınlar, kapitalizmin gelişimi ile birlikte varlıklarını eski sınıfların çıkarları ve eski işlevleri doğrultusunda korumak isteyebilecekleri gibi, genelde yeni sınıflarla birlikte ortaya çıkan organik aydınların arasına katılmak ya da işlevlerini yeni sınıfların çıkarlarına göre uyarlamak durumunda kalırlar. Organik aydın kavramı ise, egemen üretim tarzının gelişim sürecinde; sınıfların, ekonomik ilişkiler alanındaki konumlarının gerektirdiği işlevleri

yerine getirmek üzere, kendileriyle birlikte ortaya çıkardıkları aydın kategorilerini niteler. Bu aydınların başlıca işlevi, aynı tarihsel ve yapısal ilişkiler içerisinde organik olarak bağlı bulundukları toplumsal sınıfın ideolojik açıdan türdeşliğini sağlamak ve ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda sınıf gelişiminin gelişimine katkıda bulunmaktır. Sınıfın kendi işlevine dair bir bilinç kazanması, aslında “kendinde sınıf” uğrağından “kendisi için sınıf” uğrağına geçişin kritik evresidir (2010: 78-83).

Gramsci’nin temel sınıfların kendileriyle birlikte oluşturdukları aydın kategorilerini tanımlamak amacıyla “organik” kavramına başvurmasının, birbiriyle ilişkili iki nedeni olduğuna işaret edilmelidir. Birincisi, gelişim süreçleri bakımından organik aydınların, temsilciliğini yaptıkları sınıfla aynı tarihsel dönemde ve sınıfın nesnel gereksinimlerine karşılık oluşturma üzere ortaya çıkmalarıdır. Kronolojik ögenin biçimlendirdiği bu nedene eşlik eden ikincisi ise, toplumsal ilişkiler alanında sürdürdükleri işlevleri çerçevesinde, aydınların, aynı gelişim sürecini paylaştıkları sınıfın ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlardaki varoluşsal bilincinin oluşumunda ve sınıfın kendi varlığına ilişkin bir türdeşlik ya da tutunum biçimi geliştirmesinde oynadığı kritik roldür. Oysaki Türkiye’de kendi ayakları üzerinde duran, devletten bağımsız bir burjuvazinin ve dolayısıyla işçi sınıfının ne zaman varolduğu tartışmalıdır.

Hepsine baktıktan sonra ortak noktalar, geleneksel aydın tipinin varlığı ve modernite/kapitalistleşme ile yerini başka tip bir aydına bırakmış olmasıdır. Bir diğer unsur ise sınıflar karşısında aydının konumu ve devletin niteliği tartışmasıdır. Bu durumda her toplumsal olgu gibi “aydın”ın varlığının da tarihsel olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda da Sabri Esat Siyavuşgil’i ve içerisinde yer aldığını savunduğumuz denetleyici-kurucu kuşak aydınlarını anlamak için, hem tarihi açıdan aydının bir sosyal tip olarak batı toplumlarındaki düşün sürecine hem de Türkiye’de modernleşmenin-kapitalistleşmenin kendine özgü tarihine ve bunun aydın tipolojisinin oluşmasındaki belirleyiciliğine bakmak bir zorunluluktur.

1.2. Batının Düşünce Tarihinde Aydın Rolü

Homeros metinlerinin şenliklerde, karnavallarda sürekli okunduğu; duyuş, düşünüş ve ifade etmede halkın dili olan sözlü kültürün imkânlarının kullandığı (Homeros, 2012: 12) Eski Yunan'da barbarların, kölelerin üstünde tanrılarla arasını iyi tutmuş iktidarda olan kahraman aristokratların ve onların iktidarını ayakta tutan mitolojik anlatıların⁴ büyüü doğayı rasyonel olarak tanımlayan hayatın ve eşyanın ilk “arkhe”sini akılla tanımlayan Thales’e kadar devam etmiştir. Batının kendi ile sorunlarının kökeninde doğa ile sorunları yatmaktadır. Kadim Yunan’dan bu tarafa doğa ile olan sorunlar aşılammış her aşılma denemesinde büyük toplumsal değişimler olmuştur.

Köleler, toprak sahibi yunan vatandaşları ve sonraları işçi sınıfı gibi elle tutulur belirgin sosyal sınıf özellikleri taşıyan sosyal gruplar yanında modern zamanlarda da sürecek aydın sınıfının muğlâklığı kadim Yunan’da daha belirgindir. Şairlerin tragedya yazarlarının yanında Yunanlı bilgelerin akıl ve madde temelli anlayışlarının “kısık seste olması” mitolojik dünyadan tam kopamamanın bir sebebi idi. Perslerle mücadele, kendi içlerinde hiç bitmeyen site ve sınıf savaşları, veba salgını gibi sebepler yunan site devletlerine yeni bir toplum yeni bir dünya yeni bir bilgi anlayışını icbar etti (Fridell, 2004:45).

İlk dönem doğa felsefecileri ve onların ayakta tuttuğu aristokrat sınıfının bilgeliği yanında demokrasiye karşı da daha ılımlı bakan Empodokles, Heraklitos gibi filozofların fikirleri kadim yunanı demokratik toplum anlayışının eşiğine getirdi (Ağaoğulları, 2002: 76). Yeni toplum, yeni bilgi ve yeni aydın tipi bu tartışmalardan

⁴ Mitolojik anlatıdan kasıt, kadim Yunanlılara ait bir halk söylencesinden öte Adorno ve Horkheimer’in aydınlanmanın köklerini bulduğu düşünme vasatına bir göndermedir.

sonra ortaya çıktı. Sofistler olarak da bilinen bu insanlar bilgiye daha pratik ve pragmatik bir anlam yükleyerek halk mahkemelerinde kişinin kendisini nasıl savunması gerektiğini, toplumsallık bakımından önemli olan siyasal yaşama katılırken neleri nasıl konuşmak gerektiği konusunda halka ücretsiz dersler verince bilgi herkesi elde edebileceği bir şey haline gelmişti (Cevizci, 1998: 119). İlk başta herkesin alabileceği bu retorik dersler sonraları ücretli haline gelince parayla eğitim alacak durumda olmayan altsınıf ve kendi değerlerinin ve bilgilerinin birer pazar metaı olmasından rahatsız olan aristokratlar ve sözleri toplumda değerli olan ne yazdıkları merak edilen tragedya yazarları duruma tepki gösterdi.

Belirli bir toprak parçasının ve orada yaşayan belirli bir sınıfın rasyonel düşünüş gören bir aydın olarak Platon, hocası Sokrates'in demokratlar tarafından öldürülmesin intikamını ideal bilgi ve ideal toplumu çok yukarı çekerek alır (Cevizci, 1999: 35). Atinalıların demokraside olduğu gibi tikel bireyler olarak gerçeği bulabilecekleri yönündeki anlayışı yıkan bireyin ve tikelin önüne tümel ve ideal toplumu koyan Platon, artık bilgi ve toplumda değişmez hatta değişimin her türlü kötülüğünü engelleyen toplum içre ve toplum için düşünen, ona hedefler koyan bir aydın tipidir. Ulus devletin düşünüş ve kuruluş zamanların da Platon'un tekrar ve güçlü bir şekilde yeniden gündeme gelmesinin nedenlerini burada aramak mümkündür.

Yaşadığı devrin hâkim düşüncesine inat Platon'un toplumu bireyin üstünde tutan bir anlayışı vardır (Platon, 2000: 56). İnsanın tek başına kendi kendine yetemeyeceği toplumun bir parçası olarak toplumun ve devletin kendisine verdiği görevleri yerine getirerek (2000: 112) insanın bir anlamı olacağı Platon'dan başlayarak batılı aydınların bir kısmında günümüze kadar süren bir etki yapmıştır. Bireyi ancak devletin ve toplumun gölgesinde bir varlığının olacağı anlayışı liberal aydınların tezlerine kadar yürürlükte kalmış bir anlayıştır. Fakat unutulmamalı ki Platon'un devletini bir kent devleti olarak idealize etmesi yani ideal olanı kentte oluşturması burjuvazinin bir kent kültürü üzerinde yeşermesini de kolaylaştırmıştır.

Platon ve Aristo gibi aydınlar tarafından pek de itibar görmeyen sıradan insanlar/halk (2000: 136) sitenin-devletin hizmetine ancak eğitim yolu ile girebileceği yönündeki fikirler, kadim dönemlerden modern dönemlere sızan fikirlerdir. Halkın her şeyinin aydınının gözetimi ve sorumluluğunda olması yönündeki Platoncu düşünce devlet eli ile sanayileşme ve uluslaşma idealine sahip her toplumun başına musallat olan tarihsel bir hastalıktır. Ayrıca bu düşünce “Yunan için” Yunan vatandaşının sıkı bir eğitimden geçmesi sadece gerçeğin peşinde olan bilgiyi sevmenin hakikate ulaşmak için yeteceği yönündeki klasik düşünceyi kaldırıp, eğitimin “ideolojik” bir zemine kaymasına neden olmuştur. Aydınlar eli ile eğitimin ideolojik yapı ve paradigmlar üzerinde yükselmesi devlet veya yöneticilerin refleksini benimseyen insanlar yetiştirme fikri sadece batıda değil Nizamiye Medreseleri ile doğuda da karşılık bulmuştur. Siyavuşgil gibi cumhuriyet aydınlarına da bir taraftan batının bir taraftan doğunun bu ideolojik eğitim anlayışının sindiği, nerdeyse kendi aydınlanmamızın tek çıkış noktasının eğitimden geçtiği anlayışı hâkim olmuştur.

Site devletlerinin düşüşe geçtiği demokratların ve sofistlerin varolan bütün değer yargılarını dilsel bir oyun haline getirdiği bir dönemde Platon’un en iyi öğrencisi olarak ün yapmış olan Aristo, asıl şöhretini batı dünyasına evrensel düşünmeyi öğretmesine borçludur. Platon’un sadece kendi toplumu için ürettiği ve çok yüksellere-idealar dünyasına-çıkardığı hakikati Aristo her insanın doğru düşünme ilkeleri ile (tümdengelim ve tümevarım yöntemi ve formel mantık bilgisi) hakikate erişebileceğini iddia eder (Gökberk, 1999: 70). Bilgi nesnesi olarak tüm bir dünyayı tüm bir varlığı ortaya koyan Aristo metodik bir düşünmeyle değişenin arkasındaki değişmeyen şeyi metafizik bilginin elde edilebileceğini söyler. Ona göre metafizik, varlık olmak bakımından varlığı ve ona özü gereği ait olan ana nitelikleri inceleyen bilimdir (Bolay, 1980: 34). Platonun donuk idealar âlemini değişen dünyanın değişiminin bilgisini vermediği için kabul etmez. Ayrıca batı düşüncesinin temel problemi doğa meselesine ilişkinde doğanın hiyerarşik bir yapısı olduğunu söyleyen Aristo, ayüstü dünyayı durağan ve tanrıdan sonra gelen göksel varlıkları, gezegenleri koyar. Ay altı dünyası yeryüzüdür. Ay üstü âleme göre daha aşağı bir yer tutan

yeryüzü; durağan bir küre ve bozulmanın olduğu ölümelerin ve sonların olduğu bir yerdir. Bu düşünce daha sonra Kopernik devrimi ile güneş merkezli bir evren anlayışı ve insanın doğanın bir parçası olduğuna dair fikri batıyı derinden etkileyecektir (Yıldırım, 2006: 81). Toplumsal ve siyaset düşüncesini de insana ait iki özelliği üzerinden inşa eder; ethos (tutum) ve dianoia (düşünce). İnsan bu iki yetisinin erdemlerini yetkinleştirmek için çabalamalı ve mutlu olmak için bunu bir topluluk içinde gerçekleştirmelidir. İnsanın toplumsal olmayan yanının insana ait temel bir öz olduğunu savunan Aristo, bireyin bilinçli kişiliğini toplumsal ve siyasal kurumların nedeni değil ürünü olarak kabul eder (Ağaoğulları, 2002: 342).

Özgün bir düşüncenin olmadığı sadece dini metinlerin yorumlandığı bir ortaçağ algısı bir yana aydın perspektifinden baktığımızda gerçekten de Hristiyanlığın en önemli güç olduğu ortaçağ Avrupa'sında aydın tipolojisinde özgünlüğün sınırlı olduğu görülmektedir.

Roma'nın geniş topraklarda hüküm sürmesi ve çok dinli bir kültürel yapıya sahip olması kesin ve derin yargılı toplum düşüncesinin oluşmasına engel olmuştur. Romalı, felsefeyi sevmeyi ama Platon'un ideal devletindeki üstün "aristokrat yurttaş" kavramını ve Romalı olmanın metafiziksel anlamda ayrıcalıklı olması gerektiği fikrini benimsedi. Romalılar pratik insanlardı ve tüm savaşçı toplumlar gibi felsefeye boş bir şey gözü ile baktı (Gökberk, 1999: 106).

Doğal yasa dışındaki yasaları pozitif yasa olarak kabul eden Çiçero kimlerin doğal yasayı anlayabilecek doğal akıl sahibi olduğu sorusuna Platoncu bir anlayışla iyi bir eğitim almış bilgiler cevabını verdi (Barrow, 2002: 73-82). Erdemli, doğal akıl sahibi soyluların, devlet işlerine girmesini öğütleyen Çiçero'nun bu görüşleri Platon tekrarından başka bir şey değildi. Çiçero'nun aydın düşüncesine katkısı; ortak bir yarar ile uyum halinde olan ve hukuksal bağlarla birleşmiş olan hayli büyük sayıdaki insan topluluğunu bir arada tutacak salt Yunan Devletinin menfaatini ön plana

çıkaran her şeyi ideal devlet için düzenleyen devlet anlayışı yerine ortak amaç ilkesinden çok ortak hukuk bağları ve yasalar üzerine devlet-toplum ilişkisini düzenlemesiydi. Bu 18. yüzyıl toplum kuramcılarının geliştireceği bir zemin olarak hukuk devletine ve sözleşmeli toplum kuramına giriş niteliğindeydi (Göze, 1995: 196).

Roma'nın yıkılıp feodalitenin ekonomik ve siyasal bir değer olma döneminde yaşamış olan Augustinus, antik felsefeye ait kavramlarla Hristiyanlık öğretisini mezcederek, yıkılan Roma'nın yerine yani dünyevi iktidar karşısında kilise iktidarı oluşturmuş bu başarıları ile batı toplumunun Rönesans'a geçişinin düşünsel temellerini atmıştır.

Bilgiyi elde etmek de dahil her şeyi elinde bulunduran tam tanrı anlayışından (Gökberk, 1999: 38) yola çıkan Augustinus'a göre diğer bütün varlıklar parçadır ve gerçeklikleri de kısımdır. Doğa kutsal kitabın bazı yönlerini anlamada anahtar olarak yaratılmış bir şeydir. İnsan ise ruh ve beden olarak tanrı tarafından yaratılmış olup ruhu besleyecek şeyleri yapanlar tanrı devletine, bedenin isteklerine esir olanlar ise yeryüzü krallığına aittir. Gökyüzü ve yeryüzü krallıklarına ait bu değer savaşında ruhun gelişmesinin de tarihteki oluşun paralel olduğu düşüncesindedir (Gilson, 2003: 451). Augustinus'un batılı aydın düşüncesine katkısı, döngüsel bir tarihten başlangıcı ve hedefi olan topyekûn bir tarih ve bütün dünya düşüncesini ortaya koymasındır. Roma ve Hristiyanlık düşüncesi batı düşüncesini ufkunu açmış, batılı aydın site yerine dünyayı düşünür olmuştur. Bu evrensel tarih ve dünya düşüncesinin bir hedefe doğru evrildiği bir hedef istikametinde ilerlediği fikri Comte, Hegel, Marx gibi 19. yüzyıl aydınlarını derinden etkileyecektir.

Aguinalı Thomas'ın inanca yönelik bazı konuların aklın üstünde bazılarının da akıl yolu ile doğrulanabilir şeyler olduğunu iddia etmesi Hristiyan bilgi anlayışını sarsan ilk epistemolojik darbeydi. Çünkü Aguinalı Thomas gerek aklın bilebileceği gerek

aklın bilemeyeceği inanç esaslarının birbirleri ile çatışmayacağını Aristo'nun düşünceleri ile kilise öğretisinin çatışmadığını belirtmiş inancın tahtına aklıda yerleştirmiştir. Yine doğadaki nesnelerin değişim nedenini içlerinde var olan“öz”den kaynaklandığını söyleyerek Platoncu anlayışın yerini Aristocu bakış açısına bırakarak (Aster, 2005: 365) Rönesansın kapısını biraz daha aralıyordu. Artık akıl sahibi insan ve kendinde bir öz taşıyan nesne bilgisinin ayrı olmadığı ve nesneleri de vahiy gibi akıl yolu ile bilebileceğimiz yolundaki anlayış modern ampirik bilginin kapısını açmış, vahiy ve onun inşa ettiği toplum geçerliliğini yitirmiştir (Yıldırım, 2006: 82).

Özel mülkiyetin ve nominal olarak akıl sahibi bireyin rasyonel düzeyde normleştirilmesi zihin sahibi insanın kendi özerkliğini ilan etmesi Descartes ve 17. yüzyıl aydınları ile olmuştur. Bu 17. yüzyıl aydınlarının yeni insan, yeni toplum ve yeni öğretim ilişkileri üzerine söyledikleri inançla kopuşun bir önceki adımı olmuştur. Kesin kopuşu ve aydın sınıfının tartışılmaz otoritesini görmek için 19. yüzyıl aydınlarını beklemek gerekti.

Descartes tanrı bilgisi ve tanrının devleti ile nesnelerin, dünyanın bilgisini ayırıp nesnelerin bilgisini kendi yetilerimizle bilebileceğimizi, matematik bir dile sahip olan doğayı bilmek için aklın yetebileceği, özne ve nesne arasında oluşan bilme sürecinde etkin olanın özne olduğu yolundaki fikirleri (Descartes, 2005: 43) öznenin tek gerçek olması yolunda atılmış önemli bir adımdır. Artık yenedünya ve yeni bilgi, toplum yapısı öznelciliği önceleyen bir düşünce yapısı olmuştur. Galileo, Locke, Leibniz ve Spinoza gibi önemli batılı aydınlar tarafından bireysel bilincin düşündüğü/hissettiği yada tecrübe ettiği şeylerin tek ve geçerli hakikat olduğu inancı, Hegel'in duyu kesinliği, ampirizm temelli yeni bilim anlayışları, Kant'ın kategorik akla sahip evrensel-doğal insan gibi pek çok unsur-yani bütün olarak batı aydınlanması- temel olarak Descartes'in fikirleri üzerine inşa olur. Bu aynı zamanda geleneksel dünyada var olan hiçbir yapıya ihtiyaç hissetmeyecek bir dünyanın oluşumu idi. Madem bir bireyin kendi düşüncüsü öncelenmişti, kilise ve diğer değer

Üretici yapılar kendi metafizik teolojik alanına çekilebilirdi. Çünkü Descartes'in kartezyen dşncesi, fiziksel olanla metafizik olanı ve tümel ile tikelin ilişkisini naifleştirmiş ve var olanın kesin kanıtı "ben"ın dşnsinde olup olmadığına indirilmişti.

Bireyin felsefi dünyada yükselişi burjuvazinin; kendi toplumunu oluşturmasında, kilise ve geleneksel aristokrat yapı ile olan savaşında eline büyük koz geçmesine neden olmuştur. Aristokratlara ait büyük kalelerin hemen yanında yeşeren bu birey merkezli burjuva toplumu sonraları sivil toplum, medeni haklar, eşitlik gibi bugüne kadar gelen meselelerin doğduğu büyüdüğü yerler olacaktır. Batı toplumunda 17. yüzyıldan beri devam edegelen tartişmaların merkezinde bireyin yükselişi yatmaktadır. Yükselen birey merkezli anlayişın batı toplumunda atığı sorunlar anti bireyci, kolektivist, toplumcu vs. anlayişlar ile giderilmeye çalışılsa da özellikle 17.yüzyılda temelleri atılmış batılı aydınlanmacı zihniyet ve onun toplumsal ve ekonomik şekillendiricisi olan burjuvazinin oluşturduğu dünya rengi günümüze kadar geldi.

Modern ncesi Yunan filozofları nasıl düşünmenin yapı taşlarını oluşturmuş ise Descartes'in düşünceyi ve maddeyi ayrı yapılar olarak sunması modern aydın için çıkış noktası idi. Artık modern aydın ya geçmiş, şimdi ve gelecekteki dünyanın bütün hallerinin, bütün durumlarının tek müsebbibi olarak bir tin-düşünce arayacak ya da maddenin tek belirleyiciliğini, maddenin kendi mekaniğinin insan ve toplum içinde geçerli olduğunu iddia edecekti.

Matematik-fiziğin doğayı anlamada tek geçerli dil olarak sunulması ile başlayan bu dönem; aydınlar ve bilim adamları eli ile dünyanın yeniden inşa edilme sürecidir. Bu sürecin batılı insan için en önemli yani tanrı dışında ve de tanrısız, kendi elleri ile coğrafi, ontolojik dünyada bulunuşunu din dışı surlarla güvence altına almak istemesidir. Batı dünyası ilk olarak mitolojik düşünüşten beri korkulu rüyası olmaya

devam edegelmiş doğa sorununa karşı kendine sağlam korunaklar icat etmiştir. 19 yüzyıl bu sığınakların, kalelerin en muhkem olduğu batının kendini en güvende hissettiği yüzyıl olmuştur.

Bir taraftan Kant; Bacon'dan Voltaire, Hume ve Locke'a kadar süren kesin bilgi tartışmalarına son noktayı koymuş diğer taraftan Hegel; Platon, Aristo, Augustinus, Jean Jacques Rousseau'ya kadar birçok ismin bir biçimde tartıştığı devlet meselesini ulus devleti kutsayarak nihayetlendirmiştir. Bütün bu ve benzeri düşünceler o dönem insanı için İsa'nın sözleri kadar kesin temeller olarak kabul edilmiş olan şey; tarihsel, sosyolojik ve epistemolojik olarak olması gereken şey olarak betimlenmiştir.

Dilthey'in temellerini attığı Alman İdealizmi; insanı toplumsallığından, yaşadığı zaman diliminin düşünüş biçiminden ayırmadan anlamaya çalışıp (Özlem, 1998: 69) dünyayı tarih zihin ilişkisi ile yeniden inşa etmeyi amaçlamaktadır. Alman İdealizmine mensup aydınların ortak noktası insan ve psikolojisinin; tarihi anlamada öneminin altını çizmeleri (Bottomore ve Nisbet, 1997: 159) ve sürekli devingen bir töz halinde bulunan bir tinin egemenliği düşüncesidir. Bu tanrısal tin tarihin çeşitli aşmalarında kendini dünyasallaştırarak dünyayı eskisinden farklı bir şekle dönüştürebilmektedir.

İşte bu yüzden insan, kendi yaşadığı zamanın ruhunun egemenliği altındadır ve bunun dışına çıkamaz, adeta tinin tahakkümündedir. Geçmiş dönemlere ait insanın ne düşündüğünü, nasıl yaşadığını, dünyada aldığı pozisyonu, kısaca geçmiş dünya görüşlerini o döneme ait dilsel metinler ele verir. Biz geçmişte olanı dilin muhbirliği ile elde ederiz. Dil şimdi ve geçmiş zamanda tikel bireyin ve 'zeitgeist'in deşifre olduğu yerdir.

Alman idealizminin dünya düşünce tarihine sunduğu kültür kavramını sağlam bir zemin bularak anlam, kültür, ortak bellek ilişkisine metnin içinde her zaman varolan bir yapı üzerinden çözümleme yöntemi ile ulaşmaya çalışan Ferdinand Saussure ve Claude Levi Strauss, dilin bir dizge olarak incelenmesi sırasında dış etmenlerin dikkate alınmayışı ile ulaşılan çözümlemenin keskinliği (Birkiye, 1984: 80) ve metindeki yapının kolektif bir anlam kaynağı olduğu şeklindeki anlayışları ile Alman romantizminden ayrılmışlardır.

İdealizm tarafından pasifleşen doğanın; toplumu ve insanı nesneleştirecek ölçüde geri dönmesinde Auguste Comte'un fikirleri önemlidir. Fizik, kimya, matematik gibi doğa bilimleri ile değişmez yasalar nasıl elde edilmiş ise aynı şekilde toplumunda değişmez yasalarını deney ve gözlem metodunu kullanan bir toplum bilim aracılığı ile elde edilebileceği (Bottomore ve Nisbet, 1997: 244) anlayışı savunan Comte'ye göre teolojik, metafizik evrelerden sonra her türlü tinsel ve metafizik yanılgıları geride bırakarak pozitif evreye ulaşmış insan ve onun oluşturduğu yapının değişmez yasalarını bilmek, maddeyi bizim için bilinir kılan yönteme sadakatle bağlı kalarak topluma uygulamak artık bizim için en önemli görevdir. Yıllar sonra Wittgenstein ve Viyana Okulu sadece toplumsal gerçekliğin değil bilginin gerçekliğini de olgusal olanla irtibatlandırarak pozitivizme mantıksal ve epistemik destek vermişlerdir. Bernart Russel, Wittgenstein, Whitehead gibi birçok önemli düşünürün katkıda bulunduğu bu okul; gerçekliğin denetleyicisi olarak deney ve gözlem konusunda tavizsizdirler. Felsefeyi bilimden ayırarak felsefenin sadece dil ile ilgilenmesi gerektiğini, önermelerin olgusal karşılığı olduğu müddetçe gerçek olduğunu, dilde olanın olgusal karşılığı yoksa yaptığımız, konuştuğumuz şeyin metafizikten öte bir şey olmadığını iddia etmişlerdir. Yani dil olgusal karşılığı olandır (Bozkurt, 2003: 216).

Maddenin tözselliğine dokunmadan Hegel'den aldığı idealist diyalektiği Augustinus'un erekselliği ile birleştirerek sosyal ve tarihsel yoğunluklu bir tarih ve toplum görüşü sunan Marx ise Adorno'nun deyimi ile materyalizmi; çağın

tanıklığına ve çağ(lar)ın dönüştürülmesinde özne haline getirmiştir. 19. yüzyıl sanayi inkılâbının ve sömürgeciliğin tarih içinde köklerine eğilen Marx ekonomik işleyişin, üretimin nasıl üst yapıyı belirlediğini ortaya koymuştur. Teorisini var olmayan tinsel olana bulaştırmadan sınıfların diyalektik ilişkilerinden çağının somut analizini yapmıştır.

Sanayi devrimi sonrası oluşan tüm düşünce yapıları şu ya da bu biçimde kendi devrinin derin çatlaklarını işaret etme ya da bu çatlakları onarmaya yöneliktir. Ama birinci dünya savaşı gibi sonuçları itibari ile tüm dünyayı sosyal, siyasal, psikolojik yönde etkileyen bir olay elbette ki Batının anlam dünyasını da etkileyecektir. O zamana kadar gelecek ve geçmiş arasında insana anlamlı bir yer gösteren düşünceler, dünya savaşları sonrası kendileri üzerinde bir soru işareti konarak sorgulanmaya başlanmıştır. Aslında özne, evrensellik, hümanizm vb. modernizmin başat öğelerine karşı ilk eleştiri Nietzsche ve Heidegger gibi düşünürlerden geldi. Bu iki düşünürün hakikat, akıl, özne gibi modernizmin başat öğelerine karşı eleştirilerine yapısalcılığın, nihilizmin ve popülizmin eleştirileri de eklenince modern paradigma büyüsunü kaybetti (Rosenau, 2004: 32-33). Evrensellerin olabilirliği konusunda batı eleştirileri ile birlikte çözelti görevini yapmış postmodernizm, post yapısalcılık gibi düşünceler kendi öncüllerini tasfiye etmeye başlamışlardır.

Modernizmin baskıcı, buyurgan büyük anlatıların altında kalmış yerel kültürlerinde söyleyecek, anlatacak şeylerinin olabileceği yönündeki fikirler batı dünyasında savaş sonrası bunalımda olan ve yeni arayış içinde olanları cezbetmişti. 1960 sonrası konuşulur/görünür hale gelen postmodernizm, özellikle Foucault sonrası ivme kazanmıştır. Genel, herkesçe kabul edilmiş gerçekleri reddedip, bunların ötelediği, susturduğu küçük anlatıların peşinden koşan Foucault, deliler, eşcinseller gibi batı tarafından oluşturulmuş yapıların dışında kalmış öğelerde gerçekliği aramıştır (Skinner, 1997:93). Her ne kadar postmodernizm; modernizmi tamamlayan ya da onun ötesine işaret eden bir tanımlama gibi dursa da genel olarak onu yok etmemiş ama küçük parçalara ayırmıştır.

Gadamer, Lacan gibi postyapısalcı aydınlar Ferdinand Saussure'in yapı kuramını tüm alanlarda tartışmaya açmış, metnin gösteren ile gösterileni arasında birebir karşılıklı ilişkilerin olmadığını ileri sürerek klasik anlam ilişkisini bozuma uğratmışlardır (Sarup, 1993: 40). Artık anlam metnin içinde orda duran bir şey değil -Derrida ve Gadamer tarafından daha da öznelleştirilen- ele geçmeyen şeydir. Wittgenstein tarafından kurulan dil-olgu bütünselliği dil lehine bozulmuştur. Dilin özerkliğine ilişkin bu düşünce, ikinci dünya savaşı sonrası kendi dilini konuşan ve modernizmin gölgesinde kendini ifade eden dillere bağımsızlığını vermiş; kesin bilginin, evrenselliğinin çözülüp göreceleşmesi ile post modern sürece destek vermiştir. Bu süreç günümüzde halen yaşanmakta ve batılı aydın kendi meselelerine sadık kalmaya devam etmektedir.

2. TÜRK AYDINI

2.1. Türk Aydınının Ortaya Çıkışı

Geleneksel Osmanlı dünyası her şeyin yerli yerinde olduğuna inanıldığı, her değişimin fesad olarak anlaşıldığı, bütün yapıların katı bir hiyerarşi ve kurallarla işletildiği bir organizasyon olarak tarih sahnesinde boy göstermiştir. Yunan toplumlarının kolektif bilinçaltında varolan “barbar” korkusuna benzer bir şekilde klasik Osmanlı’nın kolektif bilinçaltında da bir Moğol -yıkım ve bölünme- korkusu vardır. Selçuklu tecrübesi ve Timur yenilgisi Osmanlı’yı daha merkezi bir idari yapılanma sistemine itmiş ve ardından da her toprak kaybı her büyük yenilgi merkezi güçlendirme tedbirleri ile atlatılma yoluna gidilerek çözüm üretmeye çalışmıştır.

Siyasi kültürel ve ekonomik işleyişin iyi olduğu zamanlar merkez (ortodoks/her türlü yapı) kendini müşfik, herkese eşit davranan, adalet dağıtıcı ama ortada pek görünmeyen bir halife şeklinde tezahür ettirirken işlerin kötüye gitmesi ile ortodoks yapı kendini nizam ve hiyerarşi hatırlatması olarak göstermiştir.

Batının altın ve gümüş madenlerinin olduğu sömürge topraklarına göz dikmesi, bilimsel anlayışın, teknolojik üstünlüğün Avrupa’ya geçişi ve bunun özellikle deniz ticaretinde kullanılması Avrupa devletlerine altın ve gümüşün yoğun olarak girmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ise, klasik fetih ve ganimet üzerine kurulu Osmanlı devlet yapısının açık vermesine sebep olmuştur. Tımar sisteminin bozulması ve bunların içe

yansıması olan Celali İsyanlarının 17. yüzyılda kanlı bir şekilde bastırılması ve akabinde vergi sistemin düzenleme çabaları nakit para ihtiyacını gidermeye yetmedi (Akdağ, 2009: 454-455). Yenilgilerin artması ile ilk savunma hattı askeri bozulmuşlukları bir nizama sokma fikrinde kuruldu. Sorunun sadece askeri disiplinsizlikler olduğu bunun hal yoluna konulduğu takdirde her şeyin düzeleceği fikri klasik Osmanlı ortodoksisinin ürettiği son fikirdir. Artık klasik hiyerarşi bundan sonra hiçbir kararı eskiden olduğu gibi kendi başında veremeyecek ve aydın sınıfın doğduğu yer olan Bab-ı Ali'nin onayını istemeye başlayacaktır.

Tanzimat fermanı savunma hattının toplum içre alınışın sadece askeri tedbirlerin yetmeyeceği bunun yanında toplumsal, siyasal, ekonomik ve edebi değişimlerinde şart olduğu anlayışı ile ilan edildi (Fındıkoğlu, 1999: 619-659). Bu ilana ilişkin her türlü jeopolitik teoriler üretilebilir. Fakat uzun süre batıda büyükelçilik yapmış, Fransızcaya hâkim, hem aydın hem devlet adamı protipinin ilk örneği olan Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanıp okunduğu gerçeğini değiştirmez (Baysun, 1999: 723-746). Türk aydın-devlet ricalinin, yenilgilerin üstesinden gelme konusunda toplumu da değiştirmek, tanzim etmek, ıslah etmek fikri ile Osmanlı tarihine bu müdahalesi sonraki zamanlarda daha da artacak, Modernleşme tarihi bu devlet aydın işbirliği çevresinde şekillenecektir (Mardin, 1998: 125).

Osmanlı toplumunun klasik toplumsallaştırıcı normlarının, dünyanın ve Osmanlının aldığı yeni duruma göre işlevselliğini yitirmesi üzerine devlet eli ile önceleri tercüme odasında oluşturulmuş olan Osmanlı aydınının zaafı, kendi tarihsel sürecinde batıdaki gibi zihinsel ve toplumsal hiçbir hazırlığı ve donanımı olmadan kendini tarih ve toplum önünde öncü ve yeniçeriliğin kaldırılması ile muhalefetsiz bulmasıdır (Kemal, 2005:351). Toprak sistemini ve devleti, sultan/halifenin tek başına yönetmesi ve sürekli yenilgiler, ekonomik kaybın her geçen gün arttığı, teolojik düşünmenin alternatifsiz olduğu bir zamanda aydın sınıfının kendi başına zihinsel ve sınıfsal özerklik kazanma ihtimali yoktu. Okuma yazma oranının düşüklüğü, kitapsever zenginlerin olmaması ekonomik olarak da Osmanlı aydınınını devlet tarafını

seçmeye iten sebeplerdendi. Ama en önemli sebep özerk, seküler bir zihin ve sınıf yapısı kazanma ve bu uğurda mücadele etme düşüncesine yabancı idiler. Çünkü onlar tümelin tek gerçek olduğu tikel-bireysel olanın hiçliği anlayışının hakim olduğu teolojik İslam düşüncesinin tek belirleyici olduğu bir toplumsal-dinsel yapının ürünüydüler.

Osmanlı aydınının artısı ise ulemadan kendisine tevarüs eden eğitim almanın seçkinci, itibar görücü, toplumsallığı denetleyiciliği ile ulemanın devlet ile olan kısmen özerk ve saygıdeğer ilişkisinin kendisine sunulmuş olmasıdır. Bu sadece devlet içinde ulema ve aydın arasında menfaat çatışması olarak yorumlanmamalıdır. Bu epistemolojik bir tartışmadır. Çünkü aydın sınıfı -ulemadan farklı olarak- her ne kadar eklektik bir yapıda sunsalar da değişim söylemlerinin, kurtuluş reçetelerinin içine sinmiş seküler bir söylem ilk zamanlardan beri mevcuttur.

Batılı aydınların yüzyıllardır üzerinde düşündüğü dünyanın ve toplumun kendilerine ait ve hiç de teolojik olmayan yasalarının olduğu, doğayı ve toplumu anlamının tanrısız işleyen bu yasaları anlamaktan geçtiği bir dünya anlayışından farklı olan tamamen tanrı merkezli bir zihinsel işleyişe sahip ulema sınıfının zihinsel ilk tasfiyesi seküler bir anlayış geçir-e-meyişleri nedeniyledir. İşte Namık Kemal'in medeniyet kavramı bu düşüncede dünyasallığı öne çıkarmanın ilk örneğidir. Medeniyet kelimesinin etimolojik olarak din ve şehre ilişkin iki gönderime de açık olması, zihinsel uğraşı ile dünyayı çekip çevirme -batılı aydınlar gibi- görevini üstlenen Osmanlı aydınına yeni kavramsal bir ışık olmuştur. Zira Osmanlı ulemasının fani dünya anlayışı üzerine bina ettiği hukuk kurallarının değişime kapalılığını içtihat fikri ile aşma teşebbüsleri olmuşsa da içtihat tartışmaları ile ulemayı dünyaya açma ve aydın sınıfının yanına koyma projesi başarısız olmuştur.

Osmanlı sisteminin zor zamanlarında konuşmak zorunda olan ortodoksinin (Hanioğlu, 2006: 80) yeni sesi olarak Osmanlı aydınları, sistemden ayrı

olmadıklarını merkezi güçlendirme fikirleri ile göstermişlerdir. Kendi başlarına bir sınıf oluşturabilecek maddi zihinsel ve siyasal bir özerklikten uzak, devletin merkezinde yetişmiş Osmanlı aydını, kendisi ile ittifak yapabilecek bir halk desteğinden de yoksundur. Tebaanın etkin bir kamuoyu oluşturabilecek okuma yazma gibi gereçlerinin çok az olması, toplum içi çatışma, tebaası altındaki milletlerin kendi aralarında ve devlet ile batılı anlamda sözleşmenin olmaması, Osmanlı aydınının eğitim seferberliği ile okuma yazmanın belirli bir seviyeye ulaşmaya kadar devlet içi ittifaka mecbur etmiştir (Lewis, 2000: 456 ve Kılıçbay, 2001: 117). Bu aynı zamanda kendisine memur refleksinin “bulaşması” da demektir. Türk aydınının kendi veya başka toplumsal sınıfları değil de devletin bekasını düşünen Tanzimat, Islahat ve anayasal hareketlerle padişahın bir alt mevkiinde ama devlet içinde çeşitli kurumlar içinde kendilerine bir yer açmaları (Heper, 2006: 72) ve bu açtıkları alanlardan modernleşme, devlet, millet vb. meselelerini çözme teşebbüsleri cumhuriyet aydınına da miras kalmıştır. Batılı devletlerin sömürge bilinci ile Osmanlı topraklarına yaptığı saldırılar ve Osmanlı tebaasındaki gayri müslimlerin bağımsızlık hareketleri Osmanlı aydınını daha çok devlete yakınlaştırmıştır.

Devlet nezdinde ilmiye, askeriye gibi önemli bir aktör olan Osmanlı aydın sınıfını bu sınıfların da üstüne çıkaran, onları vazgeçilmez kılan unsurlardan diğeri de ulusçuluk hareketleridir. 1789 Fransız İhtilali ile bütün dünyaya yayılan milliyetçilik–ulusçuluk hareketi Batı ile olan coğrafi ve dini yakınlık nedeni ile en çok Osmanlı devletinin ilk kök saldıgı topraklar olan Balkanların çok parçalı etnik ve dini yapısını tehdit etmeye başlamıştır. Osmanlı devleti din, dil, mezhep, ırk üstü bir düşünceye, toprak bütünlüğünü koruma adına ihtiyaç hissetmiştir

Din şemsiyesi altında oluşturulan kimliklerden başka hiçbir kimliği muhatap kabul etmeyen Osmanlı sistemi, batıdaki öznenin, hümanizmanın, endüstri devriminin, doğa kanunlarının, toplumsal değişimlere de uygulanabileceği anlayışının uzantısı etnoloji, antropoloji araştırmalarının ve en sonunda siyasi olarak Fransız İhtilalinin

batıda olan etkisini uzun süre görmezden gelmiştir. Batının ulus devlet anlayışı, yani dil, toprak, ırk gibi kavramları merkeze alarak yeni toplum-devlet inşası-icadı, Osmanlı gibi din merkezli kimliklerle toplumsal bir aradılığı yaşatmaya çalışan bir devlet için çözümler demektir (Karpas, 2006: 72-73).

İlk dönem Osmanlı aydınları Fransız İhtilali fikirlerinin yerli bir kavram içinde eritilmesi demek olan Osmanlılık fikirleri ile aynı yönetim altında herkesin eşit, herkesin Osmanlı devletinin vatandaşı olduğu tezini ileri sürmüşlerdir. Bu bütün tebaanın eşit olduğu, ayrıcalıkların olmadığı bir Osmanlı rüyasını (Lewis, 2000:333) özellikle gayrimüslim tebaanın da görmesi yönünde bir teşebbüstür. Toprağa bağlılıktan çok bir fikir, bir ideal olarak benimsenen kavramlar çerçevesinde Osmanlı devletinin idamesi yönünde atılan bu hareket, devlet ricali tarafından benimsenmiş hatta devlet ricali daha da ileri giderek Osmanlılık fikrinin yerleşmesi, kök salması açısından bütün tebaanın kendi kudret şemsiyesi altında toplanıldığı takdirde zarara uğramayacağı yönünde güvence vermiştir (Zürcher, 2012: 80).

Kalem-saray ittifakı ile oluşturulan bu yeni kimlik beklenilenin aksine bir sonuç vermiştir. Zira Osmanlılık fikri devletin asli unsuru olduğu iddia edilen Türk-Müslüman unsurunu diğer milletlerle eşitlemiştir. Kabul edilen bu yeni anlayış Türklerin-Müslümanların birinci sınıf vatandaş olduğu yönündeki kurucu paradigmadan vazgeçtiğini ilanmıştır. Osmanlı'nın kendi köklerinden uzaklaşıp başka bir kimlik üretmesi balkanlardaki diğer dinlerden olan tebaanın işini kolaylaştırmıştır. Onlar kendi ulusal kimliklerini inşa etmek için harekete geçmiş bu kimliğin oluşması için, ortak bir bellek için dil, tarih gibi bütün ulus devlet inşa edici değer sistemlerini ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Bu süreç onlar için de zor bir süreçtir. Zira nasıl Osmanlı kendi kimliğinden başka bir kimliğe geçmenin sancılarını yaşamışsa onlarda aynı sorunu yaşamışlardır (Karpas, 2004: 82).

Osmanlı aydınları, bu çözölüş nedeni ile hep halife dışındaki devlet ricalini suçlamış sorunun kaynağını görememişlerdir. Devleti yönetenlerin değışmesi ile her şeyin değışeceğı fikri o zamanlardan kalma bir aydın hastalığıdır. Berlin Antlaşması ile Balkanların Osmanlı Devletinden koparılması ile biten Osmanlılık fikrinin konumuz açısından önemi Türk aydınının, devlet ve millet/toplum nezdinde kendini meşrulaştırmış olmasıdır. Namık Kemal'in, Süavi'nin, Ziya Paşa'nın fikirleri, mücadeleleri ve yazıları devletin yanında cılız bir şekilde başlayan aydın hareketinin sesinin yükselmesine neden olmuştur. Artık bundan sonra aydın, yönetim biçiminin farklılığı nedeni ile batıdaki gibi iktidarın ortağı olmasa bile onu meşrulaştırıcı bir kuvvet olmuştur. Artık meşrulaştırılan Osmanlı aydın sınıfının olması, meşrulaştırıcı atıfların batılı fikirlerden yapılmış olması, ulemanın tam tasfiyesi olup laik bir devlet anlayışına kayışın da epistemolojik ve siyasi kaynağıdır.

Osmanlıcılığın bitmesi üzerine kimlik bunalımına düşen devlet ve aydın, batının ideolojik, askeri ve sömürgeci saldırılarına karşı yeni savunma hattını İslam birliği ve ümmetçilik şeklinde kurunca Osmanlı aydını göreve koşmada gecikmemiştir. Toplumda egemen güç olan, devletin sahibi olarak görülen Müslümanlara ait sembol ve simgeler güncel siyasetin içine çekilerek basın yolu -özellikle basiret dergisinin kendi kamuoyu ve gönderdiği muhabirler yolu ile dış devletlerde oluşturduğu kamuoyu- ile İslamcılık, Osmanlı imparatorluğunun dış politikada manevra alanını genişletmiştir (Karpat, 2004: 220). Özellikle Osmanlının İngilizlerle karşı karşıya kaldığı -soğuk/sıcak- ideolojik ve ekonomik çatışmaların yoğun olduğu Hindistan ve Türk Cumhuriyetleri civarındaki bölgelerde İslamcılık rakip düşman devletlere karşı bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Abdülhamit devrinde yapılan bu iç dinamiklerin dış politikanın dinamik unsurları haline getirme politikasında aydınlar, Müslüman ülkelerden devşirdikleri bilgileri ve eğitimi ideolojik bir manivela olarak kullanmışlardır (Karakaş, 2000:227-280). Ümmet kavramının teolojik bir anlam dünyasından dünyasallığın/siyasetin anlam dünyasına kayması nedeni ile dini bazı kavramların sekülerleşmesi, İslam dünyası içinde yepyeni bir gelişmeyi ifade etmektedir. Bu siyasi, modern bir gelişme, yani ulusal devlete doğru giden bir

gelişme olup sonraları din devlet ayrımında cumhuriyet aydınının seküler dili kullanmalarında kolaylık sağlayacaktır.

Dünyasallığın arttığı ama tam anlamda da dini kavramlardan kopamamış çift epistemik paradigmadan oluşan şizofren Osmanlı aydınının, Osmanlıyı kurtarmada son hamlesi Türkçülüktür. Seküler bir düşünüşte belirli bir seviyeye gelmiş Türk aydını için etnik yapı itibari ile ellerinde kalan son kaleyi kurtarma adına öne sürülen bu düşünceyi savunmak hiç de zor olmamıştır. Sorun Türk kimliğini oluşturmada hangi tarihsel verilerin İslam öncesi ve sonrası, hangi coğrafyanın Orta Asya ya da İstanbul orijini olarak alınacağıdır (Mardin, 2002: 435-439). Uluslaşma sürecinde Osmanlı aydınının en verimli olduğu, batılı aydınların zihinsel durumlarına en çok yaklaştığı düşünce olan Türkçülük fikri, Osmanlı aydınının dil, tarih, kültür, folklor araştırmaları Cumhuriyet Türkiye’sinin ulus devlet anlayışının temellerini atılmasında büyük imkân sağlamıştır. Cumhuriyet aydını dini, etnik bütün yapıların tarihsel süreçte tasfiye olduğu ve devletin bekası için tam ve ödünsüz batılılaşma dışında hiçbir seçeneğin kalmadığı savaştan çıkmış bir ülkenin batıyı yakalama konusunda öncü kuvvet olması için devlet tarafından devlet görevlisi olarak işe alınmış bir zümre olarak varlığını idame ettirmiştir.

2.2. Tarihsel Toplumsal Yapının Türk Aydını Üzerindeki Etkileri: Türk Aydınının Özgüllüğü

Türk aydınının batı ülkelerindeki aydından farklı kılan süreçleri anlamak için Osmanlı toplumsal ve siyasal yapısı hakkında yapılan analiz ve yorumlara değinmek gerekmektedir. Türk aydınlarının tarihi oluşumu üstüne yapılan analizlerde altı çizilen en temel unsurlardan birisi Osmanlı Devletinin otokratik/despotik iktidar yapısıdır. İdris Küçükömer, “ayrışık iktidar sahiplerinin birbirleriyle denge unsuru sistemleri üstünde kurulu batılı bir devlet” ile bizde olduğu gibi “ayrışık iktidarlara ilke olarak dışlamış”, her şeyi “yedi kudretinde” tuttuğu iddiasındaki devletten ayırır.

Böyle bir devlet anlayışının yerleşik olduğu bir kültürel ortamda gerçek anlamıyla entelektüeller ya da bir seçkinler topluluğunun ortaya çıkmasının zorluğu ortadadır. Entellektüel edimlerin kendi seçmelerinin dışında dayatılması nedeniyle dışa dönük, gayri-şahsi bir tür uzmanlaşmış ayrıcalıklı bir sınıf ortaya çıkmaktadır (Şarkdemir, 2010: 31). Küçükömer’in tabiriyle “omnipotent”, yani kadiri mutlak devlet anlayışının egemen olduğu bir kültürel ortamda bilim de, sanat da, din de devlete ait olmaktadır. Dolayısıyla yazara göre batılı anlamda bir aydından bahsedilemez. Mutlak devlet anlayışı nedeniyle aydın “sunuf-u devlet” içinde bir “kapıkulu” ya da “memur-bürokrat” olarak devlete aittirler.

Murat Belge ise, Rus aydınları ile Türk aydınlarını kıyasladığı yazısında 19. yüzyıl boyunca her iki ülkede de öncelikle politikayla ilgilenen aydınların politikadan etkilendiklerini, ülkelerinin otokratik yapılarının başka türlü imkân bırakmadığını ifade etmektedir:

“Kişisel mizacı bakımından politikleşme isteği olmayan bir aydın bile, kendini politika içinde buluyordu, çünkü “aydın olma” eylemi bizzatıhi politik bir eylemdi. Bunun başlıca nedeni de devletin toplumsal yapı içinde tuttuğu yerdirdi. Toplumda, devletin çeşitli kurumlarının dışında ayak basacak yer pek yoktu. Dolayısıyla, devletin aydın arasındaki bu göbek bağı kesilmemişti” (Belge, 1995: 128).

Batı Avrupa’nın kendine özgü koşulları içinde, üretim araçlarının mülkiyetine göre şekillenen sınıflara benzer bir oluşumu ve biçimlenişi Osmanlı’da görmek mümkün değildir. Üretim araçlarının büyük kitlesinin ve esas olarak toprağın mülkiyetinin devletin elinde olması bu anakronik başkent imparatorluğunda Platongil bir tabakalaşmaya yol açmıştır. Filozof kral olarak padişah, koruyucular olarak seyfiye ve ilmiye, nihayet besleyici olarak reaya (Kılıçbay, 1995: 177). Böyle bir tabakalaşmanın atıf noktası devletin bekası olmakta, “proto-aydın”ların da içinde yer aldığı hâkim sınıflar, toplum ve devletin içine düştüğü zorlu durumdan kurtulması için çaba harcayan bir iktidar namzeti olmaktadır. Burada, devlete karşı dış tehdit ne

pahasına olursa olsun Devlet-i Aliye'yi ihya etmek, korumak biçiminde ortaya çıkan ideal ve hedefle karşılaşmaktadır. Bu tehdide karşı duruş ve devleti kurtarma ideali adeta resmi bir ideoloji ve görev halini almıştır (Şan, 2005: 282).

Osmanlı aydınını belirleyen/tanımlayan bir unsur olarak otokratik devlet yapısının yanı sıra toplumsal yapı da önemli bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunda her ikisi de “sınıf”laşmamış başlıca iki zümre/tabakanın varlığından söz edilebilir. Birincisi, yönetimin otoritesini temsil eden ve vergi vermeyen bürokrat, asker, ilmiye mensuplarından oluşan yönetici sınıftır. Paşalar, vüzera, ayanlar, valiler, mültezimler tacirler ve sarraf-tefecilerin de iç içe geçtiği bu kesim politik temelli örgütlenmelerin içinde kümelenmiş olmalarına rağmen, ekonomik temelli sınıflaşma eğilimleri ve alternatif sosyal “hegemonya” geliştirme yeteneklerinin geliştiği söylenemez. İkinci kesim ise üretim yapan ve vergi veren tüm tebayı kapsayan yönetilen reaya sınıfıdır.

Osmanlı İmparatorluğu da dahil olmak üzere Doğu'da özel mülkiyetin yokluğu tüm olguları belirlemiş ve toplumun gelişimine Batı toplumundan farklı bir güzergah çizmiştir. Patrimonyal müdahaleyi görece önleyen daha güvenli vakıfla, birikmiş serveti az özlü sermaye yerine, kira kaynağı olmak üzere kullanımı olarak öne çıkan bir ekonomik işleyiş hâkimdir. Serveti hareketsizliğe boğan bu yapılanmada ekonomi, mülkiyet üzerinden değil, siyaset üzerinden işlemektedir. Dolayısıyla da servet edinme aracı ekonomi değil, siyaset olmuştur. Sistem, ekonomik üretimden çok iktidarın merkezi değere sahip olduğu bir rekabet tipini içermektedir. Dolayısıyla kaynaklar için rekabet eden veya kaynakları denetleyen çatışma grupları, basitçe mülk sahipliği veya üretim araçlarını kontrol etme konumlarına uymaktan çok iktidarı kuşatmaya yönelik stratejilerden yararlanmaktadır (Mardin, 2002: 201-202). İktidarı kuşatma stratejisinden yararlanmak isteyen Osmanlı bürokrasisinin bir kesimi, modernleşmenin gereksinimlerine, bir ölçüde erkenden uygun hale getirilmiş ve 19. yüzyılda, reform liderliğini ele almıştı. Bu reformcu bürokrasi, reformun ilk can alıcı noktası olarak, askeri ve sivil bürokrasiyi hazırlayan eğitim kurumlarının modernleştirilmesini seçmişti. Osmanlı devlet adamlarının amaçlarına çok benzeyen amaçlara yöneltmiş 19. yüzyıl Osmanlı reformcuları, “devletin çıkarlarını” göz

önünde tutan iyi yetişmiş, bilgili bürokrat seçkinler yetiştirmişti. Yeni Osmanlı hareketine kadar ve devletin bir modernleştirici olarak oynadığı rolde etkin hizmetlerde bulunan bu “memur-bürokratlar”dan oluşan grup, hâkim sınıflardan kendilerini ayırabilecek henüz hiçbir araca sahip gözüküyorlardı.

Öte yandan Mannheim’ın tanımladığı “sosyal ilişkilerin üstüne çıkmak” ya da “kendilerini “sunuf-u devletten ayırabilmek” entelijansiyanın en belirgin özelliği ise, o zaman Osmanlı İmparatorluğu’nda entelijansiya oldukça geç ortaya çıktığı söylenebilir. 19. yüzyılın ortalarına kadar hükümet makinasının bir parçası olarak kalan bu “memur-bürokrat” grup, toplumsal yapı içerisinde merkezden kendilerini ayırabilmek için gerekli aracı “gazete” ile elde etmişlerdir. 1831 yılında Takvim-i Vekayi ile Osmanlı topraklarında başlayan gazetecilik mesleği bu grup için yeni bir geçim kaynağı haline gelmiştir. Geçimini kısmen gazetecilikten sağlayan bu grubun özerklik tavırları takınmaları gazetecilik sayesinde mümkün olabilmektedir. Bu süreç ayrı görüşleri olan kişilerin bile, bir müddet için, aynı davayı desteklediklerini düşünmelerine yol açacak bir ortak tavır geliştirmelerinin yolunu sağlamıştır.

Görüldüğü üzere Yeni Osmanlıların yarı-özerk bir niteliklerinin oluşmasındaki en büyük etkenlerden birisi gazeteciliğin Osmanlı başkentinde yaygınlaşmaya başlamasıdır. Yeni Osmanlılar, bu süreçte devlet bürokrasisinin içinde olmalarına rağmen, yeni bir Bab-ı Ali tipinin temsilcileri olmuşlardır. Öte yandan kendilerini edebiyattan başka hiçbir alanda var etme olanakları bulunmayan Abdülhamit İstanbul’unun yetenekli genç kuşağı Tanzimat ile başlayan edebiyatçı-gazeteci kimliğini sürdürme zorunluluğu duymuştur. (Mutluay, 1975: 13). Gazetenin Tanzimat aydınları tarafından önemsenmesinde en önemli unsur Tanzimat ve onun getirdiği fikirlerin/idealizmin siyasallaşmasında oynadığı roldür.

Tanzimat yazınının en önemli “siyasi projesi” garplılaşmadır. “Garplılaşma” olgusu Tanzimat aydını için üzerinde ısrarla durulması gereken en önemli olgu idi. Bu olgu

üzerinde işaret ettikleri nokta ise bu olgunun kapsam ve sınırlarının belirlenmesi idi. Var olan kültürün mutlak egemenliği altında birkaç batılı yeniliğin bu yapıya entegreedilirken, değişim/dönüşüm sahip olunan kültürün temellerini sarsmamalı ve onu değişime zorlamamalıydı. Bunun için yapılması gereken yaşanmakta olan değişimi “doğru” ve “yanlış”ı kesin çizgiler ile ayırarak yönlendirmektir ki bu aynı zamanda Tanzimat yazının neden bir “siyasi projeye” sahip olduğunu da açıklar. Bu anlamda kullanılabilecek en uygun araç ise gazete olmuştur (Demirkol, 2009; 25).

Batılı bir yenilik olarak gazetenin Tanzimat ve Yeni Osmanlı aydını tarafından kullanılması yenilikçi ve reformcu bir tavır olarak tanımlanabilir. Ancak bu aydın kuşağının vesayetçiliği her zaman yenilikçiliklerinin önüne geçmiştir. Çünkü Tanzimat ve Yeni Osmanlı aydını için “eğitilecek bir halk ile siyasi vasisini kaybetmiş bir kültürel ortamın acil bir vasi gereksinimi vardır (Parla, 2002: 14).

Şerif Mardin, alelumum “aydınlar” kavramını tarihsel-toplumsal koşullara göre özgülleştirmek gereğine işaret ederken, Türkiye’de bu tabakanın bir entelijansiya teşkil etmekten ziyade literati vasfı taşıdığını belirtmektedir (Mardin, 1991: 257 vd.). Literati, geleneksel topluluklardaki zümrevi bilme ayrıcalığını devam ettiren, geleneğin aktarılması ve müesses nizamın muhafazası işlevini üstleniş, anonim bir okuyucuya/dinleyiciye (kamu) değil de zümrenin kendi içinde veya otorite sahibine hitaben konuşan bir gruptur. Geç Osmanlı/erken Cumhuriyet dönemi gazete muharrirlerin, literati profilinin tipik temsilcileri olduğunu söyleyebiliriz. Gazetede yazıyor olmakla şeklen halka/umuma/kamuya hitap ediyorlardır, fakat –özellikle başyazar, siyasi muharrirler-, divanda/”sofrada”/elit içinde bir istişareyi yürütüyor olmanın bilinciyle konuşurlar. Unutmamalı ki zaten 1950’lere, aslında 1960’lara kadar gazete satışları nüfusa oranla “ihmal edilebilir” rakamlardır ve gazeteler yaşamak için devlet ilanlarına muhtaçtır (Bora, Cantek, 2009: 880).

Osmanlı aydınının oluşumunda bir diğer faktör; halk, sınıf ve tabakalarının politikanın dışında (ve dolayısıyla yeni yetişen aydınları öncelikle ilgilendiren konuların çok uzağında) olmasıdır. “Yeni Osmanlıların geniş halk kitlelerine hitap ettikleri yanılışmasının” altındaki temel neden Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar aydın muhalefetine sınırının meşruiyet mücadelesiyle çizilmiş olmasıdır. “Bu iktidarı almak değil, paylaşmak demektir.” (Belge, 1995: 126) Meşruiyet’in kaynağı devlete olan yakınlık olunca da aydınların toplumsal bir taban arayışı içinde bulunmalarını gerektirecek bir duruma da lüzum hissedilmemiştir. Bu da aydınları seçkin bir yapı içinde bulunmaya sevk etmektedir. Kitlelerin yani halkın eksikliği kendiliğinden aydın elitizmini ortaya çıkarmaktadır. Aydın, dayanacağı kitle yoksa, önce bu kitleyi ortaya çıkarmalı, bunun için de “modernleştirici” bir misyon edinmelidir. Aydın bu misyonu, yönetici elit geleneği sunmaktadır. Ortaya aşılması güç bir paradoks sürülmektedir: aydın modern fikirlerine toplumsal bir taban bulmak için halkı eğitmeli, bunun için devlete yakın durmalı; diğer taraftan halkın sahip olduğu değerleri ve dili içselleştirerek kullanmalıdır (Türküne’den aktaran: Şan, 2005: 293). Bu paradoks bu yeni ama özerklik elde edememiş aydının gazete ve edebiyat yazılarının da aynı zamanda çerçevesini oluşturmuştur.

Osmanlı modernleşmesi ile birlikte ortaya çıkan ve devleti bir ‘önkabul’ olarak gören Türk aydını, Osmanlı toplum ve siyasal yapısının da etkisiyle hâkim sınıflardan kendilerini ayıracak bir kopuş yaşamamışlardır. Yani modernleştirici olarak devletin rolü aydınların faaliyet alanlarının çerçevesini de belirlemiş görünmektedir. Öte yandan devletin otokratik/merkeziyetçi iktidar yapısı, batıya karşı konumlanışlarının bir sonucu olarak batılılaşma hareketinin katalizörlüğünü yapmaları ve imparatorluğun bekası düşüncesini öncelikli konusu haline getirmesiyle Türk aydını, Batılı türdeşlerinden farklı özellikleri haiz, devlet’in çeperinde ‘kapıkulu’ ile ‘yarı-özerk’ konumlanmalar arasında kendine bir yer edinmeye çalışmıştır. Bu birikim gittikçe yoğunluk kazanarak devletle özdeşlik ilişkisine kadar gidecek olan Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar etkisini sürdürmüştür.

2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Aydını: Kurucular Kuşağı

Bürokratik bir İslam organizasyonu olan Osmanlı İmparatorluğu parçalanırken, merkez eliyle başlatılan batılılaşma hareketi, merkez tarafından yetiştirilmiş ve denetlenmekte olan bir aydın-bürokratik kadro eliyle gerçekleştirilmekteydi. Tarihsel birikimin oluşumunda bu bürokratik-aydın kadroda; 2. Abdülhamit'in ıslahat çalışmaları sonucu kurulan devlet okullarındaki müderrisler, Batı hukuku okumuş avukatlar, gazeteciler, küçük memurlar, bürokratlar ve Batılı anlayışa uygun Harp okullarındaki ikinci derecede görevliler gibi yeni doğmakta olan meslekler sınıfına mensup olanların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu tarihsel birikimin öncüleri; devleti/toplumu pozitivist ve gittikçe artan milliyetçi düşüncelerle modernleştirmeye çalışmışlardı (Zürcher, 1995: 15). Şerif Mardin, 1890'lar kuşağı dediği bu kuşağın, 'ilerleme yönünde olmakla beraber, hem soyut bir model, hem de bir gelecek tasarısının diliyle toplumu düşündüklerini ifade etmektedir (Mardin: 2002, 58).

Osmanlı İmparatorluğu'nda "modern" bürokrasinin ve aydın sınıfının doğuşuyla yapısal bir dönüşüm başlamıştır. Bu dönüşüm, bu iki sınıfın elitler arasına katılımıyla eğitimin ve siyasetin tabanını genişletmeye yönelik faaliyetleriyle sürmüş, kentli grupların, eşrafın ve yüksek tabakadan köylülerin çocukları, bu dönemde eğitim aracılığıyla elitler arasına katılmıştır. Bu yapısal dönüşüm Tanzimat sonrası oluşmaya başlayan, aydınların ve bürokrasinin aynı zamanda siyasal rolleri ve ideolojisini de belirleyen tarihsel etken, bu iki grubun, büyük ölçüde, devletin teknik eğitim almış personel ihtiyacından doğmuş olmasıdır. Bu grup gitgide siyasal dönüşümü başlatan "elit"ler haline gelmiştir. (Karpaz, 2009: 59) Bu aydın-bürokratlar imparatorluğun parçalanıp, yeni bir ulus-devlet inşasında da aktif rol oynamışlardır.

Devlet okullarında yetişen bu aydın-bürokrat Osmanlı aydınlarına, Cumhuriyet aydınlarının ataları olarak bakılabilir. Karakter benzerliklerinin son derece yüksek olması nedeniyle Cumhuriyet döneminde de çok uzun yıllar bu durumun değişmediği

söylenebilir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tanımlamasıyla bu entelektüel birikim (karakter), “sert, ölümü ikbalin doğal şartı kabul eden, sırasına göre hoyrat, bazen epiküryen, çok kere stoik, hatta hafif şüpheci, hayatta Allah'tan başka hiçbir şeye gereğinden fazla bağlanmayan bir terbiyede yetişmiş” insan kişiliğinde simgelenmektedir (Karakoyunlu, 1995: 119).

Osmanlı modernleşmesi bürokratların ve aydınların batılılaşmasıyla oluşmuş olması, Bu grubun benimsediği değerlerin, içinden çıktıkları sosyal grup tarafından değil, dahil oldukları yönetici elit tarafından belirlenmesine sebep olduğu görülmektedir. Devlet katında ve toplumda seçkin bir yerleri olmalarının tabii bir sonucu Türk modernleşmesi hareketi ile Türk aydını veya eliti hep bir arada anılmak durumunda kalmışlardır (Yılmaz, 2009: 185-186). M. Şükrü Hanioğlu, Osmanlı'dan günümüze seçkincilik kavramının nasıl dönüşüme uğradığını tartışmıştı. Hanioğlu, Osmanlı Patrimonyal toplumunda seçkin-kitle (havas-avam) ayırımının kalın çizgilerle belirlendiğini söylüyordu:

“Bu yapıda paranın, genel olarak, devlet hizmetiyle kazanılması ve sanatın idareci tarafından ya da onun desteğiyle icra edilmesi devletle ilişkisi olmayan seçkinliği istisna haline sokarken, seçkinliğe resmi bir boyut getirdi” (Hanioğlu, Sabah: 31. 10. 2010).

Hanioğlu, Tanzimat'la birlikte bu ayırımın aşınmaya başladığını; fakat yine de patrimonyal yapının bütünüyle ortadan kalkmadığını, devletin hiyerarşik yapısının çözülmeye uğramadığını, avamın sarayın yüksek kültürüne müdahil olmasının seçkin zümre için hala tehdit sayıldığını belirtiyordu. Yazara göre modernleşmeyle birlikte, yaşam tarzı ve eşya kültürü üzerinden yeni bir tür seçkin kategorisi doğmuş; gelenek ve din, seçkinliği engelleyen kavramlar olarak sunulmaya başlanmıştı. Cumhuriyet'in yaşam tarzı seçkinliğini devralarak güçlendirdiğini söyleyen Hanioğlu, Cumhuriyet'in modernleşme tasavvurunun Osmanlı modernleşmesinden farkını da şöyle ifade etmektedir:

“Artık ‘avam’ aşağılanma beraber kendi haline bırakılamayacak bir kategori haline gelmiş ve onun kültürünün zararlı olduğu düşünölmeye başlanmıştır. (...) Cumhuriyet, iktidar gücünü de arkasına alarak, halk’ı eğitime, onu yeni değerlerle techiz, deyim yerindeyse, sterilize etme eylemini önde gelen vazifelerden biri olarak benimsemiştir” (Hanioğlu, Sabah: 31.10. 2010).

Osmanlı aydınlarının siyasal iktidarla olan “mesafesizliği” Cumhuriyet döneminde de gözlemlenmektedir. Türk modernleşmesini, Osmanlı modernleşmesinin bir devamı olarak (süreklilik ilişkisi) yorumlayan düşünürlerin tespitlerinde görölen bu “mesafesizlik”, Cumhuriyet aydınların amaçları dışında da devam ettiğini anlatmaktadır. Bu süreklilik ilişkisi doğuran etmenlerin başında Türkiye Cumhuriyetine Osmanlı’dan, (belli başlı politikaları toplum kesimlerinden bağımsız tespit edebilme gücüne sahip) aşkın bir devlet ve zayıf bir toplumun miras kalmış olmasıdır. Osmanlı döneminde olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde de bürokratik seçkinler aşkın devleti, topluluğu bir arada tutabilmek için vazgeçilmez görmeye devam etti. Osmanlı bürokratlarından çok farklı olmalarına rağmen laik okullarda eğitilip Batılı düşüncelere ve Avrupa tipi vatanseverliğe aşına olan Jön Türkler ve Kemalistler, eski patrimonyal geleneğin mirasçısı olmaya devam etmişler ve böylece, devletin topluma üstünlüğünü bir veri olarak almakta, toplumsal ve iktisadi seçkinleri atlayarak meşruiyet ve otorite tekeline devlet seçkinlerine tanımaya devam etmekteydiler (Kazancıgil’den Akt. Heper, 2006: 43).

Devletin teknik eğitim almış personel ihtiyacından doğmuş olan eğitim politikaları ile aydın ilişkisi üzerinde durmak bu yapısal değişimin nasıl evrildiğini görmek açısından dikkat çekicidir. Şerif Mardin, Cumhuriyet’in ilk yirmi beş yılının gizli eğitim yapısının ana ilkesini “halkın içinde kabiliyetli olanları statüsüne bakmadan seçmek, bunları eğiterek idareci elitin içine sokmak” (Mardin, 2002: 151) olarak değerlendirmektedir. Mardin’e göre;

“Klasik Türk lise ve üniversitesi, cumhuriyetin yönetici seçkinler tabakasına eleman devşirmek için düzenlenmiş üniter bir sistemdi. Liseye ve daha sonra üniversiteye giden

köylü, esnaf ve zenaatkar çocukları, daha lisenin ilk yıllarında, sahip oldukları ve çevrenin kültürüne ait olan kültürel hamulenin (knapsack) unsurlarını kaybetmeye başladılar. Bunların yerine, eğitim görmüş bir türk'ün taşıması gerektiği söylenen unsurları koydular. Bu milliyetçilikle devlet kapitalizmine inancı ve cumhuriyetin memurlarıyla genel olarak öğrenim görmüş olanların halkın öncüsü olduklarına inancı olduğu kadar, “batılı terbiye”yi, bir “komilfo” tavrı da içine alıyordu” (2002: 276).

Batılı terbiye/eğitim aşamasından sonra halkın öncüsü olduklarına inanan aydınlardan Türkiye Cumhuriyetinin siyasal iktidarının beklentisi vardır. Bürokratik seçkinlere göre entellektüelin görevi kitlelerin gelişimi için önlerini açmak değil, aksine kitlelere kılavuz olmaktır (Heper, 2006: 134). Devlet, aydınlarla ilişkisini diğer toplumlarda fazla rastlanmayan bir kendi parçası olarak görme zemininde gerçekleştirmiştir. Böylesi bir hususi ilişkinin varlığına karşın, aydınlara temel sorununun sınırlarını devletin belirlediği bir ideolojiyi savunmaktan ziyade devleti yüceltmek olduğu söylenebilir (Hanioğlu, 2006: 80).

Çoğunluğu Cumhuriyet rejimi altında yetiştirilmiş olan bu entellektüellerin, (Karpat'tan aktaran Heper, 2006: 144) resmi tezleri meşrulaştırmakla vazifelendirilmeleri ve önemli bir çoğunluğunun bunu asli entellektüel uğraş olarak görmelerindeki neden, geç ulus-devletin bir entellektüel ortodoksluk yaratmasıdır. Devleti yüceltmek için fikir üretmek yerine kendilerini bu ortodokslukla uyumlu hale getiren, bürokrat-aydın grubu, Osmanlı öncüllerinden farklı bir kategori meydana getirmiştir. (Hanioğlu, 2006: 81) Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu ilişkinin niteliğinin sadece entelijansiya değil devlet ve resmi ideolojinin karakteri tarafından belirlendiği de unutulmamalıdır (Hanioğlu, 2006: 83).

“Türk aydınlanması” 1922 sonrasında siyasetin yukarıdan belirlediği bir olgu olarak şekillenmekle beraber, bu amir siyasetin aslında buna takaddüm eden yıllarda ortaya çıkan entellektüel gelişmelerin neticesi olduğu şüphesizdir. Bu tarihten sonra ortaya çıkan hareketin temel farklılığı ise siyasetle olan ilişkisi ve entellektüelliği belirleyici olmuştur (Hanioğlu, 2006: 87). Cumhuriyet döneminde, Batı toplumlarının üst yapı

kurumları da ikame edilmeye çalışılmış, bağımsızlıktan sonra Batılılaşma ikinci hedef olarak tespit edilmiştir. Jön Türklerden miras kalan pozitivist anlayışın etkisi, Kemalizm’de reformların “eğitilmiş seçkinler”ce ve güçlü merkezi devlet eliyle yürütülmesi biçiminde varlığını sürdürmüştür; dayanışmacılık da (uzviyetçi paradigma) sınıfsızlık anlayışına uygun olarak tek-parti rejiminin meşrulaştırılmasına zemin oluşturmuştur. Bürokrasi bir değişim ajanı olarak kullanıldığından, kadrolara atanan şahısların modernliğe gönülleri yatkın kişiler olmasına özen gösterilmiştir. Osmanlıda ortaya çıkan aydın yabancılaşması Cumhuriyetin ilk dönem elitlerinde de görülmüş, sistem bir “elitler cumhuriyeti” halini almıştır (Yılmaz, 2009: 187-188).

Bir modernleştirici olarak devletin varlığı ve bu varlığın içinde sosyal ve kültürel yapıyı biçimlendiren unsur olarak aydınların kendilerini devlet tasavvuru ile özdeşlik içinde kurdukları görülmektedir. Zira devlet tasavvuru, Türk siyasi hayatında o kadar aşkın bir noktada durmaktadır ki, aydın ya da seçkini de bu devletten özerk ve dışarıda tahayyül etmek mümkün görünmemektedir. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında “devlet dışı” bir toplumsallık tahayyülü konusunda devlet ile devlet seçkinleri arasında hiçbir farklılık bulunmamaktadır. (İnsel2den Akt. Durna, 2009: 118). Bu algı, aydının devletin dışında bir toplumsallığın olabilirliği konusundaki ufkunu tamamen sınırlamıştır. Toplumu da halkı da milleti de bu yaklaşımdan düşündüğümüz zaman “aşkın bir devlet” kurmakla yükümlüdür. İşte bu algı, devlet, seçkin, aydın gibi ayrımları anlamsız hale getirmektedir. Bu durumda, aydın söz konusu yaklaşımı içselleştirmesi nedeniyle “devletin ta kendisi” olarak düşünülmelidir (Durna, 2005: 118). Cumhuriyet’in kurulmasıyla, toplumsal değişme, ulusal kimliğin gelişmesine ve yeni kültürel değerlerin yaratılmasına verilen önem, önde gelen aydınlarla devlet arasındaki bağların da önemli ölçüde güçlenmesine neden olmuştur. Aydınların büyük bölümü, Kemalist tek parti rejiminde önemli görevlere atanmışlar, kültürel ve sosyal değişimi fiilen yönlendirmişlerdir (Sayarı, 1995: 410). Cumhuriyet’in modernleşme tasavvurunun doğal sonucu olarak 1923-1945 yılları arasında, CHF/CHP’yi kendi örgütsel temelleri olarak kullanan bürokrasi ve aydınlar, kapsamlı ve yoğun bir siyasi sosyalizasyon kampanyası aracılığıyla, çeşitli kentli ve kırsal grupları modern ulus devletin siyasi kültürüne dahil etmek

için yoğun bir faaliyet göstermişleridir. Devlet anlayışının eylem alanındaki dönemin aydınları bürokrasiden farklı olarak sadece kültürel ve sosyal yapıyı biçimlendirmek üzere yalnızca toplumsal hayatı biçimlendirmekle kalmamış, toplumun beğenilerini de sanat ve edebiyat aracılığıyla yönlendirmiştir. (Şarkdemir, 2010: 30-31)

Cumhuriyet döneminde siyasa iktidarın, toplumu yine entelijensiya vasıtasıyla yönetmek ve dönüştürmek istemesini, bir tarihsel devamlılık ilişkisi olarak okuyan Çağlar Keyder, bir modernleştirici olarak “devlet dışı alanın”, Cumhuriyet döneminde olmadığını söyleyerek iki dönem arasındaki farka işaret etmektedir:

“Aynı Osmanlı dönemindeki gibi aydınlar devletin asil ve yedek kadrolarıydılar. Onların en keskin muhalefeti dahi devletin ayrıcalıklı konumunu sorgulamıyordu. Yalnız fark, Osmanlı döneminde devlet dışında, modernleşmeyi taşıyan toplumsal unsurlar oluşmuştu. Oysa neredeyse tüm Cumhuriyet döneminde, devletin ve ulusun konumunu birey hak ve özgürlükleri açısından sorgulayanların sayısı bir düzineyi geçmez. (...) Yani siyasi mücadele değişik dünya görüşleri arasında değil, birbirine rakip devletçi fraksiyonlar arasında cereyan ediyordu.” (Keyder, 1995: 153-154).

Cumhuriyet kuşağı aydınlarının devlet içindeki konumuna ışık tutabilecek, kültürel sermayesini Cumhuriyet döneminde kazanmış bir aydın olan Cevdet Kudret’in yazısı bu bağlamda dikkat çekicidir. Bir tarih yazımı olarak da bakabileceğimiz (1989 yılında yazılmıştır f.ç.) Cumhuriyetin kuruluşundan sonra aydın/sanatçı ile iktidar arasındaki ilişkiyi anlattığı yazısında Cevdet Kudret, Cumhuriyet dönemini ikiye ayırmaktadır. Kudret, birinci dönemi Atatürk Dönemi olarak (1923-1938); ikinci dönemi ise Atatürk’ün ölümünden sonraki dönem olarak tasnif ettikten sonra birinci dönemde aydınların devrimlere karşı eski kurumları ve eski değerleri açık ya da gizli korumaya ve sürdürmeye çalışan tutucu, gerici ya da çıkarıcı kurum ve kişiler ile savaşıma girdilerini, eserlerinde devrimleri, yeni kurum ve değerleri savunduklarını belirtir:

“Birinci dönemde iktidarla sanatçı (aydın) aynı doğrultuda idi; her zaman devrimden yana olan sanatçılar, devrimlerin ulaşması gereken alanları gözler önüne sererek, iktidara yardımcı olmuşlar (Kudret, 1991: 295-296).

Açıktır ki Kudret, Cumhuriyet’in kurucu aydınlarının merkezi iktidarla ilişkisini bilinçli ve bir tercih sonrası her iki unsuru da eşit bir şekilde bir araya gelmiş bir birliktelik olarak görmektedir. Cumhuriyet devrimlerine aydınların inancı tamdır ve bu inanç iktidarla aydınlar arasında bir amaç birlikteliği olduğu izlenimi vermektedir. Atatürk’ün ölümünden sonra devrimlerden ödün verilmeğe başlandığını daha sonra da adım adım baltalandığını ya da yozlaştırıldığını söyleyen Kudret’e göre;(Kudret, 1991: 295-296) Cumhuriyet’in ikinci döneminde devrimlerden ödün verilmesi, halkın kendi karanlık alinyasıyla baş başa bırakılması, hatta onun bilgisizliğinin bir oy ve çıkar kaynağı olarak görülmesi, sanatçıların dikkatlerinin toplumsal olaylara daha çok yönelmesine yol açmış; ülkenin ve halkın acı gerçeklerini bütün çıplaklığıyla gözler önüne sererek ulusu uyarmağa çalışmışlardır. Böylece, her zaman devrimci kalan sanatçılarla ödüncü iktidarlar arasındaki bağlar büsbütün kopmuştur.

Cumhuriyet devrimlerinin başarısızlığı üzerine bina edilmiş bu pasaj ve iktidarla aydın arasında oluştuğunu söylediği kopmanın Türk aydınının devletin bizatihi kendisiyle değil, devletin seçkinleri olan aydınlarla 1940’lardan sonra güçlenmeye başlayan siyasal seçkinler arasındaki rekabete bağlanabilir. Yukarıda Keyder’in ifade ettiği gibi siyasi mücadele değişik dünya görüşleri arasında değil, birbirine rakip devletçi fraksiyonlar arasında cereyan ettiğinin bir göstergesidir.

Cumhuriyet kuşağı aydınlarının kendiliğinden farkına varma süreciyle ilgili pek yorumları bulunmamaktadır. Bir özdüşünümsellik bağlamında dönemin istisna yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar’dır. Tanpınar’ın kendi döneminin önemli aydını ve bürokrati Hasan Ali Yücel hakkında yazdıkları iktidar ile Cumhuriyet kuşağı aydınlarının ilişkisinin niteliği hakkında başka ipuçları vermektedir:

“Hiçbir şeyi yakından bilen adam değildi. İnkılâbın rüzgârına onu hususi şekilde manalandırmadan, kendi içinde münakaşasını yapmadan uymuştu. İnanışları da naslar halinde idi (Akt. Kerman, Enginün, 2008: 258)”.

Görüldüğü üzere Tanpınar, kendi kuşağının önemli bir ismiyle doğma-bilinç karşıtlığı üzerinden hesaplaşmaktadır. Cumhuriyet ülküsüne ya da idealine kendilerinde şüpheye yer bırakmadan inanmış olan aydınlarla arasına koyduğu “bilinç” farkı bile Cumhuriyet’in kurucu kuşağı aydınlarının eleştireliliğinin rejimin kendisine dönük olmadığını göstermektedir. Cemil Meriç ise, Türk aydınının varlık nedeninin “Devlet” olduğunu, böyle olunca da tüm mücadelenin devlet kapısında yer tutmakla sınırlı kaldığını belirtmekte, aydınlar arasında bir kategorileştirme yapmadan ve ajitatif üslubuyla Türkiye toplumunun aslında iki sınıftan teşekkül ettiği vurgulamaktadır.

“Türk ictimai heyeti, devletin beslediği aydınlardan ve devleti besleyen ümmilerden müteşekkildi. Aydınlar aşağı yukarı devletin parçasıydılar, efendilerine karşı ayaklanmaları düşünülemezdi” (Meriç, 1985: 151, Şan, 2005: 278).

Yukarıdaki alıntılar ışığında bu aydınlar kuşağı, “davranış, algı ve eylemlerine bakıldığında kendilerini rejimin bir parçası, bazen bekçisi ve bazen öncüsü olarak görmektedirler. Her şeyden önce milliyetçidirler, eleştireliliklerini rejimin kendisine yöneltmek gibi bir niyetleri yoktur. Ortak özellikleri nedeniyle bir cemaat oldukları söylenebilir, rejimin cemaate ve dolayısıyla cemaatin üyelerine sunduğu izin verilmiş eylem alanına kendilerini adapte etmişlerdir” (Cantek, 2008: 20). Bu adapte edişin altında Cumhuriyet döneminde çok sayıda aydının geçim için devlete bağlı ve muhtaç olması ve geçimini memuriyetle sağlıyor olmaları yatmaktadır. Birçoğu memleket içinde veya dışında hükümet yardımıyla okumuş olduklarından belirli yıllar süresince mecburi hizmetler yapmışlardır. Bu yüzden aydınların kendilerini devlet temsilcisi olarak görmeleri ve hatta devletle kendilerini bir tutmalarına neden olmuştur.

2.4. Kurucular Kuşağı ve Sabri Esat Siyavuşgil

Sabri Esat Siyavuşgil’in Cumhuriyet’in “kurucular kuşağı” içindeki yerinin tespit edilmesi bu bölümün asıl amacını oluşturmaktadır. Siyavuşgil’in aydın kimliğini/profilini açığa çıkarabilmek için Cumhuriyet’in “kurucu kadroları” içinde yer alan aydın kuşağıyla kesişme ve ayrılma noktaları da bu bölümün konuları arasında yer almaktadır.

“Kurucular kuşağı”nı Murat Belge “Türkiye’nin entelektüel hayatına, imparatorluğun son döneminin sert çalkantıları arasında yetişmiş, 1890–1905 arasında doğmuş kuşak olarak tanımlar. Bu kuşağa “kurucular” isminin verilmesinin altında ise bunların tam da bir milli devlet kuruluşu sırasında, bir ayakları zorunlu olarak siyasetin içinde olmak üzere, kültürel-akademik-entelektüel hayatta ‘kurucular’ rolü oynamalarının yattığını belirtir (2002: 53). Belge bu kuşağın çoğu isminin alanlarında aşılamamış olmasına dikkat çeker. Doğum tarihleri bir önceki yüzyıl (veya 1890–1905 arası) olan kurucu kuşak mensupları, meşruiyetlerini savaşta ve cumhuriyetin kuruluşunda etkin birer aktör olmalarından almaktadır.

“Denetleyici kuşak” da denilen Cumhuriyet’in kurucu aydınları 1890-1905 yılları arası doğmuş olanlardır. Erkek, edebiyatla uğraşan, üniversite mezunu, gazeteci-yazarlardır. Fransızcaya hakimdirler, resmi devlet görevinde bulunmuşlardır ve aktif politikaya girmişlerdir. Bu kuşağın sonraki kuşaklardan ayrılma kriterleri, İstiklal Harbi’ni yaşamış, görmüş ya da katılmış olmaları ve rejimin inşasında aktif rol oynamış olmalarıdır. (Cantek; 2008: 240).

Kurucular kuşağının temsilcileri kendilerine uyarıcı, yol gösterici rol biçmişlerdir. Toplumun eğitilmesi, kültürel kurumların çoğaltılıp yaygınlaştırılması makro

düzeydeki önerileridir. Resmi görevlerde yer almaları ve rejimle organik bağ oluşturmuş olmaları, kendilerini rejimin bir parçası, bekçisi ve öncüsü olarak görmelerine neden olmuştur. Daha sonra kemikleşecek bu bürokratik zihniyet, bir uyaran ve yol gösteren olarak görme tutumuna yol açmıştır.

Kurtuluş Kayalı'nın ifade ettiği gibi dönemin aydınları kültür adamıdır. “Hepsi öncelikle kültür adamlarıdır, bütün akıl yürütmeleri kültür temellidir, dönem boyunca iktisadi kalkınmanın nasıl olması gerektiğine dair yorum yapmamışlardır.” (Kayalı, 2000:110). Kapitalizmin biçimlendirdiği her türlü olgu ve değişimi ahlaken anlamlandırmaktan ileriye gidememiş olmaları (Cantek, 2008: 284) bu kuşağın ayırt edici vasıflarını oluşturmuştur.

Şüphesiz kurucular kuşağı aydınlarının kültür temelli çözümleme yapıyor olmalarının altında tarihsel-toplumsal gerekçeler vardır. Siyasetin belirlediği alanın dayattığı zorluklar, ait oldukları sınıflardan getirdikleri özellikler ve Anadolu’da İslam’ın kültürel hegemonyasıyla mücadele edebilmek için Cumhuriyet kadrolarının eliyle kültürün önceye alınışı gibi pek çok neden bu kuşağı etkilemiş gözükmektedir. Cumhuriyet’in kurucular kuşağı aydınlarına yüklediği resmi politikayı İsmet Özel şöyle anlatmaktadır:

“Cumhuriyet demek, devletin resmi politikasının Pantürkizm, Panislamizm ve Bolşevizm akımlarını dışta bırakan bir alana çekilmesi demektir. Böylelikle Türk aydınları attıkları her adımla dünya politikasının duyarlı bölgelerini ister istemez inciten ve güçlerini aşan bir sorumluluğu omuzlamış kişiler olmaktan çıkıyor; “bahçelerini ekmek” çabalarıyla baş başa bırakılıyordu. Türkiye “yeni” sınırları içinde “ulusal pazarını kurmak, ununu, şekerini, benzinini sağlamak (...) zorundaydı. Batı’nın kültürel ve kuramsal deneyimlerini kılavuz sayarak, yapılmış olanları inceleyip yapılabilecek olanı bulmaya çalışan bir eğilim bütün Cumhuriyet aydınlarına egemendir. ... İkinci Dünya Savaşı günlerine kadar Türk düşünce ve sanat hayatı çitlerini pozitivizmin ve rasyonel oportünizmin çevirdiği bahçeyi belleyip ekmekle uğraştı” (Özel, 1983: 632).

Sabri Esat Siyavuşgil, 2. Meşrutiyet'in ilanından iki yıl önce doğmuş ve Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında henüz genç bir lise öğrencisidir. 1927 yılında devlet bursuyla yurt dışına gönderilip 1932 yılında yurda dönmüş ve Kemalist inkılâpların gerçekleştirilmesi sonrası bu inkılâpların yaygınlaştırılması aşamasında öğretmenliğe başlamıştır. Üniversite reformu sonrası bilim adamlığı serüveni başlamış olan Siyavuşgil, Kemalist devrimlerin yönünün belirginlik kazandığı 1930'lu yılların ortalarından başlayarak bu yıllarda kültürel ve entelektüel hayatın içinde etkinlik göstermeye başlamış, rejimin kültür ve sosyal politikalarını yaygınlaştırılması çalışmalarıyla uyumlu bir faaliyet göstermiştir. Kurucular kuşağı aydınları içinde yer alma nedeni bu kuşağın toplumsal etkinliklerini gösterdiği yıllarda Siyavuşgil'in de kültürel ve entelektüel iklimin içinde yer almasıdır.

Kurucu aydınlarla formasyon ve eğitim süreçleri açısından benzer deneyimler yaşamasına rağmen bilim adamlığını seçen Siyavuşgil'inkuşağın diğer üyelerinden farklı bir yaşam macerası olmuştur. Siyavuşgil yaşamının hiçbir döneminde aktif politikaya girmemiş ve politik alana hasredilebilecek -bilirkişi tayinliği dışında- hiçbir görev almamıştır. Bu durum Siyavuşgil'i kuşağının toplumsal ve politik ihtiraslarından beslenen “aktüel ve hararetli” kişiliklerinden kısmen uzak tutmuş, kültür ve bilim insanı profiline şeklen uygun daha “geriden” ve daha “kıyıda” bir profil çizmesine neden olmuş olduğu söylenebilir. Aktif politikaya girmeyip, kendisini bilim adamı yapan şartlar, meselelere bakışında soğukkanlı davranmasını ve belli bir mesafe tutturabilmesini sağlamıştır. İşte Siyavuşgil'in bir bilim insanı ve kültür adamlığı sayesinde dönemin tartışmalarında, daha geriden (ve daha üstten) konum alışıyla kendi kuşağı arasında bir mesafenin varlığını doğurmuştur.

Siyavuşgil'in bilim adamlığı hayatının önemli bir belirleyicisi olmuştur. Aktüel siyasetten uzak kalıp kültür meselelerine yoğunlaşması bilim adamlığı kimliğinin belirginleşmesini sağlamıştır. Ayrıca bu kimlik “fildişi kulesi”nden konuşuyor hissi vermektedir. O hep kürsüden, biraz da kendini bulaştırmadan konuşan biridir.

Şikâyet eden değil, şikayetleri dinleyen bir konumdan meseleleri ele alması da Onun başka bir özelliğidir. Dolaşımında olan resmi kültürün psikoloğu olarak çeşitli adli vakalarda bilirkişi⁵ tayin edilerek görüşlerine başvurulmuştur. Açıktır ki kendi kuşağıyla arasında bu yüzden bir basamak, bir konum farkının olduğu söylenebilir.

Siyavuşgil'in bu tavrı, kendisini Cumhuriyetin kurucular kuşağından ziyade 150'likler olarak bilinen aydınların tutum ve tavırlarına daha çok benzerlik göstermektedir. 19.yüzyılın sonlarında doğmuş olan 150'likler, dönemin basınında duayen olarak bilinirler. En önemli özellikleri doğrudan siyasi gönderme yapmamalarıdır. Temel konuları kültür meseleleridir. Bu özellik, Siyavuşgil ile 150'likler arasındaki paralelliğin bir göstergesidir. Dolayısıyla kurucu kuşak içerisinde yer almış olan Sabri Esat Siyavuşgil, “politikanın kıyısında” bir muharrir olarak bilim adamlığı ve kişiliğinin yönlendirmesiyle hayatını yüzelliliklerin (150'likler) duruşuyla tamamladığı söylenebilir.

⁵Örnek için bakınız: “İstanbul’da Babeuf Davası’nda bilirkişi tetkikini Sahir Ergan, Sabri Esat Siyavuşgil ve Ecvet Güresin yapacaktır” (Milliyet, 03.12.1965).

II. BÖLÜM

KURUCU KUŞAKTAN BİR AYDIN OLARAK SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL’İN HAYATI VE GAZETECİLİK YAŞAMI

2.1. Sabri Esat Siyavuşgil Biyografisi

Cumhuriyet’in kurucu kuşağı içerisinde yer almasına karşın ismi çok fazla zikredilmeyen Sabri Esat Siyavuşgil, gerek gazeteciliği, gerekse bilim adamı kimliğiyle Türk düşünce tarihi içerisinde önemli bir yerde durmaktadır. Sabri Esat Siyavuşgil hakkında kendisi tarafından kaleme alınan yazıları/eserleri dışında literatürde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Üçüncü şahısların çelişkili ‘söylentileri’ dışında doğru kabul edilebilecek ya da güvenilebilir bir bilgi çok azdır. Bu bölümün amacı, hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Siyavuşgil’in biyografisinin izini sürmek ve üçüncü kişilerin çelişkili söylentilerini sorgulamaktır.

Sabri Esat Siyavuşgil hakkında sınırlı sayıdaki yazılardan birisini 10 Ekim 2010 tarihli Milliyet’teki köşesinde İlber Ortaylı kaleme almıştır:

“Sabri Esat Siyavuşgil siyasi yolu itibarıyla tartışılmaz. Türk tarih ve edebiyatını seven, Fransız edebiyatını çok iyi bilen biriydi. Zamanında çok moda olan kutuplaşmalara da fazla girmedigi, sağda ve soldaki Türk aydınlarının seçkinleriyle ilişki kurduğu, birlikte çalıştığı anlaşılıyor. (...) Şüphesiz ki hayatı boyu eski Türkçe

yeni Türkçe kavgasına karışmadı, güzel çevirileri ve araştırmalarıyla zengin, etkili bir Türkçe ortaya koydu. Sabri Esat Bey Türkçenin Avrupa dilleri karşısında namusunu kurtaranlardandır” (Ortaylı, İlginç Tesadüf, Milliyet, 10 Ekim 2010).

İlber Ortaylı’nın, kültür, ekonomi ve siyaseti ayrı “kompartımanlar” olarak düşünüyor olması, bir kültür adamı ve dönemin okur-yazarı olarak Siyavuşgil’in Cumhuriyet döneminde “merkez”in politikalarından bağımsız işlevi olabileceği fikrini akla getirmektedir. Zira Siyavuşgil’in “*siyasi yolu itibariyle tartışılmayacağı*” ifadesiyle Ortaylı, Türkiye’de siyasetin belirlemediği (özellikle sözü edilen dönemde) bir “sivil” alanın varlığını mümkün görmektedir. Oysa Yeni devlet seçkinleri, bir yandan Cumhuriyet dönemini ve onun ulus devletini Osmanlı imparatorluğu ve siyasasından kesin hatlarla ayıran sınırlar çizme çabasıdayken öte yandan bir siyasal modernite ve ulus inşası projesi olarak Türk batılılaşmasının politik, toplumsal, ekonomik, kültürel ve etik sınırlarını düzenleme çabasına girmişleridir. Hem geçmişin yeniden kurulmasının hem de bugünün inşasının koşullarını belirleyen bu ikili girişim, Keyman’ın da vurguladığı üzere devleti, Türk modernleşmesinin epistemik ve normatif hudutlarını da bir başına düzenleyen tek meşru ve egemen öznesi haline getirmiştir. Toplum karşısında elde edilen bu ayrıcalıklı konum, devletten özerk bir kamusal alanın varlığına tahammül edemeyen geleneksel hiyerarşik düzenin korunmasını olanaklı kılıyordu (Keyman’dan Akt. Kalibar: 2002; 110). Bir süreklilik çerçevesinde düşünürsek Osmanlı Devleti’nde yaşayan aydının toplumda ayağını dayayacağı bir yer olmadığı için (onu yaşatabilecek bir halk olmadığı için burjuva da yok) “aydın” olmakla bir kere yüklendiği “kurtarıcı” rolü onun devletin hizmetinde çalışmasını kolaylaştırmıştır:

“Ülkenin (...) yapısı başka türlü imkan bırakmıyordu. Kişisel mizacı bakımından politikleşme isteği olmayan bir aydın bile, kendini politika içinde buluyordu, çünkü “aydın olma” eylemi bizatihi politik bir eylemdi. Bunun başlıca nedeni de devletin toplumsal yapı içinde tuttuğu yerdı. Toplumda, devletin çeşitli kurumlarının dışında ayak basacak yer pek yoktu” (Belge, 1995: 128).

Düşünce hayatında, toplumla birey arasındaki ilişkileri düzenleyen “*ikincil kurumların son derece zayıf olması ve tüzel kişiliklerinin var olamaması nedeniyle*”⁶ devletin belirleyiciliği hep en ön planda olmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının ve Sabri Esat Siyavuşgil’in bütün akıl yürütmelerinin kültür temelli olması onların siyaset dışı bir alanda faaliyetlerini yürüttükleri anlamına gelmemektedir. Zira siyasetin belirlediği alanda devletin ideolojisinin yaygınlaştırılması misyonu, siyaset denilen şeyin dışında özerk bir kültürel alana işaret etmez. Merkezin belirlediği ve izlediği “kültürel politikalar, kısaca “Kemalizm” terimiyle anılan sistemin hem kurucu bir yapısal ögesi, hem de tinsel düzlemdeki görüntüsüdür. Başka bir deyişle, Kemalist siyasal sistemle bu kültürel politikalar arasında hem bir tamamlayıcılık ilişkisi hem de bir temsil ilişkisi vardır: Siyasal sistem, tümüyle –hatta büyük kısmıyla- bu kültürel politikalara indirgenemez, onları aşan, onlarla çelişen başka öğeleri vardır; ama sistemin kendini düşünme, hissetme ve sunma tarzını bu politikalar belirlemiştir” (Koçak, 2002: 371). Cumhuriyet aydını bu “merkezi değerler sistemine semboller aşlamak ve katılım araçları sağlamak” (Shils, 2005: 181) misyonlarını yerine getirmekle bile politik alanın içinde var olduklarını gösterir.

Yazının devamında Siyavuşgil için söylediği “*zamanında çok moda olan kutuplaşmalara da fazla girmediği, sağda ve soldaki Türk aydınlarının seçkinleriyle ilişki kurduğu, birlikte çalıştığı anlaşıyor*” cümlesinde geçen “*anlaşıyor*” ifadesi Siyavuşgil’in üzerine yazılı kaynakların olmadığını ve Ortaylı’nın ‘rivayete’ dayalı bir anlatıma mecbur kaldığını göstermektedir. Çünkü Sabri Esat Siyavuşgil’in hayatı hakkında derli toplu bir bilgi yoktur. Hakkında söylenenler “fragmente” halinde kalmış tekil rivayetlerdir. Dolayısıyla Siyavuşgil biyografisi bu tekil rivayetlerin sınırlılığını taşımaktadır.

⁶ Şerif Mardin, Hegel’in sivil toplum olarak ifade ettiği şeyi Durkheim’in ikincil yapılar olarak tanımladığını ve Cumhuriyet döneminde bu türden ikincil yapıların varlığından bahsedilemeyeceğini ifade eder. Ayrıntı için bkz. Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim yayınları, 2007, İstanbul.

Şair, eleştirmen, psikoloji-pedagoji profesörü, günlük fıkra yazarı ve mütercim Sabri Esat Siyavuşgil, 1907 yılının Haziran ayında İstanbul’da dünyaya gelmiştir.⁷ Sabri Esat Siyavuşgil, Osmanlı devri Sadrazamlarından Siyavuş Paşa’nın soyundan gelen Ahmet Esat Bey’in oğludur.

Çocukluğuna dair fazla kayıt ve belge bulunmamaktadır. Fakat yıllar sonra Siyavuşgil’in öğrencisi Hakkı Devrim köşesinde Siyavuşgil’e “Türkçenizin temelinde ne var?” diye sorduğunu ve Siyavuşgil’in “*işin temelinde galiba tasavvuf terbiyesi var, ben tekkelerde büyüdüm*” (Devrim, Radikal: 11 Kasım 2009), dediğini nakleder.⁸

Antalya’da başlayan öğrenimine Kadıköy Sultanisi’nde, İstanbul Erkek Muallim Mektebi ve İstiklal Lisesi’nde (1926) devam etmiştir. 1927 yılında (yirmi yaşında) ilk şiirlerini *Güneş* ve *Hayat* dergilerinde yayınlamaya başlayan Siyavuşgil, 1928 yılında “Yedi Meşaleciler” adlı edebiyat topluluğunun kuruluşunda yer alır. Beş hececilerin savunduğu sanat anlayışına karşı yenilikçi ve sürrealist bir anlayışı savunan topluluk üyeleri altısı şair, birisi hikayeci olmak üzere Sabri Esat Siyavuşgil, Ziya Osman Saba, Yaşar Nabi Nayır, Muammer Lütfü, Vasfi Mahir Kocatürk, Cevdet Kudret, Kenan Hulusi Koray’dır. Topluluğun önemli ismi Cevdet Kudret Yedi Meşale olayını şöyle anlatmaktadır:

“1928 yılında lise öğrencisi yedi delikanlı, Cumhuriyet edebiyatının bu ilk kuşağı, kendilerinden önceki Meşrutiyet ve Mütareke artığı kuşaklardan ayrı bir yol tutma hevesine kapılmışlar; bütün acemiliklerine karşın, el yordamıyla da olsa, yeni bir şeyler

⁷ Türk Ansiklopedisi’nde doğum tarihi 1906 olarak yer almaktadır. Yine aynı kaynakta ölüm tarihi 1969 olarak verilmiştir. Bkz. Türk Ansiklopedisi, Sabri Esat Siyavuşgil, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1960, cild 29, sf. 172-173. Oysa Siyavuşgil’in ölüm haberi ve ilanları 7 Ekim 1968 ve sonraki tarihli gazetelerde yer almaktadır. Dolayısıyla Türk Ansiklopedisi’nde verilen doğum ve ölüm tarihleri yanlıştır.

⁸ Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının yetiştiği çevrelerin bir dökümü elimizde yoktur. Yine de bu konu ilginçliğini korumaktadır.

yapma çabasına girişmişlerdi. Yeni mecazlar, yeni duyarlıklar, yeni söyleyişler...”
(Kudret, 1978: 204).

Sabri Esat Siyavuşgil’in düşünsel etkinliğini belirginleştirecek ilk özelliği Cumhuriyet devri Türk şiirinde oluşan ilk edebi topluluğa mensup oluşudur. Siyavuşgil’in o dönemde (ve günümüzde) tanınmasında “Yedi Meşale” şairi olmasının etkisi büyüktür. Siyavuşgil, milli edebiyat yazarlarının ve “Beş Hececiler”in yalın, kolay anlaşılır, düzyak şiirine, memleket temalarına tepki olarak doğmuş, yedi meşale hareketinin isim babasıdır. Ziya Osman Saba ile birlikte “Yedi Meşaleciler”i temsil etmiş şiirin en vasıflısını yazdığını söyleyen Halit Fahri, (Bırsel, 1983: 113-114) Siyavuşgil için “*şiirde yedi meşalecilerin en sağlam vezinli, en düzgün dilli, en güzel yazanı idi*” demiştir. Yedi meşaleciler gerçekçiliğe karşı çıkmışlar ve Fransız şiirine yaklaşmak adına kendi şiirlerini çığır açıcı olarak görmüşlerdir.

Yedi Meşale ve döneme ilişkin birbiriyle çelişen pek çok görüş ve yorumlar vardır. Örneğin *Varlık Dergisinin* 2011 Mart sayısında Mustafa Şerif Onaran’ın “30. Ölüm Yıldönümünde Yaşar Nabi ve “Varlık” adlı yazısında Siyavuşgil’in biyografisi için önemli olabilecek maddi bilgi yanlışları ve bu yanlış bilgilerden çıkarsanmış tartışılması gereken yorumlar mevcuttur. Mustafa Şerif Onaran, *Varlık Dergisinin* yayınlanmasından önceki dönemde Yaşar Nabi’nin de aralarında olmasından dolayı “Yedi Meşale” olayını şöyle açıklamaktadır:

“Yusuf Ziya Ortaç Meşale adında bir dergi çıkarmış, bu dergide yazmaya başladıkları için onlara “yedi meşaleciler” denmişti. Hece şiirine canlılık, içtenlik kazandırarak yeni bir atılım yapmak istediler ama Meşale dergisi Temmuz 1928’den Kasım 1927’ye kadar (tashih hatası var, Kasım 1928 olacak -f.ç.-) ancak 5 ay etkinliğini sürdürdü.”

Öncelikle “Meşale” dergisinde yazdıkları için onlara “Yedi Meşaleciler” denmiş değildir. Yedi meşale, altısı şair, birisi hikâyeci olan yedi arkadaşın ortaklaşa 1928

yılında çıkardıkları bir dergi değil bir kitaptır. Kitap, 1928 yılının Nisan ayı başlarında satışa çıkmıştır. Bu kitap çıkar çıkmaz yedi meşale üyelerinin bile hayalini aşan büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Dönemin şiir kitapları içinde –belki daha sonraki tarihlerde bile- hiçbir şiir kitabı hakkında bu kadar yazı yazılmamıştır. Bu topluluğun meşhur olması da bu kitap sayesinde olmuştur.

Yazının devamında Onaran, “Yusuf Ziya Ortaç “Hecenin 5 şairi” olarak anılıyordu. Yedi Meşaleciler onların şiirine de karşıydı. Belki de Yusuf Ziya bu girişime inanmadığı için derginin yayınına son vermişti. Bu oluşumun içinde bulunanlar da yedi meşale adında bir ortak kitap çıkarmakla yetindiler” demektedir. Onaran, kronolojik bir hata yapmaktadır. “Yedi Meşale” kitabı çıktıktan ve ozanlar meşhur olduktan sonra bu popüleriteyi kullanmak isteyen “Akbabacı” Yusuf Ziya Ortaç, Sabri Esat Siyavuşgil aracılığıyla haber göndermiş, sermayesi kendinden olmak üzere Yedi Meşaleciler ile birlikte bir dergi çıkarma teklifinin sonucu olarak *Meşale Dergisi* yayın hayatına başlamıştır. Dergi sekiz sayı çıkabilmiş, ama Şerif Onaran’ın dediği gibi derginin kapanma nedeni, ne Yusuf Ziya Ortaç’ın bu girişime inanmaması ne de şiir anlayışlarındaki uzlaşmazlıktandır. Derginin kapanmasının asıl nedeni Kasım 1928’de Latin harflerinin kabulüdür:

“Alfabeyi kullanma zorunluluğu, o geçiş döneminde birçok yayının, iki üç satırlık fıkralarla doldurulan mizah dergilerinin bile kapanmasına yol açınca, Meşale de ister istemez kapandı. Bu biraz da beş on sayı çıkardıktan sonra dergi kapatmayı meslek edinen, o arada vuracağını vuran Yusuf Ziya’nın işine gelmişti” (Kudret, 1978: 174).

Onaran, Yaşar Nabi Nayır’ın “girişimi” ile kastettiği *Varlık Dergisi*dir. Yedi Meşale’den bahsetmesinin nedenini ise şu ifadede anlıyoruz: “*Meşalenin 5 ay yayımlanması, girişilen eylemi, engellemiş midir? Yaşar Nabi Nayır’ın dergiciliğe girişmesinde yarım bırakılan bu olayın etkisi olmuş mudur?*” *Varlık Dergisi*’nin yayın serüveninin temel güdüsü Meşale Dergisi’nin kapanması değil, 1932 yılında çıkmaya başlayan *Kadro Dergisi*’nin gördüğü ilgidir. Onaran’ın yazısında

alınıldığı, fakat dikkat etmediği besbelli olan *Varlık Dergisi'nin* amacı şöyle belirtiliyor:

“Yurdumuzda gerçek sanat dergisi yok. Devrimin her alanda yokluktan varlıklar yaratma işine girişmiş olduğu bir dönemde acısı duyulan böyle bir **boşluğu doldurmak**, (abç) duyulan bir gereksinimi yanıtlamak amacıyla Varlık çıkıyor”.

Cumhuriyet'in ideolojik arayışlarının yoğunlaştığı bu yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası'na kuramsal bir temel oluşturmayı öngören Kadro Dergisi kültürü merkeze alan bir dergi değildir. Devrimlerin temelini kültür olacağı anlaşıncı Yaşar Nabi ve arkadaşları bu boşluğu fark etmişlerdir. Aslında Varlık Dergisi ile birlikte sözü edilen dönemde dört dergi (Ülkü, Çığır ve Fikir Hareketleri) yayınlanmaya başlamış ama Cumhuriyet'in kültür anlayışıyla kendini özdeşleştirmeyi başarmış Varlık Dergisi öne çıkmıştır.

Yazının devamında M. Şerif Onaran “*Yaşar Nabi 15 Temmuz 1933'te Varlık dergisini çıkarmaya karar verdiği zaman Ankara'da Merkez Bankası'nda görevliydi. Bu yüzden kağıt üzerinde derginin sahibi Sabri Esat Siyavuşgil görünüyor*” demektedir. Yaşar Nabi Merkez Bankası'nda görevli iken Sabri Esat Siyavuşgil de Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde felsefe öğretmenliği yapmaktadır. Dolayısıyla Yaşar Nabi'nin önemimi vurgulamak için derginin diğer ortakları Nahit Sırrı Örik ve Sabri Esat Siyavuşgil'i arka plana atmak o dönem için mümkün değildir. Dönemin “edebiyat kanonu”nda Yaşar Nabi, Siyavuşgil'in gerisinde gözükmektedir. Zira *Yedi Meşale* kitabının içinde Siyavuşgil'in eserlerinin birinci sırada olması bu kanıtı güçlendirmektedir. Ayrıca “Yedi Meşale”yi temsil eden şiiri onun yazdığı Yedi Meşaleciler'in de ortak inancısıdır. Yaşar Nabi'nin şiirlerinin ikinci sırada yer alması 'nun kitabın çıkmasındaki emeği yüzündendir. Şüphesiz hepsinden daha girişkendir, çevresi daha geniştir, ekonomik durumu diğerlerinden daha iyidir. Dolayısıyla “Nahit Sırrı Örik ve Sabri Esat Siyavuşgil'in ortaklığıyla 15 Temmuz 1933 yılında yayımlanmaya başlayan Varlık, kısa süre sonra Yaşar Nabi Nayır'ın yönetimine geçti

ve etkinliğini günümüze kadar sürdürdü” (Toprak, 1998: 212) demek daha doğru olur.

Yedi meşaleciler bir şiir anlayışı olarak sonraki döneme tevarüs etmiş etkileri neredeyse yok denecek kadar az olsa da sosyolojik olarak Cumhuriyet’in ilk edebi topluluğudur. Beş hececiler başta olmak üzere önceki kuşakların tamamında (tabii ki Cumhuriyet’in ilk yıllarında yazmaya devam edenler içinde) en azından “meşrutiyet bulaşığı”⁹ vardır. Topluluğun üyelerinden Cevdet Kudret yıllar sonra bu topluluk için şöyle demektedir:

“Sanat yaşamına Cumhuriyet döneminde başlayan ilk kuşaktık. Bizden öncekilerde Meşrutiyet ve Mütareke bulaşığı vardı. Biz tam anlamıyla Cumhuriyet çocukları idik. Yaşamak istiyorduk; Cumhuriyet’in sanat ve düşünce dünyasını hep birlikte kurmak, kendimizin ve kendimizden sonrakilerin başarılarını görmek için yaşamak...” (Kudret, 1978, 200).

Yedi Meşaleciler’in şiiri sadece gündem olarak yeni bir ses getirmiştir. İçlerinden Ziya Osman Saba dışında ömürlerinin sonuna kadar şiir yazmış olan yoktur. Hemen hepsi çeşitli alanlarda ürün vermişler ve entelektüel faaliyetlerinin yanı sıra bürokratik görevlerde de bulunmuşlardır.

1928’de Yedi Meşale dergisinin kapanmasına yakın ve “Harf İnkılâbı”ndan dört ay önce 18 Temmuz günü Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Birliği idarecileri, Osmanlıcadan Latin harfleriyle Türkçeye geçilmesi hazırlığı amacıyla edebiyatçılar şubelerini oluşturmak için dönemin meşhur kalemlerini Alay Köşkü’nde toplantıya davet etmişlerdir. 42 yazarın davet edildiği toplantının en genç kalemleri olarak yedi meşaleciler grubu yer almaktadır. Sabri Esat Siyavuşgil, o gün çekilmiş fotoğrafta (EK-1) kendi yaşlılarıyla en önde durmaktadır. Birliğin taslak halindeki

⁹Bkz. Cevdet Kudret, **Kalemin Ucu**, Cem Yayınevi, 1991, İstanbul, s. 200.

nizamnamesinin önceden hazırlanmış olması Cumhuriyet hâkim sınıfları ile aydınlar arasındaki ilişkinin mahiyetinin göstergesidir. Siyavuşgil'in bu toplantıda olması, kendisini dönemin hâkim sınıflarına ve entelektüel “kanon”una genç yaşta kabul ettirdiğinin bir işaretidir.

Öte yandan yıllar sonra yazdığı köşe yazısında Siyavuşgil, Alay Köşkü toplantısının ve o dönemin tüm kültür hareketlerinin “yukardan gelen direktifler” doğrultusunda düzenlendiğini belirtecektir:

1928 de edebiyatçılarımız yine aynı maksatla bir araya gelip cemiyet kurmuşlardı. İçlerinde Hüseyin Rahmi, Uşakizade Halit Ziya, Mehmet Rauf gibi gönüllerimizde ve edebiyat tarihimizde yatan bütün kalem sahiplerimizin de bulunduğu o cemiyet, gülhanedeki alay köşkünde toplantılarına başlamıştı. O büyükler, aralarına o zaman yirmi yaşını henüz doldurmamış olan biz heveslileri de kabul etmek büyüklüğünü göstermişlerdi. Fakat, ne oldu, bilmiyorum, toplantılar bir müddet sonra seyrekleşti ve sonunda alay köşkünün kapıları yüzümüze kapanıverdi o zaman dolayan rivayete göre, böyle bir cemiyetin kurulup faaliyete geçmesi, ne sebeptense, hükümeti kuşkulandırmış, resmi ağızlardan, teşvik yerine tariz ve tenkitler yükselmeğe başlamış, hatta ufak tefek bazı istiskaller yapılmış. Böyle bir muhalif rüzgarın estiğini hisseden edipler de, hemen köşelerine çekilmeği münasip görmüşler. (...) O tarihlerde Avrupa'ya tahsile gitmiş olmamandır memlekete döndüğüm zaman cemiyetin yerinde yeller esiyordu. Daha kötüsü, bütün kültür hareketleri, o devirde hürriyetlerinden vazgeçip yukardan gelen direktiflere ayak uydurmak zorunda bırakılmıştı. Serbest düşünce ve sanatın yerini güdümlü edebiyat almıştı. Şiirde medhiyeden, tiyatrodaki ısmarlama piyesten, romanda ve tenkitde nasihattan geçilmiyordu. (...) nihayet, güdümlü dil çalışmalarının başlamasıyla edebiyat büsbütün arka plana atıldı (Yeni Sabah; 18 Ağustos 1954).

Sabri Esat Siyavuşgil Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken bir taraftan da ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Son sınıfta okurken devlet tarafından Atatürk'ün emriyle 25 lise mezunu genç, Avrupa'da eğitim öğretim görececek gençlerin seçimi sınavını kazanarak çoğu, başta Fransa'ya olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gönderilmiştir. Gönderilenler arasında Siyavuşgil'in yanı sıra Bekir Sıtkı, Vehbi

Eralp, Mehmet Karasan, Enver Ziya Karal, Sabahattin Eyüboğlu gibi isimler vardır. Siyavuşgil, Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte Djon'a gitmiştir. Bu gençlerin önemli bir kısmı 1933 yılında üniversite reformunda yer alacaklardır. 1928 yılında devlet tarafından yurt dışına gönderilen ve daha sonra 1933 üniversite reformunda yer alanlar arasında Cahit Arf, Vehbi Eralp, Sabahattin Eyüboğlu, Enver Ziya Karal, Takiyyettin Mengüşoğlu gibi isimler vardır.

Fransa'da Djon ve Lyon Üniversitelerinde felsefe eğitimi alan Siyavuşgil 1932 yılında yurda döndükten sonra Ankara'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nde felsefe öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda Hasan Ali Yücel'in kurduğu Tercüme bürosunda çalışan Siyavuşgil bu dönemde Abdülbaki Gölpınarlı ile birlikte *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri: İlk Mektep Üçüncü Sınıf, Yavrumun Tarih Kitabı Amme ile Amme ve Kunut Vesaire* adlı tarih ve dini ders kitaplarını hazırlamıştır. Ankara'daki öğretmenliği sırasında 1933 yılında Nahit Sırrı Örik ve Yaşar Nabi ile birlikte *Varlık Dergisini* çıkarmaya başlayan Siyavuşgil, Ankara'da bulunduğu dönem boyunca derginin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Tek şiir kitabı olan "Odalar ve Sofalar" yine aynı yıl yayınlanmıştır. Şiirlerini yayınlamayı sürdüren Siyavuşgil, bir yıl sonra Darülfünun'un lağv edilip yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması kararıyla ömrünün sonuna kadar yapacağı üniversite hocalığına başlamıştır. Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne müracaat etmesine rağmen Fransızca biliyor olması nedeniyle çeviriler yapması düşünülmüş Psikoloji-Pedagoji bölümüne tayin edilmiştir. 1934 yılında doçent olan Siyavuşgil yaşamının sonuna kadar bilim adamlığı ve üniversite hocalığı yapmıştır.

Yahya Kemal çevresinde toplanan kişiler tarafından çıkarılan "Kültür Haftası Dergisi"nde şiirler yayınlamayı sürdüren Siyavuşgil, derginin 3 Haziran 1936 günü çıkan son sayısı ile birlikte şiir macerasını noktalar. Yirmisinde şiirleri yayınlanan Siyavuşgil, otuz yaşında şiir yazmayı bırakmıştır. Felsefeci kimliği, üniversite hocalığı ve ilgi alanlarının genişliği Siyavuşgil'i şiirden uzaklaştırmış görünmektedir. Şiirden uzaklaşma nedenini bir yazısında şöyle açıklamaktadır:

“Şiir kafası daha ziyade her şeyin izah edildiği mantıki bağların yerine, duygu, serbest tedai bağlarının hakim olduğu öyle bir kafa ki, rüyaların autistique ve çocukların egocentrique mantığına çok daha yakın... bu mantıkla kalmak elbette bir saadet olurdu. Fakat mesleklerin bazıları bu güzelim mekanizmayı aşındırıyor ve değiştiriyor. Ben de mesleğime sadık kalabilmek için şiirde yaratıcı olmanın zevkinden kendimi mahrum ettim” (Siyavuşgil’den akt. Beşir Ayvazoğlu, Zaman Gazetesi: 05 Kasım 2009).

1936 yılından başlayarak ilkin Tan (1936-1938), sonra Ulus (1942-1944) ve Haber gazetelerinde fıkra yazarlığı yapan Siyavuşgil, daha sonra 1948 yılından itibaren Yeni Sabah gazetesinde köşe yazarlığını sürekli hale getirmiş ve Yeni Sabah Gazetesi’nin kapandığı 1964 yılına kadar gazetecilik ve fıkra yazarlığı mesleğini sürdürmüştür. Döneminde az bulunur bir özelliği olarak (neredeyse bu ilgi alanının genişliği konusunda tektir) çok çeşitli konularda günlük fıkralar yazan Siyavuşgil’in ağırlıklı olarak tiyatro, maarif, edebiyat ve halk kültürü ile psikoloji-pedagoji üzerine yazdığı görülmektedir.

1939 yılında İslam Ansiklopedisi’nin yayımı için tayin edilmiş kurulda yer almış ve yedi yıl bu görevini sürdürmüştür. 7 Nisan 1956 tarihli Yeni Sabah’taki köşesinde Adnan Adıvar’ın ölümü münasebetiyle yazdığı “İslam Ansiklopedisi” başlıklı yazısında bu kurulun çalışmalarından şöyle bahsetmektedir:

“Maarif vekaletinin himmetiyle istanbul edebiyat fakültesinde kurulan tahrir heyeti 1940 senesinde işe başlamıştı. Bu eser vaktiyle müsteşriklerin leyden’de üç dilde neşrettikleri ansiklopedinin tashih ve tadilden geçmiş basit bir tercümesi değildir. Ansiklopedinin bilhassa türklüğe ait bütün maddelerinin yeni baştan mütehassıslarımız tarafından kaleme alınması lüzumu prensip olarak kabul edildi” (Yeni Sabah, 7 Nisan 1956).

Siyavuşgil’in sözü edilen dönemdeki rolünün anlaşılması açısından Adnan Adıvar üzerine yazılan bir portre çalışmasındaki ifadelere başvurmak önemli olabilir:

“Adnan Adıvar’ın entelektüel olarak üç konuda önemsenmesi gereken işlevi vardır. Bunlardan biri döneminde kültürel bakımından çok etkili olan ve hala değerini koruyan İslam ansiklopedisinin editörü olmasıdır. Bunun yanında yine o yıl başlayan tercüme faaliyetinde de önemli bir rol oynamıştır. Sözü edilen dönemde her iki kültürel faaliyette birden yer alan entelektüel sayısının çok az olduğuna işaret etmek gerekir. (...) İslam ansiklopedisi de temelde bir tercüme ansiklopedidir. Fakat Türkiye’deki sınırlı sosyal bilim potansiyelinin bir ansiklopediye yansıtılması konusunda ısrarcı ve seçici olan Adnan Adıvar’ın tercihiyle, hiç de az sayıda olmayan telif yazılmış maddeye yer verilmiştir (Kayalı: 2002, 36).

Sabri Esat Siyavuşgil, hem aynı yıl başlayan tercüme faaliyetinin içinde hem de kültürel bakımdan etkili olan İslam Ansiklopedisi’nin yayın kurulunda yer alan az sayıdaki entelektüelden biridir. Ayrıca pek bilinmemekle birlikte 1950 yılında İslam Ansiklopedisi’ne Ahmet Mithat Efendi maddesini kaleme almıştır. Ahmet Mithat Efendi maddesine Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*19. Asır Türk Edebiyatı*” ile Şerif Mardin’in “*Yeni Osmanlıların Doğuşu*” kitabında atıf yapılmıştır.

1941 yılında Karagöz adlı çalışmasıyla döneminde adından söz ettirmiştir. 1942 yılında profesör olan Siyavuşgil, esas ününü aynı yıl yaptığı *Cyrano de Bergerac* çevirisine borçludur. Bu çeviri hakkında olağanüstü övgüler almıştır. Yedi Meşale topluluğundan yakın arkadaşı Yaşar Nabi, Edmond Rostand’ın bu eserini başarıyla çeviren arkadaşından övgüyle söz eder. Onun bu çalışmasını “çığır açıcı” olarak nitelendirir ve manzum çeviride ilk büyük eser yahut vasıflı çeviri sayar. Varlık dergisinin sahibine göre çeviriyi yapan Sabri Esat’ın iki önemli meziyeti vardır. Her iki dili bilmektedir. Kendisi birinci sınıf bir şairdir ve bu yüzden çevirme işini üstlenmiş olması yerinde bir davranıştır. Öteki de Sabri Esat’la Edmond Rostand arasındaki mizaç birliğidir. Yaşar Nabi, bizim edebiyatımızda Edmond Rostand’ın bu eserini Sabri Esat’tan daha iyi duyup kuvvetle “temessül ettirecek” bir başka sanatçı bulunamayacağı kanaatindedir (Nayır, 1943: 179-183). “Sabri Esat Siyavuşgil neden bu eseri seçmiştir?”. Bu sorunun cevabını araştıran Yaşar Nabi, piyesin değerinden çok oynanmasının dünya ölçüsünde bir olay olduğuna dikkatimizi çeker. Çevirisini çok beğenir. Sağlam ve kusursuz diye nitelendirir. Şiir değeri bakımından aslından

aşağı değildir. Vezin ve kafiye icabı bazı kısaltmalar yapılmışsa da Sabri Esat, çeviride metne olabildiğine sadık kalmıştır. Hiçbir nükteyi atlamamış, eserin ruhuna, zevkine, amacına aykırı davranmamaya özen göstermiştir. Çevirmen lirik kısımlarda da aynı başarıyı göstermiştir (179-183).

Yaşar Nabi, daha sonra manzum eserin çevrilmesinde iki ekolün olduğunu, manzum çeviri işinde, milletler arasında görüş farklılıkları olduğunu belirtir. Sözgelişi Almanların bu çeşit eserleri daha çok nazımla, Fransızların ise mensur olarak çevirdiklerini söyleyen Nayır, Almanlar için “öz ve ruh”un, Fransızlar için ise “vuzuh ve mantık”ın birinci derecede önemli olduğunu söyler (179-183). Siyavuşgil’in bu çeviride Almanların çeviri mantığıyla hareket ettiği söylenebilir. Siyavuşgil’in özellikle çeviri açısından verimli olduğu bu yıllarda, Sait Faik’in öykülerini Fransızcaya ve Fransız şairlerinden Türkçeye şiir çevirileri yapmıştır. Sabri Esat Siyavuşgil’in düşünsel etkinliğini belirginleştirebilmeye yardımcı olabilecek ikinci özelliği tiyatro ve pedagoji alanında dönem için önemli sayılabilecek kitapları Türkçeye çevirmesidir. Yazı serüvenini 1940’lı yıllar boyunca devam ettiren Sabri Esat Siyavuşgil, ayrıca 1947 yılı başında Ankara’da Suut Kemal Yetkin tarafından çıkarılmaya başlanan Sanat ve Edebiyat Gazetesi’nde edebiyat ve sanat yazıları yazmıştır.

Yaşamını son otuz üç yılını İstanbul Üniversitesi’nde geçiren Siyavuşgil’in, bir bilim adamı olarak 1938 yılında verdiği *İstanbul’da Karagöz ve Karagözde İstanbul* konferansı, Ankara’da CHP konferanslar dizisinde yayımlanmış (sayı 14, 1938, 24 sayfa) aynı konferansı, İstanbul Halkevi yayınlarının beşincisi olarak da basılmıştır. (1938, 19 sayfa). Karagöz konusuna çok önem veren Siyavuşgil’in üç yıl sonra *Karagöz* adlı büyük bir araştırması yayınlanır. Daha sonra *Psikoloji ve Terbiye Bahisleri* kitabı 1940’ta Eminönü Halkevi Dil ve Edebiyat Şubesi Yayınlarının 17’incisi olarak yayınlanır. *Tanzimat’ın Fransız Efkar-ı Umumiyesinde uyandırdığı Akisler* adlı incelemesi, Tanzimat fermanının 100. yıldönümü dolayısıyla Milli Eğitim Bakanlığınca çıkartılan *Tanzimat* (1940) adlı kitapta yayımlandığı gibi, ayrı

basım olarak da çıkmıştır (Acaroğlu, 1978: 21). Siyavuşgil'in, ayrıca *Folklor ve Milli Hayat* (1943), *Roman ve Okuyucu* (1944) gibi telif eserlerin yanında onlarca çevirisi bulunan Siyavuşgil, 6 Ekim 1968 yılında İstanbul'da kanserden ölmüştür. Çevirilerini yaptığı kitaplar şunlardır:

Ernst Mach, Bilgi ve Hata, "Felsefe", 1935, Maarif Vekaleti Basımevi.

Jean Piaget, Çocukta Dil ve Düşünme, "Pikoloji", 1938, Maarif Vekaleti Basımevi.

Jean Piaget, Çocukta Hüküm ve Muhakeme, "Psikoloji", 1939, Maarif Vekaleti Basımevi.

Albert Malche, Yeni Terbiyenin Prensipleri, "Pedagoji" 1939, Eminönü Halkevi Basımevi.

Andre Maurois, Cephe Sohbetleri, "Roman", 1937, Remzi Kitabevi, 2. Tabı, 1943.

Andre Maurois, Dr. O'grady'nin Gevezelikleri, "Roman" 1943, Remzi Kitabevi.

Jean Giono, Tepe "Roman", 1938, Remzi Kitabevi.

Alphonso Daudet, Değirmenimden Mektuplar, "Hikayeler", 1943, Remzi Kitabevi Eflatun, Philebos, 1943, Maarif Vekaleti Basımevi.

Diderot, Aktörlük Hakkında Aykırı Düşünceler, 1944, Maarif Vekaleti Basımevi.

Edmond Rostand, Cyrano de Bergerac, 1. Tabı 1942, 2. tabı 1945, Maarif Vekaleti Basımevi, 3. Tabı, 1945, Remzi Kitabevi.

Lesage, GilBlas de Santillane'in Maceraları, 1 ve 2 Tabı 1945, 3 ve 4. Tabı 1946, Maarif Vekaleti Basımevi.

François de Curel, Yeni Mabut, "Piyes" 1946, Maarif Vekaleti Basımevi.

Fortunat Strowski, Tiyatro ve Bizler "Etüd" 1946, Maarif Vekaleti Basımevi.

Alphonso Daudet, Pazartesi Hikayeleri "Hikayeler" 1946, Maarif Vekaleti Basımevi.

Victor Hugo, Ruy Blas "Manzum Piyes", 1948, Maarif Vekaleti Basımevi.

Jean Cocteau, İki Başlı Kartal, "Piyes" 1949, Maarif Vekaleti Basımevi.

Edmond Rostand, Yavru Kartal, "Manzum Piyes", 1953, Maarif Vekaleti Basımevi.

Jean Anouilh, Senlis'de Randevu, "Piyes", 1953, Maarif Vekaleti Basımevi.

Alphonso Daudet, Değirmenimden Mektuplar ve Pazartesi Hikayeleri "Seçme Hikayeler" 1953, Remzi Kitabevi.

Sabri Esat Siyavuşgil'in mizacı ve kişiliği üzerine birbiriyle çelişik bilgilere rastlanmaktadır. Bu bilgilerin hemen hepsi Siyavuşgil'in ölümünden sonra yazılmıştır. İlber Ortaylı, *“talebesi olanlara sorduğunu, her birinin bir şey söylediğini, kimisi argo konuştuğundan, bir diğeri huysuz ama sempatik kişiliğinden söz ettiğini”* (Ortaylı, Milliyet, 10 Ekim 2010) belirtmektedir. Kendi kuşağının aydınlarındanBurhan Felek ise müstehzi ve kendini beğenmişliğine dikkat çekmektedir:

“Sabri Esat Bey herkesle istihza ederdi. Yani bir bakıma kimseyi beğenmez ve alaya alırdı (...) Kendini beğenmek –ki bu da onun hakkıydı- zaafından başka bir şeyle eleştiremeyiz. Ne var ki o seviyenin adamı günlük gazete de –belki de geçim zoruyla- fıkra yazarlığı yaptı ve bunun için bizim seviyemize indi” (Felek, Milliyet Gazetesi: 11.12.1981).¹⁰

Öğrencilerinden Haldun Taner ise Siyavuşgil'e daha yakın bir mesafeden baktığı izlenimi vermektedir:

“Sabri Esat, bir alanda ihtisas yapıp onunla yetinecek soydan bir insan değildi. Çok yanlı zekası ve değişik yetenekleri onu çok alanda üne kavuşturdu. Çok güzel konuşan, sistemli düşünüş sahibi ve ödevine çok bağlı bir hoca idi... pırıl pırıl bir zeka idi. Çoğu harcaııcı soydan nefis esprileri birbiri arkasına işte böyle özel sohbetlerde duyabilirdiniz. Bazen insafsızlık sınırlarını yalasa bile. Bu alaycılık yaklaşımı onun

¹⁰Salah Bırsel, dönemin aydınlarının uğrak yerlerinden biri olarak baylon kıraathanesinden bahsettiği yazısında Demir Özlü'nün bu kahvehaneden mülhem bir “baylan dünya görüşü”nden söz ettiğini söyler. Özlü'ye göre bu dünya görüşü, her nesne ve olaya alaycı bir gözle bakmak ilkesinden yola çıkar. Batıya açılmak da denebilir buna. Bu yüzden doğu düzeyinde kalanlar burada sarakaya alınırlar (Bırsel, 1983: 321). Siyavuşgil'in müstehziliğini bir istisna olmaktan çıkarıp dönemin aydınlarında görülen bir özellik olması hakkında bir diğer tespiti Beşir Ayvazoğlu yapmıştır. Ayvazoğlu benzer şeyler söylediği yazısında “doğrudan katılmamakla beraber, açıkça muhalefet de edemedikleri büyük inkılâplar yaşanırken, hadiselerin önüne geçememekten kaynaklanan bezginliğin tahlil edilmesi zor bir lakaydiye sürüklediği, en ciddi meseleleri bile mizaha bulayarak başka bir kaçış yolu bulan, Osmanlılık tarafları ağır basan ve esafil-i şark diye meşhur olan aydınlar da vardır. (...) Mütareke döneminde de önemli görevler üstlenen ve varlıklarını 1940'lara kadar devam ettiren kahveler “esafil-i şark”ın mekânlarıdır. (...) Bu kahvenin müdavimleri, birinci savaşın bütün acılarını yaşamış ve zamanla hayata mizah penceresinden bakarak rahatlamayıtiyad etmiş aydınlardır” (Ayvazoğlu, 1995:290-291).

çevresi ile kendi arasındaki seviye farkından duyduğu üzüntünün bir çeşit avuntusu da sayılabilir” (Taner, Milliyet Gazetesi: 01.10.1978).

Salah Birsell 1940’lı yıllardaki *Nisual Kahvesi* anılarını anlatırken Siyavuşgil’den de bahsetmektedir:

“Nisual kahvesinde cumartesiler edebiyat hocaları toplanır. Mustafa Şekip Tunç, en önde badi badi yürüyüşüyle kahve kurtaran aslan: Sabri Esat Siyavuşgil. Vehbi Eralp, Tanpınar. (...) Cumartesileri toplanan profesörler kurulunun önemli üyelerinden biri de Sabri Esat Siyavuşgil’dir. “Yedi Meşaleciler” içinde Ziya Osman Saba ile birlikte özel bir yeri olan Sabri Esat, o eski Türk peşkirlerinin oyalarını andıran şiirlerini artık sürdürmüyor, ozanlığını Cyrano de Bergerac ve Rus Blass gibi başarılı, ama nankör şiir çevirilerinde tüketiyordur. Siyavuşgil, babacan ve oldukça tombuldur. Kendisine İstanbul Efendisi dedirtecek bir ağırbaşlılığı vardır. Gülücüklerini yüzünden hiç eksik etmez. Sözlerini de gülücüklerle besler çokluk. Her şeyi de tatlı yanından alır. Türkçe’nin daniskasını bildiğini de belli etmeye önem verir” (Birsell, 1983: 113-114).

Kısaca Sabri Esat Siyavuşgil’in kişiliği ile ilgili birbiriyle pek örtüşmeyen görüşler olsa da, Onu tanıyanların ortaklaştıkları üç husus vardır. Bunlardan birisi, müstehzi olmasıdır. Bu hali kendini beğenmişlikle açıklayanlar olduğu gibi, donanımının çok altında eserler vermesinin kişisel ilişkilerine bir tür yansıması olarak açıklayanlar da vardır. Diğer Türkçe’yi ve Fransızca’yı çok iyi bilmesidir. Üçüncüsü ise hiçbir zaman sıcak tartışmaların içinde olmamasıdır. Bu üçüncü özelliği onu kendi kuşağından ayıracak en önemli husustur. Siyavuşgil’in “tarafsızlık vurgusu” ve “bilim adamlığı”nın bir gereği olarak diğer kuşak mensuplarına göre “düşmanı az” bir konumda kalmayı başarmış olduğunu göstermektedir.

2.2. Yeni Sabah Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi, İlhami Safa ve Cemalettin Saraçoğlu'nun ortaklığıyla 1938 yılında yayın hayatına başlamıştır. Darüşşafaka Müdürü şair İsmail Safa'nın oğlu ve ünlü yazar Peyami Safa'nın kardeşi olan İlhami Safa, 1918'te öğretmenlikten ayrılıp basın dünyasına girerek "Yirminci Asır", "Kültür Haftası", "Yeni Hayat" gibi gazeteler-dergileri yayınlamıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde yazı işleri müdürlüğü de yapan İlhami Safa'nın ortağı Cemalettin Saraçoğlu ise, basın hayatına 1918'de çevirmen olarak girip, Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Tercüman, İleri, Anadolu gibi birçok gazetenin çeşitli kademelerinde çalışmış basın tarihimizin önemli simalarından biridir. Çanakkale Savaşı, Menemen Olayı gibi birçok konuda kitap yazan Saraçoğlu, İlhami Safa'nın hisselerini 1939 yılında kendisine devretmesiyle 1948 yılına kadar Yeni Sabah gazetesini yönetmiştir.

1938'de ilk sayısında yer alan “Yolumuz” adlı yazıda yayın ilkeleri açıklayan gazete yönetimi, Yeni Sabahın Kemalist bir gazete olduğunu ve altı ok istikametinden kıl payı ayrılmayacaklarını belirtmektedirler. Yayın ilkelerinde dikkat çeken bir diğer unsur gazetenin bir muhalefet amacıyla kurulmadığını yurdun selameti amacıyla karanlığın gericiliğin ve faziletsizliğin üzerine yürüyeceklerini beyan etmiş olmalarıdır¹¹ (Yolumuz, Yeni Sabah, 6 Mayıs 1938 s. 1).

Kuruluşunun ilk yılında Yeni Sabah Gazetesi'nin başyazarlığını Hüseyin Cahit Yalçın yapmıştır. 1939 yılından itibaren Cemalettin Saraçoğlu'nun başyazarlığında yayın hayatına devam eden Yeni Sabah Gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Murat Sertoğlu'dur. Daha sonra gazeteyi sırasıyla Reşat Yüzüncü, Osman Karaca, Oğuz Akkan ve Nezih Demirkent yönetmiştir. 150'likler içinde olan ve 1938 yılındaki afla ülkesine dönen Refii Cevat Ulunay (1948-1953 yılları arası) ve yine dönemin önemli isimlerinden Şükrü Baban ve Kadircan Kafı'nın yazı kadrosunu oluşturduğu Yeni

¹¹ Bu ilginç metnin tamamı EK 2'de yer almaktadır.

Sabah Gazetesi'nin bu ilk dönemi Eylül 1948'de Hürriyet Gazetesi'nin yayın hayatına başlamasıyla son bulmuştur. "Yeni Sabah"ın tiraj kaybetmesi ve basın dünyasından uzaklaşmak isteyen Saraçoğlu'nun gazeteyi iplik tüccarı Safa Kılıçlıoğlu'na satmasıyla yeni bir döneme giren gazete asıl atılımını bu ikinci döneminde gerçekleştirmiştir.

Bab-ı Ali'ye bir işadımı olarak giren ilk kişi olan Safa Kılıçlıoğlu, Şam kökenli bir ailenin oğlu olarak 1910 yılında İstanbul'da doğmuştur. Adalet Mensucat Fabrikasında yöneticilik yaptıktan sonra fabrikadan ayrılarak Sultanahmet'te bir tekstil mağazası ve Bomonti'de bir tekstil mağazası kuran Kılıçlıoğlu, Bab-ı Ali'ye girişinin hemen öncesinde aynı zamanda Millet Partisi İstanbul İl Yönetim Kurulu Üyesi'dir. Mevcut gazetelerin kendi partilerinden bahsetmemesini gerekçe göstererek "Yeni Sabah"ı satın alan Safa Kılıçlıoğlu, gazete patronu olunca Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Bu ikinci döneminde Yeni Sabah'ın yazı kadrosunda önceki isimlerle beraber Sabri Esat Siyavuşgil, Hilmi Ziya Ülken, Cahit Tanyol, Osman Karaca, Oğuz Akkan, Nezih Demirkent, Müşerref Hekimoğlu Nezihe Araz, Hakkı Devrim, Altan Erbulak, Oğuz Aral, Esin Talu, Ali Oraloğlu, Ratip Tahir Burak gibi isimler yer almıştır.

Sahibi Safa Kılıçlıoğlu ile beraber *Yeni Sabah Gazetesi*, 1948 yılından itibaren basın tarihi açısından bazı yeniliklere öncülük etmiştir. Teleks ve telefoto'yu ilk kullanan gazete olmasının yanı sıra Moskova'ya bir ekip gönderen ilk Türk basın organı olmasıyla öne çıkmıştır. 1950'li yıllarda Hürriyet gazetesi ile birlikte Yeni Sabah dönemin en önemli gazetesi haline gelmiştir. Vatan ve Dünya ile köşe yazarları üzerinden yürüttüğü kalem kavgaları¹² ve özellikle Esat Mahmut Karakurt'un "Erikler Çiçek Açtı" dizi romanlarıyla tirajını artırmış olan Yeni Sabah, gerek iktidara gerek muhalefete karşı sert yazılar yayınlamıştır (Topuz, 2003: 223).

¹² Basın tarihinin en sert kavgalarından biri olan ve Kasım 1953 yılında vuku bulan bu kavganın ayrıntısı için bkz. Emin Karaca, **Türk Basınında Kalem Kavgaları**, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 211-227.

Türkiye Basın Tarihi açısından adının sürekli anılmasına neden olan eyleminde Kılıçlıoğlu –ileride- 212 sayılı basın yasasını protesto etmek için 1961 yılında basın çalışanlarına kıdem hakkı, ölüm tazminatı, haftada iki gün tatil izni gibi haklar getiren, basın patronlarını harekete geçirip yayın organlarının üç gün kapatılmasına öncülük etmesine rağmen yasayı kaldırmakta başarılı olamamıştır.¹³ Kılıçlıoğlu, üç yıl sonra, 30 Haziran 1964'te Yeni Sabah'ı kapatarak, gazete patronluğundan çekilmiştir.

1950'li yılların sonuna kadar tiraj açısından önemini koruyan Yeni Sabah Gazetesi için yukarıda sözü edilen ikinci evresi, aynı zamanda Türkiye Basın tarihi açısından da yeni bir döneme işaret etmektedir. Türkiye'de özel sermayeye dayalı ilk gazete olan Tercüman-ı Ahval'in yayın yılı 1860 olsa da, gazetecilik alanıyla sermaye arasındaki ilişkiler uzun süre sınırlı kalmıştır. Basın-devlet/siyasal iktidar ilişkilerinin belirleyici olduğu dönemin bu denli uzun sürmesinde Türkiye'de siyasal iktidarın ve ekonominin devlet merkezli işlemesi, sermaye kesimlerinin ise görece zayıf ve devlete bağımlı olması önemli etken olmuştur. “Bab-ı Ali Dönemi” olarak da adlandırılan bu dönemde, çoğu zaman gazetenin başyazarı da olan sahibi, gazetecilikten gelmekte olup gazete üzerindeki hâkimiyeti belirgindir (Yüce, 2007: 90). Gazetecilik kökenli gazete sahiplerinin gazete üzerindeki egemenliğinin kırılması ve farklı alanlardan elde edilen sermayenin basın alanına kayması çok partili hayata geçilmesi ile gerçekleşmiştir.

Safa Kılıçlıoğlu'nun bir işadamı olarak 1948 yılında basın hayatına girmesi yeni bir sahiplik yapısına dayalı yeni bir dönemi başlatırken (Topuz, 2003:329) bir yandan da 1940'lı yılların ikinci yarısının, sermayenin gazetecilik alanındaki belirleyiciliğinin başladığı yıllar olarak tanımlanmasına imkân vermektedir. Gazetecilik açısından siyaset merkezli fikir gazetelerin yerini geniş kesimlere seslenen, popüler ticari kitle gazetelerinin almaya başladığı bu dönemde (Yüce, 2007: 91) Safa Kılıçlıoğlu'nun

¹³Ayrıntı için bkz. Bab-ı Ali'de Dokuz Patron Olayı, **Türkiye'de Kitle İletişimi, içinde**, Der. Korkmaz Alemdar, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009, s. 194-205

Yeni Sabah'ı, Türkiye Basın Tarihinin bu yeni döneminin odağında yer almayı başarmıştır. Basın hayatında gerçekleşen dönüşümün görünürlük kazandığı 1950'li yıllarda, hem sermaye-basın ilişkisi açısından, hem de tiraja yönelik kitle gazeteciliğinin oluşmaya başlamasında Yeni Sabah, öncü bir rol oynamıştır.

1945'li yıllardan itibaren çok partili yaşama geçilmesi, gazetecilik pratiklerinde de önemli değişimler yaşanmıştır. Muhabirin önemi artmış, haber ön plana çıkmış, gazetenin başyazarı tarafından kaleme alınan ve birinci sayfanın neredeyse yarısını kaplayan başyazılar tek sütuna inmiştir. Bu değişimin altında yatan en önemli unsur ise farklı alanlardan elde edilen sermayenin basın alanına girmesidir (Koloğlu, 2003: 30).

Basın devlet/siyaset ilişkisinde belirleyici rol oynayan ekonomik yapının yeni sermaye ile kesintiye uğratılmasının sonucunda gazeteler üzerindeki “başyazar-sahiplik” egemenliği kırılmaya başlamıştır. Bu durum gazete içeriğinin belirlenmesi noktasında da yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, mevcut gazetelerin kimliğini oluşturan gazetenin ismi ile özdeşleşmiş başyazarı-başyazar algısını değiştirmiştir. Gazetelerin fikir ve düşüncelerden uzaklaşıp ticari kaygılarla hareket etmesinin bir sonucu olarak görselin öne çıkıp yazıların arka plana itilmesi başyazarların yazılarının kısılmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu algının değişmesinde gazetecilik mesleğinin “Bab-ı Ali Dönemi”ne kıyasla daha uzmanlaşmış olması da önemli bir etkidir.

Türkiye basınının “bağımsız sermaye” ile şekillenen bu dönemi gazete olgusunun toplumsal işlevi üzerinde de yeni bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Tanzimat aydını tarafından toplumu eğitecek önemli bir araç olarak kabul edilen gazetecilik pratiği bu dönemde “siyaset merkezli fikir gazeteciliği”nden “geniş kesimlere seslenen popüler ticari” gazeteciliğe evrilmiştir.

Öte yandan gazetelerin fikir ve düşünceden uzaklaşıp ticari kaygılarla hareket etmesinin 1950'lere özgü bir oluşumdan çok bir süreç olduğu söylenebilir. 1950'lerin başlarında görünürlük kazanmasına rağmen, bu dönüşümün önceki yıllarda da dillendirildiği görülmektedir. Ahmet Haşim 1928'de, İkdam Gazetesi'ndeki "Başlangıç" adlı ilk yazısında bu dönüşümün belirtileri vardır:

"Gazetede yazmaktan utanıyordum çünkü gazetecilik ticari bir hüviyet kazandıktan sonra müşteri olan okuyucunun hoşuna gitmek gayretiyle gazeteler, yavaş yavaş sütunlarından fikrin bütün şekillerini süpürüp attılar" (Haşim, 2004:1).

1950'li yıllarda görünür olmaya başlayan gazetecilik pratiğindeki değişimi kurucular kuşağı aydınlarından Peyami Safa da "yığın basını" kategorisi üzerinden değerlendirmektedir:

"Eskiden gazete okuyanların çoğu münevverlerdi. Yığın basını denilen kategori bizde yoktu. Okuma öğrenenler çoğalınca münevver okuyucu sınıfı içine kültürü olmayanlar da katıldı... okuyanların çoğu münevver olmadığı için basın seviyesi düşüyor" (Ulus, 29.12.1949 akt.: Bora, Cantek, 2009: 881).

Açıktır ki, gazetelerin ticari popüler kaygılarla hareket ettiklerinden hareketle önceki dönemlerde gazetelere yönelik eleştiriler olsa da basın hayatındaki bu dönüşüm 1950'lerde belirgin hale gelmiştir. Yeni sabah, basın hayatında gerçekleşen dönüşümün görünürlük kazandığı bu yıllarda, hem sermaye-basın ilişkisi hem de tiraja yönelik kitle gazeteciliğinin oluşmaya başlamasında önemli bir yerde durmaktadır.

2.3. Gazetecilikte Yeni Dönem ve Kurucular Kuşağı Aydınları

Kapitalizmin yeniden biçimlendiği savaş sonrası dönemin gelişmelerinin Türk basınının yapısındaki yansıması olarak değerlendirilebilecek bu dönemde gazetelerde yazan yeni bir kuşağın da ortaya çıktığı görülmektedir. Yükselen bu yeni kuşağın Cumhuriyet'in kurucular kuşağına mensup aydın-gazeteci kuşağıyla bir çatışma içine girdikleri, farklı tutum ve düşünce ürettikleri görülmektedir. 1940'lı yıllardan itibaren gazeteci-aydınlar arasında görülen bu ayrışma, kurucular kuşağının etkisinin giderek kaybolmasına ve 1960'tan sonra da gazetelerdeki etkinliklerini tamamen yitirmeleriyle sonuçlanacaktır. 1940'lı yıllardan başlayarak, yeni bir aydın grubunun varlığını, gazetelerdeki köşe yazıları üzerinden ortaya koymaya çalışmak, Sabri Esat Siyavuşgil'in ve kuşağının gazetecilik konumlarının anlaşılması açısından önemlidir

Çok partili yılların başladığı dönem ile 1960 darbesi arasındaki zaman diliminde görünürlük kazanan iki farklı aydın kuşağının gazetelerde köşe yazarlığı yaptığı görülmektedir. Bu dönemin gazetelerinde beliren bu iki aydın kuşağı üzerine yazılmış iki çalışmadan söz edilebilir. 1940'lı yıllardan itibaren basında çatışma ve tartışmaları yönlendiren iki ayrı kuşağı “denetleyici” ve “yükselen” adıyla kavramsallaştırdığı çalışmasında Levent Cantek, kuşakları birbirinden ayıran temel kıstasın, “Kurtuluş Savaşı ve rejimin inşasında bulunmak” olduğunu söylemektedir. Doğum tarihleri bir önceki yüzyıl (veya 1890–1905 arası) olan denetleyici kuşak mensupları, meşruiyetlerini savaşta ve cumhuriyetin kuruluşunda etkin birer aktör olmalarından almaktadır. Gündelik yaşamda meydana gelen olayların basında tartışılması üzerinde yaptığı bu kavramsallaştırmada Cantek'e göre yükselen kuşak ise savaşı hatırlamayacak (ya da dönemi çocuk olarak geçiren) gençlerden oluşmaktadır.

Kırklı yılların muhalif isimlerinin önemlice bir kısmı denetleyici kuşağa göre oldukça gençtir. Örneğin Sabahattin Ali 1907, Aziz Nesin 1915, Orhan Veli 1914, Mehmet Ali Aybar 1908, Mahmut Makal 1930 doğumludur. Kırklı yıllarda bu

kuşakları inkılâptan önce doğanlar ve sonra doğanlar olarak ayıranlar olmuştur (Akt. Cantek, 2005: 269; Ulus, 13.11.1948). Kurucu kuşak aydınlarının romantize dili, hakikati doğruluk anlamında değil güç ve otorite olarak algılayan atıf ve imaları, sonraki aydın kuşağı karşısında önemlerini artıran, tecrübe-olgunluk vazeden siyasi ve kültürel duruşlarını pekiştiren dönemler yaşamışlardır.

“Denetleyici kuşağın ellili yıllarda bir önceki on yıldaki kadar etkili olamaması üç nedene bağlanabilir. Birincisi, kırklı yıllarda yapılan her tartışmada yer alan şikâyet ve endişeler, DP’ye ümit bağlamış; denetleyici kuşak ile doğal olarak DP’yi birbirine yakınlaştırmıştır. İkincisi, bu kuşağın yaşlanarak sayıca azalması, genç kuşak karşısında etkinliğini yitirmesidir. Üçüncüsü, denetleyici kuşağın dil, üslup ve mantığını belirleyen edebiyat anlayışının yerine farklı bir romancı kuşağı ve edebiyat anlayışı gelmiştir” (Cantek, 2005: 296).

2.3.1. Tutum ve Davranışlarına Göre İki Farklı Muharrir Tipolojisinin Şekillenışı: Şerif Mardin’in Analizi

Aydınlar arasında ortaya çıkan bu ikiliğin gazeteci-aydınlar üzerinden makro analizini, erken dönemde sosyolog Şerif Mardin yapmıştır. Köşe yazarları üzerinden Türkiye basın tarihini sosyolojik açıdan tasnifleyen Mardin’in görüşleri bu çalışmanın önemli referans metinlerinden biridir. Daha da önemlisi önceki bölümde, Levent Cantek’in gündelik hayat ve popüler kültür bağlamında *Denetleyici* ve *Yükselen* adı altında kavramsallaştırdığı iki farklı aydın/muharrir tipolojisini ya da kuşağını Mardin’in tasnifiyle karşılaştırmalı okumak Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarını anlamak açısından faydalı olacaktır.

Şerif Mardin (2010: 297), aydınlarımızı 1960 öncesi gazetelerde belirginlik kazanmış farklı tutum ve tavırlarına göre iki geniş kümeye ayırmaktadır. Bunların birincisi

uzun bir fikri gelişme tarihinin bugünkü mirasçılarının meydana getirdikleri topluluktur. Bu gruba giren aydın/muharrirler seneler sürmüş bir ‘batı düşünce âlemine yaklaşma’ hasretinin günümüz temsilcileridir. Bu tip aydınlarımızın bir asırdan beri başlıca gayeleri, Türkiye’yi batı düşünce çerçevesine yerleştirmek olmuştur. Meseleleri ele alış tarzları bakımından batı medeniyetinin fikri unsuruna, batı ölçülerine ve rasyonallığe büyük önem veren bu aydın/muharrir grubu “kafa yapısı” problemi halledildikten sonra cemiyet meselelerinin kendiliklerinden halledileceklerine inanmışlardır. Cemiyetimizle batı cemiyetleri arasındaki fikri ve akli uçuruma parmak basarak onu telafi etmek isteyen bu düşünürlerin yazılarında en çok rastlanan kelimeler ‘mantık, sağduyu, ilim açısı, planlı düzen, hukuk devleti’ gibi batının aydınlık devrinin beraberinde getirdiği mefhumlardır. Mardin’in birinci kategoride anlattığı aydınlar, şüphesiz bu tezin başlığını belirleyen Cumhuriyet’in kuruluşu ve ideolojisinin yaygınlaştırılmasında sivil-askeri bürokratlarla beraber en önemli rolü oynamış olan kurucu aydın/muharrir kuşağıdır. Bu aydın kuşağının gazete aracılığıyla (yöneticilik ve muharrir olarak) rejime istikrar kazandırmak ve resmi politikaları izah ve telkin etmek (Bora, Cantek, 2009: 880) gibi gayeleri olduğu bilinmektedir.

Mardin, 1930’lardan bu yana bakışlarını ‘küçük adam’a yönelten köyün, kasabanın veya şehirlerdeki küçük memurun meselelerini anlatmaya çalışarak, öncekilerden farklı tutum ve tavır geliştirmiş olan yeni aydın/muharrir kuşağının, Türkiye ile batı toplumlarını ayıran sosyal konular üzerine eğilerek sosyal gerçekçi okulun kendine has ifadeleriyle basın hayatında etkili olmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Şerif Mardin, bu iki farklı aydın/muharrir kümenin Türkiye’de iki kutuplu münakaşalarda karşı karşıya geldiklerini, ikinci aydın/muharrir grubun birinci grubu zaman zaman fazla akademik tahlillerle vakit geçirmekle, memleketin hakiki davalarıyla ilgilenmemekle; birinci aydın/muharrir grubun da ikinci grubu, dar ve sathi bir şikâyetçilik edebiyatından ileriye geçememiş olmakla, kısır bir karamsarlıkla iktifa etmekle itham ettiklerini ifade etmiştir. Temel görüş açısından bir ikiliğin daha çok edebiyat sahasında kendini göstermesine rağmen problemin edebi meselelerin sınırını aştığı ve genel olarak ‘aydınlar’ konusunu kapsadığı belirten Mardin, iki grup

hakkında verilen yargıların her ikisinin de doğru olduğuna inandığını belirtir (Mardin, 2010: 297).

Şerif Mardin'in bu iki aydın tipini bir yaş/kuşak farkından ziyade, meseleleri ele alış tarzından hareketle ayırma çabasında olduğu görülmektedir. Mardin, Bu iki farklı aydın tipinin günlük gazetelerdeki yazdıkları yazılardan bu ayrımın kolaylıkla fark edildiğini söyler:

“Bilhassa her iki gruba sütunlarında yer veren günlük gazetelerden aydınlarımızın birbirlerinden ne kadar farklı alemlerde yaşadıklarını anlamak mümkündür. Umumiyetle gazetelerin ikinci sayfaları, olayları ‘bitaraf’ neşterlerin altında lif lif ayıran ve bu işi yaparken bir nevi fikri eldiven giymeyi de ihmal etmeyen birinci tip aydınların incelemelerine hasredilmiştir. Bambaşka bir havanın estiği dördüncü sayfa ise şekilsiz bir sosyal memnuniyetsizliği ifade eden ve canlandıran yazarların sayfasıdır”(Mardin, 2010: 298).

Mardin, bir kısım aydınların her iki grubun ölçülerine uyan yazılar yetiştirebilmeleri bu ikiliğin mevcut olmadığını ispat etmediği gibi, aksine iki tutum arasındaki farkların ne kadar sertleşmiş olduğunu anlatan bir olay olduğunu, yazarın ele aldığı meseleye göre karşımıza iki ayrı şahsiyetle ve iki ayrı cümle yapısıyla çıkabilmesinin, durumun mantıksızlığını tam manasıyla canlandırdığını ifade etmektedir. Ayrıca bahis konusu olan aydın tipleri arasında günlük hayatları bakımından da sık bağlar mevcut olmadığını belirten Mardin bu iki aydın tipinin muhitleri ayrı, toplantı yerleri değişik, birbirleriyle buluşmaları tesadüfe bağlı olduğunu söylemektedir.

Yazısının sonunda bu ikiliğin iki taraf için ve daha da önemlisi memleketimiz için zararlı olduğuna değinen Mardin, doğrudan hitap ettiği bu iki tip aydınlara ayrı çözüm önerileri getirmektedir. Kurucular kuşağı olarak adlandırdığımız bu inkılâpçı

aydın kadroları (denetleyici kuşak ya da birinci tip aydınlar) için Şerif Mardin'in çözüm önerisi şöyledir:

“‘Akademik’ aydınlarımızın büyük kaybı hitap ettikleri okuyucu kitlesinin ancak bir azınlığını alakalandırabilmelerinden doğmaktadır. Ayrıca bu görüş açısından yapılan ‘akademik’ mahiyetteki tahliller bir hayli soyut, bir çerçeve içinde yapıldığından şarlatanlık için müsait bir zemin hazırlamakta, bu sayede bir takım lâfzî balonlar fikir kisvesine bürünerek entelektüel piyasaya sürülmektedir. Bu bakımdan, Türk fikir hayatının selameti uğrunda fildişi kulelerine kapanmış düşünürlerimizi bir sosyal gerçekler düşüne sokmak kadar hayırlı bir teşebbüs düşünülemez. Diğer taraftan amme efkârının ve bu arada kitap dergi ve gazete okuyucularının muhtelif konuların fazla bir soyut çerçeve içinde incelenmesine artık tahammülleri kalmadığı anlaşıyor. (...) Bu tip aydınların soyutluk bulutlarında kalmalarının sebeplerinden biri de günlük problemleri ‘ilmi’ olmayışlarından, bunları fazla basit bulmalarından ileri gelmektedir. Oysaki, hakikat bunun tam aksinedir. Bu duygunun neticelerinden biri de bazı aydınlarımızın memleket içinde olan bitenleri anlamaktan aciz olmalarıdır (Mardin, 2010: 299).

Birinci aydın tipini belirgileştirme çabası şüphesiz kendi aydın konumuna ilişkin bir referansı içermektedir. Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidar çekişmelerinin ‘sertleştiği’ ve Şerif Mardin’in bir grup aydınla birlikte Hürriyet Partisi etrafında kümeleştikleri bir dönemde bu yazıyı kaleme aldığı akılda tutulmalıdır. Dolayısıyla yeni parti etrafında kümelenen bu aydın grubunun sözcüsü olarak Şerif Mardin’in bu yazısı, kendisinin de içinde bulunduğu yeni bir aydın tipinin çerçevesini çizme çabası olarak okunabilir. Mardin’in iki farklı aydın tipi arasında “bir orta yol” bulma çabası, buradaki yazısında iki aydın kuşağı arasındaki farklılıkları “geçirimsiz” olarak tasnif etmesine, karşıtlıkları da daha “katı” betimlemesine neden olmuştur. Zira gazete yazılarını “akademik” ve “ilmi” olmakla eleştirdiği birinci tip aydınların uzmanlıkları tartışmalıdır. “Devlet aklıyla düşünüp, rejime istikrar kazandırmak ve resmi politikaları izah ve telkin etmek kaygısıyla” yazan kurucular kuşağı aydınlarının yazılarında dikkati çeken unsur otodidaktizmdir. (Bora, Cantek, 2009: 882). Bilimsel ve felsefi donanımları tartışma götürür. Derinleşmiş bir uzmanlıkları çoğunun yoktur. Çizdikleri “kültür insanı” profili,

“bilimler ve sanatlar”la uğraşmışlıktan ziyade belagat kabiliyetine dayanmaktadır. Günümüze kadar etkisini devam ettiren belagat yetenekleri tartışmasız onların meslek mantıklarını oluşturmalarında önemli bir faktör olmuştur. Siyavuşgil özelinde ise bu durum daha belirgindir. Siyavuşgil bir psikoloji profesörü olmasına rağmen yaşamının hiçbir döneminde formel/örgün bir psikoloji eğitimi almamıştır. Dolayısıyla Mardin’in ilmi ve akademik olmakla eleştirdiği birinci tip aydınlar, kültür temelli bakış açıları ve yabancı dil bilmelerinden kaynaklanan avantajlarını kullanmakta ve soyut kavramlar etrafında “kalem efendiliklerini” göstermektedirler. Çağdaşlaşma, uygarlık, şehirlilik, kalkınma, vatandaşlık gibi kavramlar batılı anlam ardıllarıyla anlatılırken “soyutlama”, bilimin içinde kalarak değil, bir doğru(n)ma mercii olarak batılı değerleri aktüel gereksinimler adı altında köşe yazılarına taşıma şeklinde gerçekleşmektedir.

Öte yandan neredeyse 1960'lara kadar gazetelerin yaygın bir araç olmadığı daha çok siyasete/merkeze yakın bir “cemaat içi” yayın vasıtası olduğu göz önüne alınırsa, muharrirlerin birincil hedefleri siyasetin dışında kalan toplumsal kesim değil, “devlete giden” bir söylem evrenine yönelmiş oldukları rahatlıkla söylenebilir. Bu yüzden gündelik hayatı “ilmi” bulmadıkları için somut gerçeklerden uzaklaşmalarını bir “acziyet” olarak değil de önerilerinin “merkezin eşiği”ni¹⁴ hedeflemiş olmalarıyla açıklamak daha isabetlidir.

Yükselen kuşak, ya da ikinci tip aydın için ise Şerif Mardin, birinci tip aydınlarla bulunan bazı özellikleri yadsımamaları gerektiğinin altını çizmektedir:

İkinci tip aydınlara gelince; şimdiye kadar muvaffakiyetle başardıkları sosyal ressamlığın tek başına bir kıymeti olmadığını artık anlamaları lazımdır. Eserlerini bir fikri çerçeve içine sığdırmanın yüklediği sorumluluktan kaçmanın imkânı yoktur. Acı, cefa, sefa, sefalet, köyün veya gecekonduyun hali, küçük adamın mukadderatı

¹⁴ Kurucular kuşağı aydınlarının toplum için makro çözüm önerileri, kültürel kurumların çoğaltılıp yaygınlaştırılmasıdır. Elbette devlet eliyle.

bunlardan hiç biri tek başına ne bir fikir sistemi ne bir felsefedir. Burada, birinci tip aydının kastettiği manadaki ‘batıllık’ eksikliğinin, batı kültüründen yeteri derecesinde faydalanamamış olmanın, en sert ifadesiyle bilgisizliğin tesiri inkar edilemez. Arada sırada Kemal Tahir gibi eserlerini daha insicamlı bir çerçevede içinde, mevzua mana katarak ortaya atabilen bir aydının halktan gördüğü ilgi, sosyal problemler edebiyatının ilkel şeklinden uzaklaşma hasretinin bir belirtisidir (Mardin, 2010: 299).

Açıktır ki, Mardin’in ikinci tip aydınlar gördüğü olumsuzluklar birinci tip aydınlar “zimmi” olarak varlığı kabul edilmekte ve olumlanmaktadır. Fikri çerçeve kurabilme ve batı kültüründen faydalanabilme özellikle birinci tip aydınların başarılı oldukları konulardır. Şerif Mardin’in aydınları gazeteler üzerinden tahlil eden bu yazısı kısa ve bir aydın sosyolojisini amaçlamış olmasına rağmen Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınları anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

2.4. Sabri Esat Siyavuşgil’in Gazeteci Olarak Portresi

Sabri Esat Siyavuşgil, 1938 yılında başladığı köşe yazarlığını 1948 yılında itibaren Yeni Sabah Gazetesi’nde sürdürmeye başlamış ve gazetenin kapandığı 1964 yılına kadar sürdürmüştür. Cumhuriyet’in kurucular kuşağının bir aydını olarak varsaydığımız Siyavuşgil’in köşe yazarı olarak birincil vasfı bilim adamı olması değil, edebiyatçı olması olduğu söylenebilir. Siyavuşgil’in köşe yazılarının okunurluğu hakkında bir verinin olmasına imkân yoktur. Ama Siyavuşgil’in gazeteciliği hakkında çok az da olsa döneme ilişkin kayıtlarda bilim adamlığı üzerine değil, edebiyatçılığı üzerine vurgu yapıldığı görülmektedir:

“Esentepe gazeteciler mahallesi 1958’de, zamanın başbakanı Adnan Menderes tarafından “basınla hoş geçinmek” gereğince yaptırılmış, sakın, sevimli, zamanla ağaçlanmış ve bol çiçeğe kavuşmuş, küçük bir yerleşimdi. Basının da deyim uyarısa, “A milli takımı”nı barındırıyordu. O zamanki basını oluşturan dört beş gazetenin,

patronlarını değilse de, önde gelen bütün isimlerini ve ünlü kalemelerini içermekteydi. Refik Halit gibi vaktiyle politikaya bulaşmış olanlar, **Sabri Esat Siyavuşgil gibi som edebiyatçılar(abç)...**” (Gülersoy, 2000:9).

Bir başka örnekte ise Siyavuşgil, her ne kadar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nin bir şubesi olan psikoloji-pedagoji profesörü olsa da edebiyat hocası olarak adlandırılır:

Nisuz kahvesinde cumartesileri **edebiyat hocaları (abç)** toplanır. Mustafa Şekip Tunç, en önde badi badi yürüyüşüyle kahve kurtaran aslan: Sabri Esat Siyavuşgil. Vehbi Eralp, Tanpınar (Birsel 1983: 109).

Siyavuşgil’in bir edebiyatçı kişiliğiyle yazdığı köşe yazılarındaki fikri çerçeve, Şerif Mardin’in birinci tip aydın (kurucular kuşağı) dediği ile örtüşme halindedir. Köşe yazılarının tematik betimlemesinin ve analizinin yapıldığı 3. Bölümde de görüleceği üzere Siyavuşgil, zihniyet meselesi olarak baktığı batı medeniyeti ile kendi toplumu arasındaki fikri ve akli uçurumun kapanmasını amaçlamakta, batı ölçütleri ve rasyonelliği ele aldığı konuların temel hedefi olarak tasarlamaktadır. Ele aldığı konuları “bilimsel”, “akademik” ve “bitaraf” (tarafsızlık vurgusu) ile kaleme almaktadır. Genelleme yapmayı zorlaştıracak köşe yazıları da olmasına rağmen, soyut, hasbi ve toplumsal sorumluluk duygusuyla ama biraz da “kürsüden, kendini bulaştırmadan” yazdığı söylenebilir.

Şüphesiz bu tip aydınların, aynı zamanda batı kültürünün üstün yönlerini ön plana çıkararak kendi iktidar alanlarını oluşturdukları ve bu üstünlük üzerinden kendi konumlarını ayakta tutmaya çalıştıkları söylenebilir (Aktay, 2010: 176). Siyavuşgil’in bir doğrulama mercii olarak yazılarında sürekli batıya referans vermesinin örtük de olsa kendi konumunu güçlendiren bir göndermesi olduğu söylenebilir.

İlber Ortaylı, Siyavuşgil'i farklı kılan özellikleri anlattığı yazısında (Ortaylı, *İlginç Tesadüf*, Milliyet: 10 10 2010) “döneminde çok moda olan kutuplaşmalara fazla girmemiş, sağda ve soldaki Türk aydınlarının seçkinleriyle ilişki kurmuş ve onlarla birlikte çalışmış olması”nı gösterir. Açıktır ki, Ortaylı'nın “moda olan kutuplaşma”dan kastettiği Demokrat Parti iktidarının son yıllarıdır. 1950'lerin sonunda kamplaşma artmış ve bunun neticesinde gazeteler üzerinden hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Siyavuşgil, çok partili hayatın başladığı günden 1960 darbesine kadar bir muharrir olarak yazılarında ısrarla “tarafsızlık” vurgusunu sürdürmüştür¹⁵. “Tarafsızlık” vurgusu, toplumsal sorumluluk duygusuyla yazan, kültürel kapitalizmle mücadeleyi öne çıkaran, batılaşmayı ilke edinmiş, ve DP-CHP ayrışmasında fiili olarak yer almamış Cumhuriyet'in kurucular kuşağı aydınının tipik reflekslerinden birisidir. Bu tipik refleks/vurgu Sabri Esat Siyavuşgil'de bilim insanı olmasıyla birleşmekte ve yazılarında ele aldığı hemen her meselede kendini hissettirmektedir. Öte yandan Siyavuşgil'in kuşağıyla ayrıştığı iki husus vardır. Bunlardan birincisi popüler kültüre ilişkin tartışmalardaki konumudur. İyimserliği bir yana, yazı ve görüşleri döneme özgü çoğu dogmatik olan görüşlere muhaliftir. Kitle kültürü karşıtlığı olmaması, kuşağıyla arasındaki mesafe açısından önemlidir.¹⁶ Burada Siyavuşgil'in Kemalizm'in otoriter yorumlarından ziyade daha liberal yorumlarını benimsediği söylenebilir.

Kendi kuşağıyla ayrıldığı bir başka nokta “öztürkçe” karşıtlığıdır. Cumhuriyet'in kurucular kuşağının bir kısmının sahiplendiği, diğer kısmının genellikle suskunlukla geçiştirdiği “öztürkçe” tartışmalarında Siyavuşgil, başından sonuna kadar bir karşı duruş sergileyerek, öztürkçeye itibar etmemiş, yazı ve görüşleriyle öztürkçeciliği bir “kelime ırkçılığı” olarak değerlendirmiştir.

¹⁵ Bu vurguya örnek için bakınız: “...tarafsız ve siyasetten uzak bir vatandaş sıfatıyla...” (Evlere Şenlik, Yeni Sabah, 4 Mayıs 1954); “...bizim gibi tarafsızlara düşmez.” Parti Dinamizmi, Yeni Sabah: 26 Kasım 1954); “...bendeniz doğuştan patlıcanın dalkavuşu olduğum için...” Muhalefet Derdimizi Anlatamıyor!, Yeni Sabah, 29 Şubat 1956).

¹⁶ Sinemanın “zararlı” tesirlerine yönelik basında çıkan tartışmalarda Siyavuşgil'in popüler kültüre ilişkin farklı yaklaşımı ve dönem için neredeyse tek isim olması için bkz. Levent Cantek, **Cumhuriyetin Buluş Çağı, Gündelik Yaşam Dair Tartışmalar (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 135-141. Siyavuşgil'in bu farklı yaklaşımı bu çalışmanın 3. bölümünde betimlenmektedir.

Siyavuşgil'in bir pedagog/psikolog olarak talim-terbiye konusuna bakışı ise kendi kuşağı aydınlarıyla örtüşme halindedir. Maarifin ilköğretimden başlayarak planlanması gerektiğini ve okuma yazma konusunda topyekün bir seferberlik ilan edilerek toplumun tüm kesimine okuma yazma öğretilmesini savunur. 1950'lerde eğitim ile ilgili yaşanan gelişmeler ışığında yükselen aydın kuşağıyla elit-kitle eğitimi bağlamında tartışmalarını devam ettirdiği görülmektedir.

Sabri Esat Siyavuşgil'in Yeni Sabah gazetesindeki köşe yazarlığı tespit edebildiğimiz kadarıyla 9 Aralık 1948 yılında başlamıştır. İkinci sayfanın üst-ortasında yer alan "Psikolog Gözile" adlı köşe yazılarını ilk yıllar düzenli olarak haftanın bir günü¹⁷ kaleme almış, daha sonra düzensiz ama sürekli olarak 1957 yılının sonlarına kadar on (10) yıl devam ettirmiştir.¹⁸ Köşesinin adının "Psikolog Gözile" olmasına rağmen sosyo-psikolojik yazıların yanı sıra kültür sanat yazıları başta olmak üzere Siyavuşgil'in yazılarındaki konu çeşitliliği açısından döneminin istisnası olduğu söylenebilir.¹⁹

1951 yılından itibaren "Psikolog Gözile" köşesini aksatmadan ikinci sayfanın aynı yerinde "İnsanlar ve Kitaplar" adlı köşe yazıları yazmaya başlamıştır. Bu köşede daha çok döneminde yayınlanmış edebi kitaplar hakkında tanıtıcı, bilgilendirici ve yorumlayıcı yazılar yazdığı görülmektedir. Kitapların tamamına yakınının edebi eserlerden seçildiği bu köşede, 1950'li yılların ortalarına kadar yazmayı sürdürmüştür. Yine Yeni Sabah'ın ikinci sayfasında (bazen devamı dördüncü sayfaya taşan) periyodunun oldukça düzensiz olduğu "Tiyatro Bahisleri" adlı köşesinde İstanbul'da oynanan piyesler hakkında eleştiriler kaleme almıştır.

¹⁷ Haftanın Perşembe günlerinde yayımlanan yazıları, zamanla farklı günlerde ama düzenli olarak yayımlanmıştır.

¹⁸ Aynı köşede Siyavuşgil'le dönüşümlü olarak 1950'li yıllarda "sosyolog gözile" adlı köşesiyle Hilmi Ziya Ülken'in yazılarının yer alması dikkat çekicidir.

¹⁹ Bugün bile ele aldığı meselelerin çeşitliliğe bakarak karşılaştırma yapabilecek bir ismin bulunmadığını rahatlıkla söylenebilir.

Siyavuşgil'in yurt dışı seyahatlerinden edindiği izlenimleri "Londra Mektupları", "Paris Mektupları" ve "Paris Tiyatroları" gibi başlıklarla Yeni Sabah sütunlarına taşıdığı bir başka köşesi vardır. Bu şehirlerin mimarisi, insanları ve zihniyetleri, şehir ve köy yaşamları, belediyeçilik anlayışları ve kültür sanat ortamları gibi konular hakkında tanıtıcı bilgilerin yer aldığı bu köşe yazılarında Siyavuşgil, aynı zamanda bu şehirlerin bulunduğu ülkelerden Türkiye'nin ve Türkiye'nin o ülkelere nasıl görüldüğü konusunda analizler yapmıştır.

Sabri Esat Siyavuşgil'in Yeni Sabah Gazetesi'ndeki konumunu da ışık tutabilecek bir diğer köşesi, 1952 yılından itibaren ikinci sayfanın sol üst köşesinde her gün yazmaya başladığı "Sabah Penceresinden" adlı yazılarıdır. Diğer köşe yazılarına göre daha kısa, çerçeve içine alınmış ve "Siyavuşgil" imzasıyla yazılmış "Sabah Penceresinden" köşesi, basına yansımış gündelik olay ve haberlerin yorumlandığı, dil açısından diğer köşelerindeki yazı üslubuna göre oldukça ironik²⁰, zaman zaman hayali biriyle (Hasbi Bey) diyalog şeklinde yazılmıştır. Siyah çerçeve içinde genelde üç sütun olarak yer alan bu köşe, dönemin gazetecilik anlayışında bir yeniliktir. Zaman zaman aynı gazetede iki-üç yazı yazdığı görülen Siyavuşgil için özellikle 1953-1958 yılları arasında Yeni Sabah'ın birincil yazarı olduğu söylenebilir.

Siyavuşgil'in bir muharrir olarak gazeteciliğinin ve köşe yazılarının çerçevesini anlamlandırmak açısından üzerinde durulması gereken unsurların başında, kurucular kuşağı aydın/gazetecilerin belirlediği Bab-ı Ali mantığı gelmektedir. Edebiyatla ilgilenen, erkek, Fransızca bilen, gazetelerde yöneticilik ve muharrirlik yapan kurucular kuşağı aydınlarının bu vasıfları, bu mantığın oluşmasında belirleyici olmuştur. Bu unsurlardan ilki edebiyattır. Cumhuriyet'in kurucular kuşağının gazete yazılarını belirleyen en önemli etken "edebiyat"tır. Çok partili yıllarda da gazete köşelerini dolduran yazarların birçoğunun edebiyatçı olması dikkat çekicidir. Gerek

²⁰ İnci Enginün Yeni Sabah'taki fıkraları henüz kitaplaşmamış olan Sabri Esat Siyavuşgil'in hakkı bilinmemiş bir deneme yazarı olduğunu, kültür hayatımızı bazen alaycı bir dille yansıttığını belirtir. Bkz. İnci Enginün, "Deneme", Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, Birinci Baskı, 2001, s. 401.

dönemin politikasını gerek edebi hayatını ve sanatını eleştirerek yönlendiren (Gülendam, 2004: 296) bu kuşağın, gazeteler üzerindeki edebi kişiliklerinin bir yansıması olarak açığa çıkmış olmasıdır. Dolayısıyla “edebiyat”ın belirleyiciliğini, edebiyat-kültür-sanat yazılarının fiziki yoğunluğundan ziyade, -haber dili de dâhil- tüm yazılı ve görsel materyali yönlendiren bir zihniyet olarak ele almak daha anlamlıdır.

Zira edebiyat-gazete ilişkisini konu edinen çalışmalar daha çok, gazetelerde yer alan edebiyat ve sanat sayfalarının nicel (fiziki) yoğunluğu üzerinde durmaktadırlar.²¹ Oysa kurucular kuşağının akıl yürütmeleri kültür temellidir ve “*insanlığın tekâmül yolunda attığı tek adım yoktur ki, alemdarlığını edebiyat yapmamış olsun*” (Edebiyatta Hürriyet, Yeni Sabah, 4 Mart 1952) inancıyla hareket etmektedirler. Dolayısıyla sözü edilen dönemlerde edebiyat-gazete ilişkisinde göz ardı edilmemesi gereken husus, gazetelerdeki tefrikalar ya da kültür sanat eklerinin yoğunluğu değil, Bab-ı Ali mantığının 1960’lı yıllara kadar edebiyatın belirleyiciliği altında olduğu gerçeğidir. Bu gerçeğin ifadesini en yalın biçimde şair Cemal Süreyya dile getirmiştir:

“Ben şiire şair olduğum için başlamadım, benim yetişme yıllarımda gazete sayfalarında sadece edebiyattan gelme insanlara sütun ayırıyorlardı dolayısıyla ben bir gazetede yazabilmek için şiir dünyasına girdim” (Özel, 2007: 38).

Öte yandan Tanpınar, Türkiye’deki cılızlığının nedenleri arasında gösterse de fikir hayatının gündelik basın etkisinde ve yönlendirmesinde olduğunu belirtmektedir:

²¹Örnek için bkz.: Selçuk Çıkla, “Tanzimattan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi”, *Türkbilgi Dergisi*, 2009, Sayı 18, s. 34-63; Nermin Abadan, “Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 1961, s. 93-118.

“Doğrusunu söylemek lazım gelirse fikir hayatımız henüz gündelik gazetelerin elindedir. Gündelik basının etkisinde bir düşün yaşamı, yüzeysel ve cılız olmak durumundadır” (Küçük, 1986: 119).

Bu iki alıntı üzerinden Türkiye’deki edebi ve fikir yaşamının belirleyicisinin gündelik basın olduğu ve kurucular kuşağı aydınlarının temel etkinlik alanlarını gazete köşeleri üzerinden kurup yürüttükleri ve gündem tayini konusunda gündelik basının itibarlı bir konumu olduğu söylenebilir.

Bab-ı Ali münevverlerinin²² meslek mantığını belirleyen diğer bir unsur, bir batı diline (çoğunlukla Fransızca) vakıf olmaları ve bunun getirdiği bir batı görgüsünün gazete yazılarına –hem bilme hem kıyas yapma ayrıcalığı anlamında- yansımış olmasıdır. Bu temel müktesebatları batılılaşma gayesinde olan Cumhuriyet ideolojisine güç taşıırken kendi güç ve otoritelerini de pekiştirici bir unsur olarak hizmet etmektedir.

Bora ve Cantek, Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarının kalem ustalıkları ve polemik maharetlerinin yüksek olduğunu, enflasyonist derecede fazla yazdıklarını ve bu muharrirlerinin, görmüş geçirmiş, hikmet anlatıcısı arif kişilere ve onların ‘söz’üne duyulan geleneksel hürmetin modernize edildiği bir söylem evreni kurduklarını belirtmektedirler (2009:883). Siyavuşgil’in enflasyonist derecede fazla yazdığı ve kalem ustalığı daha önce belirtilmişti. Söylem evreninde “görmüş geçirmiş”lik vurgusu ise girdiği ender kalem kavgalarında ya da otodidaktik yazılarında sıklıkla yer almaktadır.²³

²² “Bab-ı Ali münevverliği” kavramsallaştırması Yalçın Küçük’ten alınmıştır. Bkz. **Türkiye Üzerine Tezler4**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 26

²³ Örn. İçin bkz. Kitap Yazmak Kolay Değildir, *Yeni Sabah*, 12 Ocak 1954. Ayrıca bkz. Cemil Meriç’e Mektup, *Yeni Sabah*, 18 Haziran 1957.

Şüphesiz resmi ideolojinin doğrudan “sözcü”leri olarak yazan kurucular kuşağı aydınları olmakla beraber aralarında “politikanın kıyısında” yazan kurucu aydınlar da bulunmaktadır. Falih Rıfkı Atay özelinde parti sözcülüğü misyonu ile hareket eden isimlerden ziyade, Sabri Esat Siyavuşgil’i, ikinci kategoride Refi Cevat Ulunay, Burhan Felek gibi “politikanın kıyısında” yer alan muharrirlerle birlikte ele almak gerekmektedir. 150’liklerden olması nedeniyle Refi Cevat Ulunay’ın politikanın kıyısında kalması anlaşılır bir durumdur. Siyavuşgil’in ise bir bilim-kültür insanı vasıflarının kendisini bu tavra yöneltmiş olabileceği gibi özellikle öztürkçe karşıtı tutumunu dil devrimi esnasında dillendirememiş olması ve Kemalist rejimin inkılâplar konusunda aydınlara farklı görüş imkânı ve alanı bırakmamış olması gibi hususlar da Siyavuşgil’in politikanın kıyısında “yüzergezer” bir muharrir olarak kalmasına neden olmuştur denilebilir.

III. BÖLÜM

SABRİ ESAT SİYAVUŞGİL’İN KÖŞE YAZILARININ TEMATİK ANALİZİ

Sabri Esat Siyavuşgil’in köşe yazılarının konu açısından tasnif edilmesinde bazı zorluklar vardır. Konu çeşitliliği ve farklı ilgiler açısından Siyavuşgil’in köşesine taşımadığı tema/konu neredeyse yoktur. Öte yandan özellikle kültür konularının hemen her alt alanında yazılar kaleme almış olması -siyasal, ekonomik ve toplumsal her konuyu kültürel bir perspektifle anlatma çabası bir yana- Siyavuşgil’in uzmanlık ve ilgi alanlarının genişliğine işaret etmektedir. Belli tarihsellik içinde anlama ve kurucular kuşağı aydınları içinde yerini belirginleştirebilmek amacıyla Siyavuşgil’in özellikle sıkça yazdığı “münevver”, “maarif ve terbiye” ve “dil” konuları farklı bir ilgiyi hak etmekte olduğu düşünülerek analiz birimleri olarak seçilmiştir. Sıkça tekrarladığı/yazdığı bu konular, hem monografisi hem de Cumhuriyet’in kurucular kuşağı içinde Siyavuşgil’in özel bir figür olarak anlaşılabilmesi için önem taşımaktadır.

Eleştiri yöntemlerinin her birinin metne kendine göre bir açıdan baktığını ve belirli noktalar üzerine eğildiğini belirten ve genellikle eleştirmenin kendi bilgisine, yeteneklerine, sanat anlayışına en uygun yöntemi esas yöntemi olarak benimsediğini ve diğerlerinden de yararlandığını belirten Moran’a göre (Moran: 2000: 299) hangi yöntemi kullanırsa kullansın bir eleştirmenin söyledikleri kabaca üç kategoriye

ayırabiliriz: Betimleyici, açıklayıcı (yorumlayıcı) değerlendirici. Sabri Esat Siyavuşgil'in köşe yazıları belirlenmiş bu temalar çerçevesinde bu üç yöntemi de kullanmaya çalışarak ele alınmıştır. Şüphesiz tanımlayıcı/betimleyici analiz, ele alınan konunun tasvir, tarif ve açıklığa kavuşturulması anlamına gelmektedir. Siyavuşgil'in köşe yazılarını betimledikten sonra dönemin kamusal alanındaki karşılığı da göz önünde tutularak Siyavuşgil'in bu konulardaki yazma iştiağının nedenleri, tartışma ve söylem evrenleri yorumlanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.1. Sabri Esat Siyavuşgil'de Münevver Kavramı

Sabri Esat Siyavuşgil'in "münevver" üzerine yazdığı köşe yazılarının tezin bütünlüğü açısından iki önemi bulunmaktadır. Birincisi Cumhuriyet'in kurucular kuşağının bir aydını olarak yazılarında-yorumlarında aydın kimliği ve konumunu da içerebilecek ya da sorgulayabilecek, kendine dönük bir ifadeye rastlanmamasıdır. Dolayısıyla "münevver" üzerine kaleme aldığı köşe yazılarını bu açıdan incelemek hem kendisi hem de kuşağı hakkında önemli değerlendirmeler yapma imkânı sağlayacaktır. Münevver başlığı taşıyan köşe yazılarının hiçbirinde farkındalık anlamında bir bakış açısı geliştirmemiş olması dikkat çekicidir. Bir özdüşünümsellik fikrinin olmaması sözü edilen dönemin aydınlarının ortak karakterini oluşturmaktadır.

İkincisi neredeyse 1960'lara kadar sürecek olan köşe yazılarındaki mevcut ideolojiyi gazetelerin üretildikleri alanda egemen olan mantık belirlemektedir. Rejimle kurulan ilişkinin yanında gazeteleri yönlendiren, tecrübeli bir gazeteci kuşağının meslek ideolojisidir. Bu ideoloji, bütünüyle "hakikat" iddiasına dayalıdır. "Hakikat" iddiası, doğruluğun bir bakiyesi olmaktan ziyade aydınların doğrudan doğruya güç ve otorite olarak konumlarını pekiştirici bir işleve sahiptir. Bu söylemin temelinde hakikat olduğu için de anlatıcı (bürokrat-gazeteci-yazar) doğruları aktaran bir üst dille

konusur. (Cantek, 2005: 287). Siyavuşgil bilimsellik adı altında hakikat, doğruluk, gibi değerleri tartışmasız birer hüküm olarak ifadelendirirken bu üst dili kullandığı görülmektedir. Bu tavrın arkasında Cumhuriyetin yönetici seçkinler tabakasına eleman devşirmek için düzenlenmiş üniter bir sistemde eğitim görmüş olanların halkın öncüsü oldukları inancının belirleyici olduğu söylenebilir (Mardin; 2002: 276).

“Münevver” konusu etrafında yazdıklarını analiz etmeden önce Siyavuşgil’in aydın ya da entelektüel yerine niçin ısrarla münevver kavramını “tercih ettiği” sorusunun üzerinde durmak Siyavuşgil’in aydın kimliğinin çerçevesini çizmek açısından önemlidir. Siyavuşgil’in “jargon”unda aydın ya da entelektüel kavramları yoktur. Yazı hayatının başından sonuna kadar “münevver” kavramını tercih eden Siyavuşgil, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece eleştirilerinin hedefindeki okur-yazarlar²⁴ için “aydın” kavramını kullanmaktadır. Anglo-sakson kökenli olan aydın ve entelektüel kavramlarını Fransa’da eğitim görmüş olması hesaba katıldığında Siyavuşgil’in kullanmaması anlaşılabilir bir tutum olarak görünmektedir. Ancak “aklın yaratıcı kullanımını gerektiren etkinlikte bulunanlar” için kullanılan İngilizce entelektüel kavramı (Taşkın, 2007: 41) yerine fazlasıyla değer yüklü olan “münevver” kavramını kullanmasını pedagojik formasyonu ile açıklamak yetersiz kalmaktadır. Aynı dönemde yazmış kurucu aydınlar içinde “aydın”, “sanatkâr”, “kritikçi”, “seçkin”, “münevver”, “mütefekkir”²⁵ gibi aslında köken olarak farklı olan pek çok kavramın birbirinin yerine geçecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan zaman zaman Türkçe bilgisiyle övünen²⁶ Siyavuşgil’in aydın veya entelektüel kavramlarının münevveri karşılamadığını düşünmesi ihtimal dahilindedir. Cumhuriyet inkılabları içinde, “dil devrimi”ne açıktan karşıtlığıyla bilinen Siyavuşgil’in milliyetçi refleksler

²⁴ Okur-yazarlık diyoruz, çünkü konu hakkında görüş beyan eden, gazetede yazan, sadece bilim adamları, mütefekkirler değil, siyasiler de dönem için bu kategoride yer almaktadırlar.

²⁵ Söz gelimi, Falih Rıfkı Atay; aydın ve seçkin kavramını (Durna, 2009: 118) kullanırken, Memduh Şevket Esendal ise kritikçi, sanatkâr, münevveran (Gülbay, 2008: 117, 119, 122) gibi ifadeler kullanmaktadır.

²⁶ “biz de otuz iki yıldan beri mürekkep yalıyoruz, Türkçeden biraz anladığımızı arada bir anlatmaya çalışıyoruz. (bir düzeltme üzerine, sabah penceresinden, 17 Ağustos 1957). Türkçe bilgisi ve Fransızcadan yaptığı çevirilerden dolayı kendisinden övgüyle bahsedilmiş olan Siyavuşgil’in bu alandaki kendine güvenini sarsabilecek ve/ya kendisini hedef alan (tercüme dergisinde dolaylı bir yazı dışında) herhangi bir eleştiriye rastlanmamıştır.

verdiği ve politikleşme isteği olmamasına rağmen politik atışmalara taşınan bu konu yüzünden bizatihi politik suçlamalara hedef olduğu söylenebilir. Cumhuriyet’in kültür politikalarından biri olan “dil devrimi”, yerel kültürel kökleri arama çabası ile bir batı kültürü hayranlığı arasında kararsızlığın (Mardin, 2002: 277) en belirgin olduğu durumdur. Cumhuriyet’in kurucu aydınlarında gözlenen bu kararsızlığa, Siyavuşgil’in dil konusunda yazdığı hiçbir yazıda rastlanmamaktadır. Dolayısıyla Türkçe hassasiyetinin Siyavuşgil’i aydın veya entelektüel yerine münevver kavramını kullanmasını açıklamaktadır.

Münevver kavramının kullanılma nedenlerini arasında bir diğer hususun altını çizmek gerekmektedir. Milliyetçiliğin Türkiye’deki teorisyenlerinden Erol Güngör, “*Bir Sosyal Tabaka Olarak Türk Münevverleri*” başlıklı yazısında münevver kelimesinin bizde olduğu gibi batı dillerinde de çok defa kıymet hükümleriyle karışık muğlâk bir mana taşıdığını, Erzurumlu bir gazetecinin anlattığına göre Türk köylüsünün münevver kelimesini kendine yakın olan okumuşlar için kullanmakta olduğunu, yabancı bir tavır ve eda sahibi olanlara ise “aydın” dendiğini ve bu türlü kıymet hükümlerinden kurtulmak ve daha tarafsız bir terim bulmak isteyen batılı yazarların Rusçadaki intelijansiya kelimesini benimsemiş olduklarını belirtmektedir. Güngör, intelijansiya’nın Rusya’da yüksek tahsil diploması olan kimseleri ifade ettiğini, kendisinin münevver derken, herhangi bir kalite farkı gözetmeksizin, yüksek tahsil diploması almış kişileri kastettiğini ifade etmektedir (Güngör, 1975: 213).

Burada münevver teriminin Türkiye’deki eğitim sisteminin yetiştirdiği standart münevveri belirtmek üzere kullanıldığı görülmektedir. Siyavuşgil’in aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacak olan münevver tarifinde ise, diplomanın münevver olmak için gerekli şart olmadığını belirtilmektedir. Kurucu kuşağı aydınlarının kurumsal bilgiyi yücelttikleri dönemde, Siyavuşgil için diploma münevver olmanın asli unsurlarından biri değildir. Dolayısıyla Siyavuşgil’in münevver kavramını tercih etmesi, Türkçe hassasiyetinin yanında gazeteci kimliğinin Onu hedef kitlesine (okurlarına) hem

hakikat nosyonu ile yazdığını hem de onlara “yakın” olduğunu hissettirme çabası olarak düşünülebilir.

Siyavuşgil “münevver” konulu köşe yazılarını çokluk 1950’lerin ortasında yazmıştır. Cumhuriyet rejiminin denetimin önceki dönemlere göre daha az hissedildiği bir dönemde yazılmış olmaları daha cesur analizlere olanak tanımış olabilir. Zira sistem iyice oturmuş palyatif müdahalelerle sarsılamayacak bir yapıya kavuşmuştur.

Sabri Esat Siyavuşgil, genelde döneminin gazetelerinde yaşanan kalem kavgalarının sonrasında ve sıcak çağrışımları olmayan, dozajı düşük (tartışmaları yatıştırıcı) bir tarzda tartışılan konular hakkında “bilimsel” ve “muhakeme” çabası yüksek yazılar kaleme almıştır. Siyavuşgil’in gazete yazarı olarak kendi kuşağı içinde özgün bir yere sahip olmasına örnek olması bakımından Levent Cantek, (Cantek, 2008: 135-139) sinemanın çocuklara zararlı olmadığına ilişkin dönemin tek istisnai görüşün bu konularda bilirkişi tayin edilen Siyavuşgil’e ait olduğunu söylemektedir. Siyavuşgil, o dönem sürekli göz ardı edilen bir meseleye dikkat çekmiştir. Çocuklar, filmlerde kötülerle değil kötülere karşı savaşan kahramanla özdeşleşmektedir. Oysa o dönem filmleri çocuklar için zararlı sayan yazılarda filmler iyi-kötü, mutlu son gibi ayrımlar yapılmadan değerlendirilmektedir. Siyavuşgil kendini katmadan “filmlerin çocuklar ve delikanlılar tarafından seyredilmesini faydalı bulan psikologlar bile vardır” diyerek bu görüşü savunanların bilimsel gerekçelerini anlatır. Buna göre insan doğası vahşi bir kökenden gelmektedir. Çocuklar atalarından miras aldığı sert ve yırtıcı özü oyunlarla harcayıp rahatlar, “kendisini ilerde rahatsız edecek anti-sosyal ilca [içtepi, impulsion] ve meyillerden kurtulur”. Siyavuşgil bu mantıkla “hoyratlık ve şiddet sahnelerini ihtiva eden filmleri” izleyen çocuklarda “dügümlenmek tehlikesini gösteren bu kaba ilca ve meyillerin bir temaşa heyecanı içinde zararsızca akıp gitmesine sebep olur” diyecektir. Siyavuşgil, sinemayı tanımlarken çocuğa hayal kurma imkânı tanıyan (gösteren) bir eğlence olduğunu söyler. Ona göre bu olumlu özellik nedeniyle ahlaki sapmaların olması oldukça güçtür.

Siyavuşgil, ilginç bir biçimde popüler kültüre ilişkin tartışmaların içinden konuşmaktadır. İyimserliği bir yana, yazı ve görüşleri döneme özgü çoğu dogmatik olan görüşlere karşıt olması nedeniyle anlamlıdır. Sürekli eleştirilen, mahkemelere düşen yayıncı, gösterimci ve yapımcı gibi işin ticari yönüyle uğraşan kesimler tarafından başvurulmuş bir kaynak olması yine döneme özgüdür. Çünkü popüler kültür ürünlerine farklı bir açıdan bakan (ya da bunu yazan) nerdeyse tek isimdir. Sinemanın kazanacağı yaygınlık ile bu durum ilerleyen yıllarda değişecektir. (Cantek, 2008: 135-141).

Bilirkişilik (ehl-i vukuf) şüphesiz Cumhuriyet idaresinin tek elden yönetim anlayışına, - adli vakalara bile - yönetici elitler eliyle müdahil olmaya denk düşen bir anlayışın ürünüdür. Bilimsel alanda uzman insan sayısının sınırlı olması, yargı ve kolluk kuvvetlerin yeni yeni kurumsallaşıyor olması gibi nedenlerle Cumhuriyetin ilk elli yılında sıklıkla rastlanan bu uygulamada Siyavuşgil, pek çok kez bilirkişi olarak tayin edilmiştir. Bilirkişi olarak tayin edilmiş olması Siyavuşgil'i dolaşımda olan resmi ideolojinin aynı zamanda psikologu yapmıştır. Döneminde meydana gelmiş ve gazetelere de yansımış çeşitli adli olaylara bilirkişi olarak tayin edilmesinin, uzmanlık alanının kendisine kazandırdığı bir özellik olarak da okunabilecek bu durum köşe yazılarının temel esprisi ve havasını da yansıtmaktadır: Şikayet eden değil şikayetleri dinleyen bir tavırla yazdığı görülmektedir: “şikayetleri dinlemek” ve “hakem kararı” vermek.

Münevver konusundaki köşe yazılarını yazmasının temel nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi sözü edilen dönemde aydın konusunun diğer gazete yazarları tarafından gündeme taşınmış ya da tartışılıyor olmasıdır. Başka bir sütunda yazıldığında, ya da üniversite açılışında yapılan bir konuşmada bahsi geçtiğinde münevver konusu, Siyavuşgil'in köşesinde kendisine yer bulmaktadır. Kısaca, Siyavuşgil'in kendi döneminde yapılan tartışmaları irdelleyerek yazdığı münevver konulu köşe yazılarında aydınının tanımları ve vasıfları üzerine çeşitli görüşleri tartışarak değerlendirdiği görülmektedir.

Münevver konulu pek çok köşe yazısı yazmış olan Siyavuşgil, münevveri batılı müteradifleriyle, toplum karşısındaki durum ve duruşlarıyla, sınıfsal özellikleriyle anlatmaya çalışmıştır.

3.1.1. Bir Dikatomik Anlatım Olarak Yarım Münevver - Hakiki Münevver

Siyavuşgil'in münevverleri hakiki ve yarım münevverler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Siyavuşgil'e göre yarım münevver her memlekette bulunur fakat bilgi ve ihtisasa saygı gösteren, akl-ı selimi ve tenkit duygusu uyanık memleketlerde yarım münevver kendi âleminde yaşamaya mahkûmdur. Zira devrinin kültür ve medeniyetini temsil eden olgun münevverlerin yekpare bir kale gibi karşısına dikileceğini bilir. Oysa yarım münevverin tehlikeli olduğu cemiyetler de vardır. Hakiki münevveri kıt ve dağınık yahut demagojiye isyan etmeyecek kadar pısrık ve korkak olan memleketlerde yarım münevver, mevcut kıymet anarşisinden ve hakiki münevverlerin şaşkınlığından faydalanarak cemiyete kendine göre bir nizam vermeye kalktığı görülür (Yeni Sabah, 2 Kasım 1950).²⁷

Siyavuşgil'in 50'li yıllarda ortaya çıkan Cumhuriyet elitinin yanı başında toplumsal muhalefeti belirginleştiren yeni bir okur-yazar grubuna yönelik olarak yaptığı eleştiri olarak okunabilecek bu alıntıda kullandığı “olgun”, “şaşkın”, “pısrık”, “korkak” gibi bilimsel veya kavramsal tartışmalara uygun olmayan ifadeler kullanması dikkat çekicidir. Cumhuriyet'in kurucu aydınlarının kendi entelektüel güçlerini kültürün devletleşmesi olarak tanımlanabilecek bir süreçten aldıkları söylenebilir (Taşkın, 2007: 43). Siyavuşgil'in aydın konusunda 1950'lerde yazmış olması bu iki farklı aydın kesiminin varlığının belirginleştiğini göstermektedir. Siyavuşgil'in bu yeni

²⁷Siyavuşgil, farklı zamanlarda yazdığı benzer konularda son derece tutarlı ve istikrarlıdır. Yarım ile hakiki münevver konusunu işlediği yazılarında da benzer argümanları işleyerek bu tutarlı ve istikrarlılığına örnek için bkz: Hakiki Münevver, Yeni Sabah, 22 ağustos, 1954; Nabıza Göre Şerbet, Yeni Sabah, 3 Aralık 1956; Münevverin Tarifi, Yeni Sabah, 3 Kasım 1956; Münevverin Tarifi, Yeni Sabah, 5 Kasım 1950; Münevver Düşmanlığı mı?, Yeni Sabah, 19 Eylül 1957; Filozof Hasbi Bey!, Yeni Sabah, 29 Ekim 1957.

muhalif aydın kesimine yönelik “aşağılayıcı” ifadeler kullanma nedeni bu ikinci grubun rejimin kendine yönelik (kurucu aydınlara) olarak eleştiriler yapmaya başlamış olmasıdır. Şerif Mardin, gazetelerin ikinci sayfasında yazan soyut, ilimci ve halkın günlük yaşayışlarından habersiz, fildişi kulelerine kapanmış birinci aydın tipi ile gazetelerin dördüncü sayfalarında yazan “küçük adam”a yönelmiş ve sosyal ressamlık konusunda başarılı fakat fikri bir çerçevelerinin yokluğundan bahsettiği ikinci yeni aydın tipinin birbiriyle olan mücadelesinde Siyavuşgil, kurucular kuşağı aydınını temsil etmektedir. Muhalif grubun rejim aleyhtarlıklarını onların aydın konumlarını sorgulayarak/aşağılayarak kendisi ile birlikte kuşağının haklılığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Altı yıl sonra yazdığı köşe yazısında da hedefinde yine bu muhalif gazetecileri alan Siyavuşgil, yarım münevverlerin şahsiyetlerinin oluşmadığı ham dalkavuklar olarak anlatır. Efendilerinin görüşüne uymuyor diye hakikatleri inkâr eden bu tiplere şahıs denebileceğini fakat bir şahsiyet sahibi²⁸ gözüyle bakılamayacağını belirterek şahsiyetleri şahıslarından bol olan cemiyetlerin medeniyet ve terakki kervanının ön saflarında yer alacaklarını belirtir (Yeni Sabah, 3Aralık 1956).

Siyavuşgil’e göre “yarım münevver”de gözlenen bazı özellikler sanıldığı gibi aksine temel kriterler değildir. Örneğin, diploma temel bir kriter değildir. Diploması olmayan hakiki münevverler olabileceği gibi diploması olan yarım münevverler de olabilir. Bilgi ile donanmamış olmak da yarım münevveri belirginleştirecek bir unsur olmadığı gibi samimi ve iyi niyetli olmak da hakiki münevver ile yarım münevveri ayırt edecek unsurlar arasında değildir. Siyavuşgil’e göre yarım münevverin iki karakteristiği vardır: Bilgilerine nasslar halinde inanması ve muhakeme ederken sebep ile netice arasında köprü kuramamasıdır. Dolayısıyla mantık ve imanı birbirine

²⁸Şahıs ve şahsiyet, aslında Fransız düşünce okulu personalizmin vurguladığı ayrımdır. Siyavuşgil’in hemen hemen kendisiyle aynı yıllarda doğmuş olan personalizmin teorisini Mounier’den ve ünlü dergisi “esprit”ten Fransa’daki eğitim yıllarında haberdar olup olmadığı bilmiyoruz. Yine de bu ayrımdan haberdar olması dikkat çekici. Mounier’e göre şahıs, başlangıçta olmuş bitmiş bir şey değildir. Başkasına yönelmiş olarak vardır, başkası aracılığı ile kendini tanıır ve yalnız başkasından kendini bulur. Şahsiyet ise bütün manevi ve ruhi vasıfların öyle yüksek bir birliğini anlatır ki, o vasıta ile insan hem kendini diğer insanlardan müstakil ve bununla beraber yine kendi insanlığının mahiyetine tabi görecektir. Personalizm hakkında bkz. **Emmanuel Mounier’de Personalizm**, Doç. Dr. Bilal Dindar, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

karıştırıp kendi bilgi, görgü ve iradesine olan kör itimadı, şüphelenmesine mani olan ve bu yüzden gittikçe realite ölçüsü kaçırarak kişiye yarım münevver denir (Yeni Sabah, 2 Kasım 1950). Siyavuşgil'in diplomayı tam münevver olmanın gerekli şartı olarak görmemesi ilginçtir. Kurucular kuşağı aydınlarının kurumsal bilgiye, aydınlanmaya verdikleri önem göz önünde tutulursa Sabri Esat Siyavuşgil'in farklı bir yerde durduğu söylenebilir. Ancak bilimsel şüphe ile sebep sonuç arasında köprü kurabilmeyi tam münevverin özellikleri olarak göstermesi, Siyavuşgil'in aydınlanma ile ilişkisinin yine de olumlu olduğunu düşündürmektedir. Bilimin ışığında nasslar ve önyargılardan kurtulmak ile aydınlanma düşüncesi arasında herhangi bir karşıtlık söz konusu edilemeyeceği düşünülürse Siyavuşgil'in bu konuda tereddütleri olduğu söylenebilir.

Yarım münevverin “şerr”inden korunmanın yolları olarak Siyavuşgil, hayatına çeki düzen vermiş, kıymetlerini sıraya koymuş, bilgi ve ihtisasa saygı gösteren, akl-ı selimi ve tenkit duygusu daima uyanık bir memleket olmaktan geçtiğini ifade eder. Sabri Esat Siyavuşgil'in hakiki münevveri, yarım münevverde olumsuz olarak anlattığı vasıfların olumlu hale getirilmesiyle oluşur. Hakiki münevver hadiseler karşısında bilgi yoluyla akliselimine ve vicdanına uygun tavır alan kimse olarak tanımlayan Siyavuşgil, hakikatin şu veya bu zümrenin, şu veya bu camianın, şu veya bu devrin hakikatının olamayacağını belirtir. Burada toplumsal ve siyasadan bağımsız hakikat vurgusu “medeniyet” kavramını gündeme getirmektedir. Siyavuşgil'in medeniyet anlayışı, Cumhuriyet'in Ziya Gökalp'in mirası olarak benimsediği anlayışın bir devamıdır. Ziya Gökalp'a göre “bir medeniyet, müteaddit milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyet, sahipleri olan müteaddit milletler, müşterek bir hayat yaşayarak, vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple, her medeniyet, mutlaka beynelmileldir. Fakat bir medeniyetin her millette aldığı hususi şekilleri vardır ki, bunlara hars-kültür adı verilir” (Gökalp, 1976: 19).²⁹Türk kültürü ve Batı medeniyetini bir karşıtlık olarak değil, bir sentez olarak kurgulayan bu anlayış, milliyetçilikle Batı arasındaki mümkün ilişkiler zeminini araştırmak ve

²⁹ Türk medeniyeti Tarihi, Ziya Gökalp, İstanbul 1976, sf. 19. Bu ayrış, örneğin Hilmi Ziya Ülken'e göre fazla kesindir ve iki kavramı daha çok birincisinin statik, ikincisinin dinamik olması bakımından ayırmalıdır. Bkz. H. Ziya Ülkeni Sosyoloji Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 307.

politik bir yüklenme aracı vazifesi yapmıştır (Çiğdem, 2002: 73). “Muasır medeniyet seviyesine erişmek” ya da Türkçeyle çağdaşlaşmak modernlikle aralarındaki kapatılamayan mesafeyi ve özlem ilişkisini dile getirmektedir. Bu açıdan Türk modernleşmesi hep ileriye doğruyu işaret eder ve Batı modernliğiyle özdeşlik taşır (Göle, 2002: 61). Ancak kurucu aydınlar “Batı medeniyeti” kavramının Türk ulusu inşa projesinde zaman zaman sorunlar yaratabileceği endişesiyle bu kavramın ilki olan “batı” kelimesine değil de “medeniyet” kelimesine vurgu yapmaya, böylece bu gerilimi; medeniyeti batının değil insanlığın ortak malı olarak telakki etmeleri suretiyle aşmaya çalıştıkları söylenebilir. Orhan Koçak, Cumhuriyet’in kurucu kuşağının bu gerilimi özellikle 1922-1938 yılları arasında daha çok hissettiklerini vurgulamaktadır. “din vurgusu kısmen azaltılmış Ziya Gökalp dönemi” olarak bu zaman aralığını “tasfiye dönemi” olarak adlandıran Koçak, 1938 yılında özellikle Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanı olmasıyla bu gerilimli ilişkinin hümanizma vurgusu üzerinden azaltılmaya çalışıldığını söylemekte ve bu döneme “restorasyon” adını vermektedir. Bu dönemde yeni rejimin kendini güvende hissetmeye başlamasının bir sonucu olarak, kültür-medeniyet ayrımındaki kesinliğin yumuşatıldığı ve medeniyet hakkında daha rahat ifadelerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Hasan Ali Yücel, Tercüme Dergisinin 1940 yılında çıkan ilk sayısına yazdığı önsöz bu gerilimin aşılmaya başlandığının göstergesidir: “Medeniyet bir bütündür. Şarkı, garbı, yeni veya eski dünyası şahsiyet farklarıyla bu bütünün birer tezahürü sayılabilir” (Yücel, 1940: 1). Köşe yazarlığına 1938 yılında başlayan Siyavuşgil’in bilgi ve terakki yoluyla ilerleyerek bu medeniyete dahil olunabileceği fikri Cumhuriyet rejiminin batılı bir toplum kurma projesiyle aynı doğrultudadır. Medeniyetin, Batı Avrupa’nın kendi tarihsel sürecinin ortaya çıkardığı bir unsur olabileceği hakkında bir düşünceye değil, insanlığın ortak malı olduğu inancı, hem Siyavuşgil’in hem de Cumhuriyet’in hâkim sınıflarının ve kurucular kuşağı aydınlarının ideolojisinin önemli unsurlarından birisidir.³⁰

³⁰ Batılılaşmanın içeriğiyle ilgili kurucu kuşağının tam bir düşünce birliği içinde olmadıkları gerçektir. “Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayan, Türkiye Cumhuriyeti’nde yeni boyutlar kazanan ve Batı’nın toplumsal ve fikişel bileşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören Batıcılık, bazen ılımlı bir biçimde -uygarlığın teknik ve “gerçek” uygarlık olarak iki çeşit olduğu, Batı’nın teknik uygarlığın zirvesine ulaştığı ancak “gerçek” uygarlığa erişmediği ve hiçbir zaman da erişemeyeceği anlamında- ortaya çıkmış ve bazen de aşırı bir biçimde -çözümün daha az değil daha çok Batılılaşmakta olduğu, Batılılaşmanın bir tercih meselesi değil, bir beka meselesi olduğu ve bir ikinci medeniyetin olmadığı,

Hakikatin zaman, mekân ve toplumsal sınıf ve yapılardan bağımsız olarak anlatımı şüphesiz hakikat adına konuşanın kendisine bir avantaj sağlamaktadır. “Hakikatin ışığı, insanlığın asırlar boyunca emek vererek eriştiği ve yine asırlar boyunca hadiselerin mihengine vurup benimsediği nurdur” (Yeni Sabah, 5 Kasım 1950). Bu soyut hakikat anlatısının getirisi, münevverin konumunu güçlendiren bir tür dokunulmazlık durumudur. Kurucular kuşağının gazetecilik dilinde sıklıkla rastlanan bu durum, Siyavuşgil’de “tarafsızlık” vurgusuyla birleşmekte, toplumsal olaylardan ve somut gerçeklerden uzak, kendinden menkul bir hakikat iddiası üzerinden kendini inşa etmektedir.

Hakiki münevverin hakkın ve hakikatin ücretsiz avukatı olduğunu söyleyen Siyavuşgil’de, münevverleri toplumsal sınıf ve tabakalardan bağımsız görme eğilimi mevcuttur:

“(münevverin) hakikati şu veya bu zümrenin, şu veya bu camianın, şu veya bu devrin hakikati olmayacağı”, “fert ve zümre tahakkümüne tahammül edemezliği”, “insanlığın canı ve kanı pahasına kazandığı kıymetler ve hakların koruyuculuğu...” (Yeni Sabah, 5 Kasım 1950).

Siyavuşgil’in münevverleri ne özerk ve bağımsız bir toplumsal gruptur³¹, ne de her toplumsal grubun kendine özgü uzmanlaşmış³² birer kategorisidir. Siyavuşgil’in yazılarında münevverin kendi toplumsal yapısının dışında ve üstünde bağımsız bir sınıf olarak tahayyül etmesi ile Türk aydınının yukarıda bahsettiği şekliyle memurin olduğunu söylemesi aydın konusundaki çelişkisine bir örnektir. Katı sınıf ilişkileriyle

tek bir medeniyetin olduğu, onun da Batı Medeniyeti olduğu anlamında- ortaya çıkmıştır” (Mardin ve Lewis’ten alıntılanan Gülbay, 2008:19).

³¹ Aydınların sınıflar karşısındaki konumunu “görece sınıfsızlık” terimiyle karakterize edilen çözüm tarzi olup, Karl Mannheim’ın “toplumsal olarak bağlantısız entelijensiya” kavramı etrafında geliştirdiği kuramsal model bunun en tipik örneğidir (Yetiş, 2002: 53).

³² Aydınlar “üretim sürecindeki konumları dolayısıyla diğer sınıf ya da sınıf kesimlerinden farklılaşarak ortaya çıkan ayrı bir toplumsal sınıf ya da grup değildir, ama temel sınıflar organik olarak kendi aydın kategorisini yaratırlar” görüşünü savunan Gramsci’nin önermesinin tipik bir ifadesidir (Yetiş, 2002: 80).

belirlenmemiş bir toplumun aydını olarak Siyavuşgil'in, siyasal alanın içindeki konumu nedeniyle kendisinin de bir memur statüsünde olması Onun bu konudaki görüşlerini etkilemiş gözükmemektedir.

3.1.2. Burjuva münevveri – Memur Münevveri:

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte kültür alanı, tek parti dönemine göre siyasal alan karşısında daha esnek bir konum kazanmıştır. Koçak'a göre, sanat ve edebiyat başta olmak üzere kültürel alanın siyasal iktidar ve genel olarak siyasal alan karşısında kısmi bir bağımsızlık edinme sürecinde Demokrat parti yönetimi, geçmiş dönemlere ait politikaları “halkın kabul ettiği ve etmediği inkılâplar” şeklinde ikiye ayırarak, kültürel alanda devletin kurucu müdahale imkânlarının sınırlarını kabulleniyor ve bazı kendiliğinden oluşumların önündeki bazı engelleri kaldırmış oluyordu (Koçak, 2006: 406). Kültürün siyasal alanda edindiği kısmi özerklik, kültürün hem yapıcısı, hem taşıyıcısı, hem de yaygınlaştırıcı öznesi olan Cumhuriyet'in kurucu aydınlarının konumunda da yavaş ama istikrarlı bir değişime neden olmaktaydı. Cumhuriyet'in kurucu kuşağı aydınları için kültürel alandaki bu özerklik güvenli, güvenceli özerklik değildi. Aydın “devletten özerkleşiyor, hatta özgürleşiyor ama 30'lu ve özellikle 40'lı yıllarda edindiği kurumsal güvenceleri de (yurtiçi ve yurtdışı burs, sergi ve yayın imkânı, idari görevi parlamento üyeliği, elçilik) yitiriyordu” (Koçak, 2006: 406). 1950'li yıllarda Cumhuriyet'in kurucu aydın kuşağı, 30'lu ve 40'lı yıllara nazaran daha özgür-özerk olmasına karşın yeni dönemde iktidar merkezinden uzaklaştıkları ya da kendilerini öyle gördükleri söylenebilir.

1950'lerde Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarından daha genç yeni bir aydın kuşağı gazetelerde görülmeye başlamıştır.³³ Bu iki kuşak arasında dönemin

³³ Bu yeni kuşak, Şerif Mardin'in göre, 50'li yıllarda cumhuriyet aydınının yanbaşıda toplumsal muhalefeti belirginleştiren yeni bir okur-yazar grubudur. Gazetelerin dördüncü sayfalarında yazan

gazetelerine yansıyan çeşitli tartışma ve kalem kavgaları göze çarpmaktadır. Yeni kuşak, artık rejimin eskisi kadar yedeğinde tutmakta ısrarlı olmadığı eski kuşağa çeşitli eleştiriler yöneltmektedir. Sabri Esat Siyavuşgil, dönemin cari aydın tartışmalarında kendi kuşağına yönelik eleştirilere cevap vermek ya da alevlenen aydın tartışmalarına katılmaktan ziyade tartışmalarda taraf olarak yer almamaya özen göstererek farklı bir bakış açısı ortaya koyma gayreti göstermektedir. Türkiye’de ‘münevver’in dayandığı bir “payanda”nın olmamasının belirleyici olduğunu vurguladığı yazısı, bu farklı bakış açısını gözler önüne sermektedir.

11 Eylül 1954 tarihli “*Münevverin Cesareti*” başlıklı bu yazısında Sabri Esat Siyavuşgil, münevverlerimizin batıdaki aydınlar gibi Rönesans tipi aydın olmayıp memurlar arasından çıkmış olmasından hareketle münevverlere getirilen cesaretsiz ve pasiflik suçlamalarını tarihsel koşulların Türkiye’deki aydın tipi üzerindeki etkisini öne çıkararak eleştirmektedir. Siyavuşgil’e göre garplı münevver serbest düşünmenin tabii bir insan hakkı olduğunu keşfettiği gün, arkasında gayet sağlam bir burjuvazi payandasının varlığını hissetmiştir. Bizim cemiyette ise burjuvadan bir münevverin çıktığının görülmediğini hatta mahareti ve teşebbüsüyle para kazanıp da muhtar bir varlık haline gelen, aynı zamanda memleketin kültürünü temsil eden bir burjuvazinin hiçbir zaman varlık bulmadığını söylemektedir:

“... düşüncesinin doğru olmaktan önce mutlaka ‘makul’ olması gerektiğini, ulümler tarafından beğenilmeyen her fikrin kendisini yoketmeğe kafi geleceğini, dili sürçünce mutlaka ayağının da sürçeceğini ve bir kere tökezleyince de tutunacağı hiç bir dayanak noktası bulamayacağını kestiren münevverin, hakikatleri müdafa etmek uğrunda, tek başına meydana atılmağa cesareti olur muydu? Tarih bunun mümkün olabileceğini kaydetmiyor.”

“küçük adam”a yönelmiş ve sosyal ressamlık konusunda başarılı düşünürler olmalarına karşın eserlerinde fikri bir çerçeve yoktur.

Siyavuşgil, Tanzimat Fermanı ile birlikte can, mal ve ırz masuniyetleri teminat altına alınınca ekalliyetlerin bundan faydalanıp burjuvalarını yarattıklarını lakin bu burjuvaların kültürü ve emeli yerli kültür ve emel olmadığı için büyük kitleye rehberlik edecek Rönesans münevverleri yetişmediğini, bizde ise zenginleşme yerine fabrika mallarının ülkeye girmesiyle tezgâhların kapanıp geçim derdine düşen köylü ve şehirliden celadetli münevverlerin çıkma olanağının imkânsızlaştığını bu yüzden münevverin bizde ancak memurdan çıktığını ifade eder. Yine de memlekette yenilik ve dünya görüşü namına ne yenilik girmişse devletin çarkına girmiş memur sınıfına mensup kimseler sayesinde girdiğini belirten Siyavuşgil, bugünkü varlığımızın yekûnun o memurların eserleri olduğunu belirtir. Dolayısıyla Siyavuşgil, batılı münevver gibi hak ve adalet endişesiyle, otoritenin hatasını yüzüne vurması için arkasında güçlü bir burjuva ‘payanda’sı olmayan Türk aydınının, fırsat düştükçe irşat etme³⁴ çabasına girmişse vazifesini yapmış olarak telakki edilmesi gerektiğini, memur olmayan münevverlerin memur münevverleri korkaklıkla ve sünepelikle itham etmesinin yanlış bir şey olduğunu vurgular.

Siyavuşgil’in “*Bizde Münevver Niçin Susar*” başlıklı köşe yazısında sorduğu soruya verdiği cevap yine “Avrupalı manada münevverin bizde hemen yalnız memur zümresi içinde yetişmiş olması (...), bir burjuvamızın olmaması (...)”dır (Yeni Sabah, 27 Ağustos 1954). Sabri Esat Siyavuşgil’in batılı anlamda münevverlerin burjuvazinin yokluğu nedeniyle Türkiye’de “sunuf-u devlet”e bağımlı birer memur münevver oldukları tespiti, aynı zamanda kendine ve kuşağına dönük bir vurguyu içinde taşımaktadır. Cumhuriyet rejiminin hâkim sınıfları içinde yer alan aydın kuşağının bir üyesi olarak Siyavuşgil’in kendi konumuna bir atıf yapmadığı görülmektedir. Öte yandan dönemin kalem kavgalarının karalayıcı ve değer yüklü olduğu düşünülürse, Siyavuşgil, bilim insanı kimliğiyle tartışmayı bilimsel referanslar çerçevesinde tartışmaya çalışmasına rağmen hakikat nosyonuyla yazdığı metinlerde bilim dışı yorumlara kaydığı görülmektedir. Siyavuşgil’in köşe yazılarında

³⁴Siyavuşgil’in, Batılı münevverin “değer” yaratma misyonuna karşılık, bizde aydınların memur sınıfından olması nedeniyle ancak öğretici-eğitici bir rolünün olabildiği yorumu ile Cumhuriyet rejiminin kültür politikaları ve inkılâplar aracılığıyla halkla kurduğu müdahaleci ve zorlayıcı ilişki arasındaki bağlantıyı münevverler üzerinden kurması, kurcular kuşağı aydının bir nefsi müdafaası olarak okunabilir.

hamaset, aşağılama hatta yer yer argo kullandığı görülmekle birlikte, bilim adamı kimliğinin belirlediği çerçeveye uygun olarak çoğu zaman yazılarında “kendini katmadan” bilimsel alıntılar yaparak yazma eğilimi baskındır. Kişisel tondan uzak, değerlendirici, sebep sonuç ilişkilerini gözeten ve sıcak çağrışımından uzak yazdığı köşe yazılarında kavga çıkartıcı olmaktan ziyade kavgaları yatıştırıcı bir ton kullanımına özen gösterdiği görülmektedir.

3.2. Sabri Esat Siyavuşgil’in Maarif ve Terbiye Yazıları

Yeni Sabah’ta maarif ve terbiye üzerine yazdığı köşe yazılarında kullandığı dil Siyavuşgil’in başka konularda yazdığı diğer köşe yazılarında kullandığı dile göre farklılık göstermektedir. Akademik kariyerini pedagoji-psikoloji üzerine yapmış olan Siyavuşgil’in maarif ve terbiye üzerine kaleme aldığı köşe yazılarının dili uzmanlığının da etkisiyle iddialı olmasının yanında, “tartışma dozu” yüksek bir içeriğe sahiptir. Köşe yazılarındaki bu farklılaşmaya geçmeden önce Cumhuriyet rejiminin eğitim ve maarife yüklediği anlamın Sabri Esat Siyavuşgil’in yaşamı ve akademik kariyerini nasıl belirlediğine bakmak gerekmektedir.

1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası’nın genel kongresinde; çocukların eğitim ve öğretimi, halkın eğitimi, millî seçkinlerin yetişmesi için gerekli araçların sağlanması olarak belirlenen milli eğitimin görevleri, çağdaş uygarlık düzeyine erişebilmek ve toplumun ekonomik gücünü artıracak nitelikte vatandaşlar yetiştirmeyi (Bucak, 1993: 12) amaçlamaktaydı. Bu eğitim siyasetinin belirlendiği tarihte Sabri Esat Siyavuşgil Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisiye ihtisas yapmak üzere Avrupa’nın çeşitli ülkelerine Maarif Vekâletinin (Millî Eğitim Bakanlığı) bursuyla gönderilen öğrencilerden biri olarak 1928 yılında Fransa’ya gitmiştir (Yıldırım, 2005: 57) Dört yıl sonra ülkesine dönünce Siyavuşgil, İstanbul Üniversitesi’nin Fransızca çeviriler yapması düşünüldükçe (Batur, 2006: 217-230) henüz kurumsallaşma aşamasında olan

Edebiyat Fakültesi Bölümü'ne bağlı Psikoloji-Pedagoji kürsüsüne atanmıştır. Siyavuşgil, Fransız Edebiyatına girmek istemesine rağmen yeni kurulan Cumhuriyet'in Maarif Vekâleti tarafından temel konusu maarif ve terbiye olan pedagoji kürsüsüne atanmış ve Siyavuşgil uzmanlığını (belki de hiç istememesine rağmen) pedagoji alanında yapmak durumunda kalmıştır.

Çağdaş merkezîyetçi devletin kurulma aşamasında Cumhuriyet rejimi, bu merkezîyetçiliği yeni bir milli eğitim ve onunla paralel çalışan bir kültür sisteminin ortaya çıkarılmasını (Gellner'den Aktaran Mardin, 2002: 89) amaçladığı görülmektedir. Bu amaca paralel olarak kurulan klasik eğitim sistemi Cumhuriyetin yönetici seçkinler tabakasına eleman devşirmek için üniter bir sistem olarak düzenlenmiştir. Liseye ve daha sonra üniversiteye giden köylü, esnaf ve zanaatkar çocukları, daha lisenin ilk yıllarında, sahip oldukları ve çevrenin kültürüne ait olan kültürel unsurları kaybetmeye başladıkları, bunların yerine, eğitim görmüş bir Türk'ün taşıması gerektiği söylenen unsurları koydukları görülmektedir. Bu milliyetçilikle devlet kapitalizmine inancı ve cumhuriyetin memurlarıyla genel olarak öğrenim görmüş olanların halkın öncüsü olduklarına dair inançla birlikte bir "batılı terbiye"yi içine almayı hedeflemektedir (Mardin, 2002: 276).

Yeni bir milli eğitim ve buna bağlı olarak çalışan bir kültür sisteminin ortaya çıkarılma arzusu Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarının konumlarını belirlediği, bir edebiyat ve dil uzmanı olmak istemesine rağmen kendisinden pedagoji uzmanı olması istenen Siyavuşgil'in de bu merkezîyetçiliğin tazyikinden etkilendiği söylenebilir.

Sabri Esat Siyavuşgil, uzmanlık alanı olan maarif ve terbiye konusunu pek çok köşe yazısında işlemiştir. Köşe yazarlığına başladığı 1938 yılından itibaren istikrarlı olarak yazdığı konuların başında gelen maarif ve terbiye bahisleri ve bu bahislerin tüm alt konuları hakkında yazdığı görülmektedir. Siyavuşgil'in ilköğretim davası,

ortaokul davası, meslek okulları davası, lise davası, üniversite davası, yetişkin eğitimi davası, çocuk eğitimi davası, köy eğitimi davası, özel eğitim davası gibi eğitimin kendi döneminde tartışılan pek çok alt konularında köşe yazıları bulunmaktadır. “*Psikolog Gözile*” üst başlığıyla 1948-1958 yılları arasında *Yeni Sabah* gazetesinde yazdığı köşe yazılarının yaklaşık altmış tanesi doğrudan bu konuyu işlemektedir. Ayrıca kalkınma, kültür hayatı ve köy üzerine yazdığı yazılarda da sıklıkla maarif ve terbiye vurgusu hâkimdir. Uzmanlık alanı olmasına ve istikrarlı bir şekilde yazarlık yaşamının büyük çoğunluğunda bu konuya eğilmiş olmasına rağmen Sabri Esat Siyavuşgil’in *Yeni Sabah* gazetesinde yazdığı maarif ve terbiye konulu köşe yazılarının ‘motivasyonunu’ döneminde yaşanan eğitimle ilgili gelişmelerin ve tartışmaların belirlediği söylenebilir. Eğitimle ilgili dönemdeki “sıcak” gelişmeleri ve tartışmaları köşesine taşıyarak gündemde tutan Siyavuşgil’in bu tavrı, bilim insanı olsa da gazetecilik mesleğine/köşe yazarlığına ve gazetecilik pratiklerine hâkimiyetini gözler önüne sermektedir.

Sabri Esat Siyavuşgil’in maarif ve terbiye yazılarının ‘motivasyon’unu sağlayan en önemli unsur, dönemin eğitim ile ilgili gelişmelerini belirlemiş olan Milli Eğitim Bakanlığınca düzenlenen Maarif Şuraları ve bu şuraların içeriğinin aydınlar tarafından gazete ve dergi sütunlarına taşınmaları sonucu yaşanan tartışmalar olduğu söylenebilir. Daha önce “*tarafsız*” ve “*hakikat*”³⁵nosyonu ile yazılar yazdığını sıklıkla ifade eden Siyavuşgil’in Maarif Şuralarında alınan kararlar sonrası gazete ve dergilerde görülen tartışmalara, “*taraf*” olarak katıldığı görülmektedir. Kendisini “*bilim insanı*” kimliğiyle tanıtan ve “*hakikat*” adına köşe yazılarını yazdığı söyleyen ayrıca eleştirileri önce dinleyip sonra yatıştırıcı bir tutumla yazılarını kaleme alan Siyavuşgil’in tartışmalara doğrudan katılmasının nedenlerine bakmak gerekmektedir. Bu nedenlerin başında isim vermese de -çünkü Siyavuşgil’in köşe yazılarında kalem kavgalarına girmeyi istememesinin bir sonucu olarak pek isim zikredilmez-

³⁵“... iktidarı tutan bir muharrir” olarak bahsetmesini bir sürç-ü lisan telakki ederim. Sadece “hakikati tutan bir muharrir” demiş olsaydı, kendime layık gördüğüm bu iltifatın daha çok minnettarı olurum” (Bir Düzeltme Üzerine, *Yeni Sabah*, 17 Ağustos 1957).

³⁶kendisiyle aynı bölümün farklı kürsüsünde³⁷profesör olan veKemalist inkılâplarınradikalliğini eleştirmekle öne çıkan Mümtaz Turhan'ın, 1949 yılından itibaren maarif ve eğitim konusunda kaleme aldığı yazılar olduğu söylenebilir. Tecrübî psikoloji kürsüsü başkanı olan Mümtaz Turhan'ın hem eğitim ve maarif konusunda yazdığı yazıları hem de ona bir itiraz olarak okunabilecek Siyavuşgil'in köşe yazılarını incelemeyen önce belirtmek gerekir ki Siyavuşgil'in yazılarında Mümtaz Turhan'ın ismi geçmemekle birlikte yazılarındaki itirazların “göndergesinden” yola çıkarak bu yargıya ulaşılmıştır. Tartışmaların içeriği bu yargıyı güçlendirecek unsurlar barındırmaktadır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji-Pedagoji Bölümüne bağlı kürsüler arasındaki mücadeleden bahsetmek Siyavuşgil'inbu üstü örtük maarif tartışmasındaki tutumunu anlamak açısındanönemli olabilir.

3.2.1. Tecrübi Psikoloji ile Umumi Psikoloji Kürsüleri Arasındaki Örtük Mücadele

Türkiye’de Psikolojinin Kurumsallaşmasında Toplumsal ve Politik Belirleyenler adlı çalışmasında Sertan Batur (Batur, 2006: 217-230) bu örtük mücadeleye değinmektedir. Cumhuriyet rejimi açısından bir yandan çağdaşlaşma sürecinin bir parçası olarak, diğer yandansa eğitim kurumlarının geliştirilmesinde bir yardımcı olarak düşünülen Psikoloji biliminde yaşanan gelişmeler, Batur’a göre aynı zamanda bir “cemaat toplumu” olan Osmanlı toplumundan “uluslaşmaya” doğru gidişin de göstergesiydi. Bunun sonucu olarak pedagoji ve onun bir tamamlayıcısı olarak

³⁶ Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarının “tarafsızlık vurgusu” ve “hakikat” nosyonuyla yazmaları, kendi aydın konumlarını güçlendirici bir atfı da beraberinde getirmektedir. Bu da dönem aydınlarının ideolojik işlevlerini belirsizleştirmekte hem de kendilerini bürokrasinin şemsiyesi altında seçkinci bir konumda tanımlamalarına neden olmaktadır: “*muhrir dostumun ismini kaydetmeyişimin tek sebebi, bu pencerenin şahısları aşır munhasıran fikirlere bakan bir pencere olmasıdır*”(Dehşet!.. Siyavuşgil, 28 Aralık 1954).

³⁷ 1950’li yılların İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji-Pedagoji Enstitüsünde üç kürsü bulunmaktadır; Umumi Psikoloji, Tecrübi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü.

düşünülen psikolojinin, eğitim reformunun ayrılmaz bir bileşeni olarak düşünülmüştür.

Bu süre zarfında psikoloji-pedagoji bölümünde yapılan çalışmalar toplumsal bağlamları içinde üçe ayıran Batur, bu ayrımın Türkiye’de modernleşmenin hangi şekilde sağlanacağına dair bir yöntem ayrışmasının ürünü olduğunu söylemektedir (Batur, 2006: 217-230).

Bu çalışmalardan ilki Kemalist eğitim reformunu ileri taşımaya yönelik ve daha çok pedagojik ağırlık taşıyan William Peters ve Sadrettin Celal Antel’in çalışmalarıdır. Ayrıca pozitivist deneysel psikolojiyi bilimsel bir paradigma olarak desteklemeye yönelik deneysel çalışmalar da bu kategoride yer almaktadır. Bu çalışmalara örnek olarak Antel’in 1939 yılında yazdığı *Zekâ Testleri* ile W. Peters’in 1940 yılından itibaren *Bin Türk Çocuğu Üzerinde Yapılan Zekâ Testi Araştırmaları, Konstruktif Verbal Öğrenme Üzerine Tecrübeler, Türk Talebeleri Üzerine Müşahadeler ile Pedagojik ve Psikolojik Testler* gösterilebilir.

İkincisi, Umumi psikoloji kürsüsü bünyesinde çalışmalarına devam eden Mustafa Şekip Tunç ve Sabri Esat Siyavuşgil’in Türkiyeli özellikler taşıyan insanbilimsel bir psikoloji anlayışı geliştirmeye yönelik çalışmalarıdır (2006: 217-230). Bunlara örnek olarak Mustafa Şekip Tunç’un 1940’lı yıllarda yazdığı *Ruh Yapımız ve Onun Tipler Bakımından Ahlak* ile *Üç Zihniyet* ve Siyavuşgil’in 1940 ve 1941 yıllarında yazdığı *Folklor ve Psikoloji* ile *Karagöz: Psiko-Sosyolojik Bir Deneme*” adlı çalışmaları gösterilebilir. Üçüncüsü ise Mümtaz Turhan’ın İngiltere’de yürüttüğü ve aslında Kemalist reformların radikalliğini eleştiren çalışmasıdır. Bu çalışma *Kültür Değişimleri* adı altında 1958 yılında kitaplaşmıştır.

Pedagoji-Psikoloji Enstitüsünü oluşturan umumi psikoloji, tecrübî psikoloji ve pedagoji kürsülerinin birbirleriyle olan anlaşmazlıklarının “yöntem” sorunu üzerinden ilerlemesine rağmen arka planda Türkiye’nin çağdaşlaşmasının nasıl gerçekleşeceğine dair makro bir tartışmayı barındırdığı görülmektedir. Mümtaz Turhan’ın tecrübî psikoloji kürsüsünde göstermeye başladığı etkinliğe kadar psikoloji bir yandan çağdaşlaşma sürecinin bir parçası olarak, diğer yandansa eğitim kurumlarının geliştirilmesinde bir yardımcı unsur olarak düşünülmekteydi. 1950’ler Türkiye’sinin genel siyasi havasıyla uyumlu bir şekilde yeni bir bilimsel anlayışın Mümtaz Turhan’ın öncülüğünde gerçekleşmeye başladığı söylenebilir. Bunun en açık göstergesi, Mümtaz Turhan’ın (1958) Umumi Psikoloji kürsüsünün başında bulunan Mustafa Şekip Tunç’un ve Sabri Esat Siyavuşgil’in insanbilimsel psikoloji yaklaşımını “geri kalmış”³⁸ olarak nitelendirmesidir. Yeni gelen Amerikalı öğretim üyeleriyle birlikte Avrupa deneyselciliği³⁹ ve özgün psikoloji arayışları Mümtaz Turhan’ın Enstitü Başkanı olması ile birlikte yerini tümüyle Amerikan işlevselciliğine⁴⁰ bırakmıştır. Bu dönemde Siyavuşgil’in başında bulunduğu umumi psikoloji kürsüsünün bilimsel faaliyetlerinin gündem dışında kaldığı görülmektedir. Bu duruma paralel olarak Türkiye’de özgün psikoloji arayışlarını temsil eden Umumi Psikoloji kürsüsü başkanı olan Mustafa Şekip Tunç’un 1953 yılında emekliye sevk edilmesinden sonra kürsünün başkanlığına atanan Siyavuşgil’in bu yeni bilimsel anlayışa çok fazla direnemediği görülmektedir. 1952 yılında Profesör Mümtaz Turhan’ın⁴¹ Tecrübî Psikoloji Kürsü Başkanlığına

³⁸ Mümtaz Turhan’ın öğrencisi ve tecrübî psikoloji kürsüsündeki halefi Erol Güngör, yıllar sonra maarif ile ilgili tartışmalara -hocasının tarafında yer alarak- değinmektedir. Erol Güngör’e göre Türkiye’deki umumi psikologların çalışmaları “bilimsel olmaktan ziyade “edebiyat”tır. Güngör’ün bu eleştirel aklı ile anglo-sakson düşüncede analitik felsefenin dışında kalan Sartre, Kierkegaard, Heidegger gibi felsefecilerin bir felsefeci olarak değil, “edebiyatçı” olarak tanımlanmaları arasında zihinsel bir benzerlik göze çarpmaktadır. Sonuçta aşırı yorum olmadan yorum yapılamaz, Erol Güngör’ün yurt dışı eğitimini İngiltere’de tamamlaması bu eleştirel aklın kaynağına işaret edebilir.

³⁹ Avrupa deneyselciliğinin Türkiye’deki kurucusu William Peters, 15 yıl boyunca Pedagoji Enstitüsünün başında yer aldıktan sonra, 1952 yılında Enstitüdeki görevine son verilmiştir.

³⁴ Amerikan işlevselciliği ile kastedilen, işgücünün verimliliğinin artırılmasına yönelik psikoloji uygulamalarıdır. Bu da Amerikan psikolojisinin Türkiye’de etkili olmaya başlamasıyla gündeme gelmiştir. Ancak bundan önce psikoloji bir yandan çağdaşlaşma sürecinin bir parçası olarak, diğer yandansa eğitim kurumlarının geliştirilmesinde bir yardımcı olarak düşünülmüştür. Psiko-teknikle ilgili bu ilk çalışmalar, aslında psikolojinin üretim sürecine dahil olmaya başladığının göstergesiydi. Bkz. Türkiye’de psikolojinin kurumsallaşmasında toplumsal ve politik belirleyenler Sertan Batur, Toplum ve Bilim, 2006, Sayı 107, sf. 217-230.

⁴¹ Mümtaz Turhan, Siyavuşgil’den bir yıl sonra dünyaya gelmiştir. Aynı kuşaktan olmalarına rağmen Mümtaz Turhan’ı Cumhuriyet’in kurucular kuşağı aydınlarından biri olarak görmek doğru değildir.

getirilmesinden sonra (Kongar, 2001: 217) Amerikan işlevselciliğinin enstitüye hâkim olmaya başlamasıyla Siyavuşgil'in özgün arayışlar olarak değerlendirilebilecek “halk psikolojisi” çalışmalarından vazgeçip psiko-teknik konularına eğildiği görülmektedir.⁴²

Böylelikle psikolojinin nasıl geliştirilmesi gerektiğine ilişkin tartışmada ulusal bir çizgiyi savunan Umumi Psikoloji Kürsüsünün başında bulunan Siyavuşgil'in temsil ettiği görüşle Avrupa deneyselciliğini üzerinden Amerikan İşlevselciliğini savunan Tecrübî Psikoloji Kürsüsü arasında üstü örtük bir çatışmasının yaşanmış olması, 1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan değişimlerle birlikte psikoloji enstitüsündeki (bilimsel yaşamda) “Amerikanlaşmanın” hız kazandığı söylenebilir.

Maarif ve terbiye konularında doğrudan tartışmalara katılarak Mümtaz Turhan'ın “maarif” konularında yazılarına itiraz edişinin altında Sabri Esat Siyavuşgil'in, yukarıda anlatılan bilimsel rekabetin önemli rol oynadığı söylenebilir. Bu bilimsel rekabet, Cumhuriyet'in kurucular kuşağı aydınlarının 1950'li yıllarda yeni bir aydın kuşağıyla karşı karşıya gelmiş olmalarını açıklamasının yanında Siyavuşgil'in kuşağının 1940'lı yıllarda devlet katındaki itibarlarının 1950'li yıllardan başlayarak yeni bir aydın kuşağı tarafından paylaşılma isteğini de yansıtmaktadır.⁴³

Turhan'ı, etkinliğini 1950'lerden itibaren göstermeye başlayan “yükselen” ya da 50'lerde kendilerini belirleyen “ikinci” kuşaktan saymak gerekmektedir. Doğum tarihlerinden ziyade toplumsal etkinlik gösterdikleri yıllar, kuşak farkını belirlemektedir.

⁴²Siyavuşgil'in kendini “modifiye” etmeye başlamasından hemen önce bu üstü örtük çatışmada W. Peters'in üniversiteden tasfiyesini ateşli bir biçimde savunduğu bilinmektedir. Psiko-teknik'in ilgi alanına girmesinin izini köşe yazılarında sürdürdüğümüzde görebildiğimiz ilk yazısı ise 1951 yılına aittir. Bkz. “Çocuğumu hangi iş için yetiştireyim” Yeni Sabah, 22 Nisan 1951.

⁴³1950'lerde yeni aydın kuşağının devlet katındaki yükselişinin somut halini Mümtaz Turhan'ın özelinde görebiliriz. Pekçok resmi göreve atanmış Mümtaz Turhan'ın kitapları düpedüz birer “siyasetname” izlenimi verirler. Özellikle *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* (1965) adlı eseri devlet adamlarına nasihat ve uyarıcı bir içerik taşır.

3.2.2. Maarif ve Terbiye Tartışmaları

Çok partili hayata geçişle birlikte maarif politikalarını yeniden düzenlemek amacıyla yapılan dördüncü ve beşinci Maarif Şuraları, 1950'lerin eğitim konusundaki tartışmaların çıkmasında önemli rol oynamıştır. 23-31 Ağustos 1949 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Tahsin Banguoğlu'nun başkanlık ettiği Dördüncü Milli Eğitim Şurasının mevcut ilkököl programının incelenmesi, yeni ortaokul programı projesinin incelenmesi, lise ders konularının dört yıllık teşkilata göre tespiti, eğitim enstitüleri ve yüksek öğretmen okulu teşkilatının düzenlenmesi (Komisyon, 1991: 9) gibi önceden belirlenmiş gündemle 271 üyenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Katılan üyeler arasında "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doçenti" sıfatıyla Mümtaz Turhan da yer almaktadır.

Siyavuşgil'in "maarif ve terbiye" yazılarını anlamak açısından bir diğer gelişme ise Beşinci Milli Eğitim Şurasıdır. Şura, 5-14 Şubat 1953 tarihlerinde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında 326 üyenin katılımıyla Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde toplanmış ve 10 gün süren toplantıların temel gündemi ilkököl kanun tasarısının incelenmesi, ilkököl programları olmuştur (Dinç, 1999: 90). Katılan üyeler arasında İstanbul Üniversitesi Psikoloji Profesörü unvanıyla Mümtaz Turhan ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörü unvanıyla Sabri Esat Siyavuşgil de vardır. Her iki şuranın temel gündem maddesinin ilköğretim olması basına yansıyan tartışmaların içeriğini de büyük ölçüde belirlemiş, Sabri Esat ile Mümtaz Turhan'ın tartışmaları da bu "ilköğretim davası" yüzünden ortaya çıkmıştır.

3.2.3. Maarifte Ana Dava: 1950’lerde Maarif Tartışmaları

Mümtaz Turhan’ın maarif ile ilgili görüşleri *Maarifimizin Ana Davaları* adıyla 1953’te basılan fakat İstanbul Muallimler Birliğinin neşrettiği *Bilgi* mecmuasında 1949’dan beri çıkan yazılarından oluşmaktadır. Turhan’ın yazılarının temel esprisi, dönemin eğitim anlayışını yansıtan maarif şuralarındaki ana gündem maddesi olan “ilk tahsil davası”na eleştirel bir tutum takınmasıdır. Mümtaz Turhan, (Turhan, 1974: 82) maarif tarihinin batılılaşma temayülüne uygun düşen bir hareket tarzı olduğunu, bu yüzden maarifin diğer müesseselerden farklı bir muamele görmeyeceğini fakat bunun yanında bir de garplılaşmayı, kalkınmayı⁴⁴ ilk tahsile, bunun temposuna ya da okuma yazma nispetine bağlayan çok kuvvetli bir cereyan olduğunu, bu kimselerin maarif deyince “ilk tahsili” anladıklarını belirtir. Kendini bu cereyana kaptırmış münevverin kafasında bu nevi bir kanaatin doğmasına iki yarım müşahade ve zehabın mühim bir rol oynadığını söyler:

- “1- bütün medeni milletlerin aynı zamanda yüzde yüze yakın bir nisbette okur yazar ve geri kalmış memleketler halkının ümmi olmaları;
- 2- yine bununla ilgili olmak üzere, geri kalışımızın sebebinin, halkın bilhassa köylünün cahil olmasında aranmasıdır”(1974: 83).

Bir milletin iktisadi, içtimai ve umumiyetle, teknik sahada olduğu gibi, askeri sahada da kudretinin okuma yazma nispetine değil, birinci sınıf ilim adamlarıyla, teknik mütehassısların sayısına bağlı olduğunu belirten Turhan, birinci sınıf ilim adamlarından teşekkül etmiş bu asgari kadroyu temin etmedikçe, Türkiye’nin ne batılılaşabileceğine, ne de medeni bir cemiyet kurmasına imkân olduğunu belirterek

⁴⁴ Cumhuriyet rejimi -bürokrasisi ve aydını ile- kalkınmayı batılılaşmayla özdeşleştirmiştir. “Zihin haritaları”nda kalkınma, batılılaşmanın hem sebebi hem sonucudur. Dolayısıyla bu iki kavramı birbirlerinin yerine rahatça kullanmışlardır.

Garplılaşma bakımından esas olanın okuma yazma değil, bu kadronun varlığı ile miktarı olduğunu söylemektedir (1974: 84-85).

Mümtaz Turhan görüşlerinin doğrulanma mercii olarak sıklıklı batılı ölkelerden örnek getirerek,⁴⁵ Avrupa’da hiçbir memleketin, terakki ve inkişafını ilk tahsiline borçlu olmadığını bilakis, okuma yazmanın, her memlekette muayyen bir iktisadi refah ve ilmi seviyeden sonra tahakkuk edebildiğini bu yüzden ilk tahsilin terakkinin sebebi değil, neticesi olduğunu (1974: 93)vurgular:

“(...) memleketin bugünkü asıl derdi okuma yazma bilenlerin azlığında değil, münevverlerin iyi yetişmemiş olmasındadır. Bugün duyulan hakiki sıkıntı, en küçük teknik ihtisastan en yüksek ilmi ihtisasa varıncaya kadar memlekette kafi derecede mütehassısın bulunmamasından ileri geliyor (1974: 221)”.

Batılılaşmayı bir zihniyet ve onun tekniği olarak okuyan Mümtaz Turhan’ın bu görüşleri *mütehassıslar davası, kitle eğitimi - seçkin eğitimi ve tuba ağacı*” gibi başlıklar üzerinden yeni bir tartışmayı alevlendirmiş, 1950’lerin Türkiye basınında köşe yazarlığı yapan Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınlarından ve yükselen ikinci kuşak aydınlarından bazı isimler bu iki başlık üzerinden konuyu köşelerine taşımışlardır.⁴⁶

Mümtaz Turhan’ın eleştirdiği “*geri kalmış olmamızın sebebinin halkın ümmi olmasından kaynaklandığa inananlar*” arasında şüphesiz Sabri Esat Siyavuşęil de yer

⁴⁵ Turhan’ın hem Almanya’da hem de İngiltere’de yürüttüğü bilimsel çalışmalar olmasına rağmen maarif ve terbiye konularını ele alırken Fransa ile İngiltere eğitim sistemleri üzerinden bir karşılaştırma yoluna gider. Kurucucular kuşağı aydınlarından farklı olarak İngiliz eğitim sistemini öven Turhan, Fransız eğitim sisteminin henüz ortaçağ skolastik düzeninden çıkamadığı gerekçesiyle eleştirir. Oysa kurucular kuşağı için batı ölkeleri içinde birinci referans Fransa’dır. Bkz: Garplılaşmanın neresindeyiz, Mümtaz Turhan, Yağmur Yayınevi, 1974, İstanbul, sf. 208 ve devamı.

⁴⁶ Örnek için bkz. “Maarifte ‘Tuba Nazariyesi’”, Hilmi Ziya Ülken, Yeni Sabah, 5 Aralık 1955.

almaktadır. Siyavuşgilbu konudaki itirazlarını “*irfan seferberliği*” “*topyekûn kalkınma*” ve “*Tuba ağacı*” gibi tanımlar üzerinden yaptığı görülmektedir.

Beşinci maarif şurası öncesi yazdığı köşe yazısında,Şuranın ilk tahsil gibi gayet şümüllü ve hayati bir memleket davasını, baskısız bir hava içinde, sadece bilginin ve tecrübenin ışığı altında ele alıp tetkik edeceğinden dolayı memnuniyetini dile getiren (Yeni Sabah, 18.01.1953) Siyavuşgil, gayenin okuma yazma yaşına gelmiş bütün memleket çocuklarına kaliteli bir ilk tahsil temin etmenin yollarının aranıp bulunması olduğunu belirterek ilk tahsil davasının, yalnız mektep zaviyesinden ele alınıp çağını geçirmiş ümmi vatandaşlarla meşgul olunmamasının bu seferberliğin eksik ve kusurlu olmasını intaç edeceğini belirterek şehirli olsun köylü olsun, bütün vatandaşları irfanın nurundan istifade ettirmek gerektiğini belirtir:

“Umumi nüfusumuzun yüzde altmış altısını teşkil eden ümmi kitlesini karanlıkta bırakırsak, bütün mektep çağındakileri okutsak dahi, gayeye vasil olmuş sayılır mıyız? (...) bilakis karşılaşacağımız mukavemetleri yenmek ve elimizden gelenibehemehal yapmak azmîle, bu vatandaş yığınını bilgiye kavuşturmak mecburiyetindeyiz. (...) İlk tahsil seferberliğimiz, bütün vatani ve bütün vatandaşları kucaklayacak bir şümül kazanırsa, beşinci maarif şuramız, vazifesini hakkıyla yapmış olur”(5. Maarif Şurası, Yeni Sabah: 18.01.1953).

Siyavuşgil, “şümül”lü bir eğitim seferberliğinin planlı bir şekilde ve eğitimin her kademesinin aynı anda planlanıp harekete geçilmesi gerektiği belirterek, ilk itirazını gerçekleştirmiş olur. “*karanlık*”, “*seferberlik*”, “*kucaklamak*”, “*irfanın nurundan istifade ettirmek*” gibi yazılarındaki ifadelerde görülen “dramlaştırmalefektî”,Siyavuşgil’in kendi sözünü söylediği yazılarında sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Türkçe bilgisini edebiyatçı kişiliği ile birleştirerek yazı sanatlarının imkânlarını sonunakadar yoklayan Siyavuşgil, bilimsel eleştirinin sınırlarından edebiyatın sınırlarına kolayca geçebilir:

“Memleket kalkınması, tuba ağacı sistemiyle olmuyor, ehramın kaidesini sağlamlaştırmadıkça, zirvesine zafer takı kurmağa hakkımız yok” (Hele Şükür, Yeni Sabah 27.05.1951).

Tuba ağacı nazariyesi üzerinden Mümtaz Turhan’a yaptığı ikinci eleştirisi bu tecrübenin geçmişte başarısız olduğu ve bu parlak teşbih ile avunmanın yanlışlığı üzerinedir:

“Kökü havada olan tuba ağacı, muallâkta kalmak zorunda idi. Ancak bugün, kırk yıllık bir tecrübeden sonra, başka memleketlerle mukayeseli bir bilanço çıkarmaya kalkınca, ilk bakışta göz kamaştıran parlak teşbihlerin ne kadar zararlı olduğunu sarahatle görebiliyoruz. Fikir, teşebbüs, hamle tuba ağacının havada kalan köklerinden gövdeye inemedikçe ve bu gövde ile bu acayip havai kökler birbiriyle kaynaşamadıkça tuba yalnız cennette bulunan bir ağaç olmaya mahkûmdur. Yeryüzünde ancak toprağın içine alabildiğine kök salmış ağaçların gölgesi gür ve manzarası haşmetli olur. Ancak bu çeşit ağaçlar, fırtınanın kopardığı birkaç dal yerine yüzlercesini gökyüzüne uzatabiliyor” (Tuba Ağacı, Yeni Sabah: 20.08.1950).

Emrullah Efendi’nin⁴⁷*Tuba ağacı nazariyesi* Siyavuşgil’e göre vatan topraklarından ümmiliği silip süpürmek için kaç ilk mektep hocasına ihtiyacımız olduğunu ve bu

⁴⁷Eğitim tarihimizde genellikle *Tuba Ağacı Nazariyesi* ve ondan doğan tartışmalarla ön plana çıkan Emrullah Efendi, 2. Meşrutiyetin ilanından bir yıl sonra 12 Ocak 1910’da Maarif Nazırlığına getirilir. Bu görevi 21 Temmuz 1912 yılına kadar sürdürür. *Tuba ağacı nazariyesi* adı verilen eğitim sistemi Emrullah Efendinin yaşadığı dönemde pek ortaya çıkmamış, onun ölümünden sonraki yıllarda iyice işlenmiş; taraftarlarıyla ve karşı çıkanlarıyla beraber siyaset ve kültür hayatının önemli tartışma konularından biri olmuştur. Emrullah Efendi döneminde Türk eğitiminin batılılaşması çeşitli gereksinimler karşısında yüksek öğretimden başlamak zorunda kalmıştı. XX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin her alanda yetişmiş elemana çok ivedi olarak ihtiyacı vardı. Bu nedenle işe, yaygın bir ilköğretim örgütü kurmakla başlayamıyordu. Zaten Devletin yapısı ve coğrafyası da bunu çok güçleştiriyordu. Devletin bu hususta uzun planlar yapacak zamanı da, durumu da, yetişmiş elemanı da yoktu. Bunun için her okulun yüksek kısmı veya orta derecede hemen iş adamı yetiştirecek okullar açılmak zorunda kalınıyordu. Bkz. Emrullah Efendi, Dr. Mustafa Ergün, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt 30, Sayı 1-2, 1979-1982, sf. 7-36. Emrullah Efendi, ilmin yukardan başlaması gerektiğini ilk ve orta mekteplere ehemmiyet verilebilmesi için, -yetişkin elemanlara ihtiyaç olacağından- üniversitelerinden başlanarak aşağı kademelere doğru eğitim planlamasının yapılması gerektiğini belirtmiştir. Parlak bir teşbihle de “evet, şecere-i marifet şecere-i Tuba gibidir. Onun kökü yukardadır. Bugün tarih tetkik olunsun, bütün fûnun meydana konsun; acaba ilm-i beşer nasıl terakki etmiştir?” diyerek önce eğitimin en üst kademesinden ıslaha başlanması

irfan ordusunun kaç senede yetişeceğini hesaplayamamaktan kaynaklanan yanlış bir hesaba dayanmaktadır. Diğer taraftan, böyle bir nazariye icabı, bütün üniversitenin tam bir yüksek muallim mektebine döndüğü farz edilse bile bir tek üniversiteden bütün memlekete yayılacak irfan nurunun ümmiliği ortadan kaldırmakta ve fikir kalkınmasında oynayacağı rolü rakamla kestirmenin mümkün olamayacağını, böyle bir istikametın üniversiteyi hakiki gayesinden uzaklaştıracağını belirten Siyavuşgil, ilk mektep muallimlerinin hocalarını yetiştirmekten başka hikmeti vücudu kalmayan bir üniversitenin, ilim yapmaya vakit bulamayacağı ifade etmektedir:

“Üniversite, mütehasıs yetiştirme ve ilmi araştırmalarda bulunma işlerini telif etse dahi, asıl geniş kütleyi süratle nura kavuşturmak mesuliyetini tek başına yüklenebilir miydi? Elbette üniversiteler, cemiyette birer ışıık kaynağıdır, ancak bu ışıık kaynaklarının etraflarını aydınlatabilmesi, muhitin bir asgari bilgi seviyesine varmış olmasına bağılıdır. Yoksa en keskin ışıık bile, etrafını çeviren tahta perdeyi delip geçemez. Tuba ağacı nazariyesi, bence çok gayret, çok himmet, planlı bir çalışma ve geniş bütçe imkanları istiyen bir faaliyet sahasının akıbetini pamuk ipliğine bağlamaktı. (...) Bu tedbirin kırk senelik bir tecrübe sonunda verdiği netice, memlekette hala dörtte üçümüzün okuyup yazma nimetinden mahrum kalmış olmasıdır. Bu muazzam kütle, terakki hamlelerine bilgi ile iştirak etmek imkanlarından uzak kaldıkça tuba ağacının havadaki kökleri istediğı kadar çırpınsın, gövde süratle serpilip gelişemeyecektir. Maarifte bize kırk yıl kaybettirmiş olan bu parlak teşbih ile avunmakta devam etmektense, önümüzdeki kırk yılı bizi maksada en kestirme yoldan ulaştıracak tedbirleri alıp planlı ve *istikrarlı bir çalışmaya hasredelim*”(Tuba Ağacı, Yeni Sabah: 20.08.1950).

Siyavuşgil’in bu konudaki bilimsel verileri Maarif Vekâleti tarafından yayınlanan okuma yazma istatistikleridir. Maarif yazılarındaki eğitim seferberliğini savunan yazılarında sıklıkla rakamlar göze çarpmaktadır.

fikrini savunmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Tuba ağacı üzerindeki esas tartışmaların bir seçkinler eğitimi-kitle eğitimi çekişmesi biçimine girmesidir. Siyavuşgil ile Mümtaz Turhan’ın tartışmaları da 2. Meşrutiyet dönemi konularının 1950’li yıllara taşmış halidir.

“Asıl dehşet verici fark, yüzde sıfır ümmi ile yüzde 64 ümmi arasındaki uçurumdur. Rönesansını beş asır evvel idrak etmiş bir camia ile hangi temel üzerinde kültür çatısını kuracağına hala tereddüdü olan bir cemiyet arasındaki mesafedir” (Dehşet, Yeni Sabah: 28.12.1954).

“Şayet Cumhuriyetle birlikte bu hakikati bütün şumulu ile idrak edebilmiş ve ona göre kendimizi seferber etmiş olsaydık, bugün dörtte üçümüzün ümmi kalması gibi utanç verici bir vebali boynumuzda sürüklemeydik” (İbret, Yeni Sabah: 05.05.1951).

“Umumi nüfusumuzun yüzde altmış altısını teşkil eden ümmi kitlesini karanlıkta bırakırsak...”(5. Maarif Şurası, Yeni Sabah: 18.01.1953).

Mümtaz Turhan’ın ilk tahsilin kalkınmanın sebebi değil sonucudur yargısına birebir itiraz eden en belirgin yazısını 5 Mayıs 1951 yılında köşesinde yazan Siyavuşgil, milli davanın başında milletçe okuyup yazma davası geldiğini, memleket evlatlarının hepsinin en az bir ilk tahsil seviyesine çıkmadıkça medeniyet ve refah yaratabilmesi, tam bir vatandaşlık ve insanlık şuuruna erişilebilmenin mümkün olmadığını belirterek batı demokrasisinin saflarında eşit şartlarda karşılıklı saygıya dayanan bir muvazene ve ahengin kurulabilmesinin, ancak milletçe topyekun nura kavuşmamıza bağlı olduğunu söyleyerek bazı vehimlerden bahseder:

“Şayet Cumhuriyetle birlikte bu hakikati bütün şumulü ile idrak edebilmiş ve ona göre kendimizi seferber etmiş olsaydık, bugün dörtte üçümüzün ümmi kalması gibi utanç verici bir vebali boynumuzda sürüklemeydik. (...) Bu uzun devrede, imanlı ve planlı bir ilk tahsil meydan muharebesi verip, bugün ümmiliktentamamile kurtulmamız mümkündü. Olmadı. Yapamadık. Gücümüz mü yetmedi? Yaksa bazı vehimlere mi kapıldık? Bu ayrı bir bahis. Burada kabahatli arıyacak değiliz. Yalnız ortada tüyler ürpertici bir hakikat var: bugün dörtte üçümüz, yalnız bütün bilgilerin değil, doğru düşünmenin de besmelesi olan alfabeyi bilmiyor. (...) Bu yürekler acısı hali kaç kere bu sütunlarda şerh eylemeye çalıştık. Kulak veren olmadı. Ümmilikle ciddi bir mücadeleye girişebilmek için, her şeyden önce geniş bir teşkilata ve verimli metodlara ihtiyaç vardır” (İbret, Yeni Sabah: 05.05.1951).

Siyavuşgil, ayrıca batılı ülkelerden örnekler vererek karşılaştırma yapan Mümtaz Turhan gibi ama bu kez çok daha kestirmeden ve batılılaşma çabasında olan Suriye örneğini⁴⁸ vererek Mümtaz Turhan'ın görüşlerini geçersizleştirmeye çalışır. Kaynağını UNESCO'nun mecmuası olan Le Courier'den alan Siyavuşgil, Suriyemaarifinin atılımından çeşitli malumatlar verdikten sonra şöyle devam eder;

“Suriye anlamıştır ki milli ruhunu kaybetmeden medeni dünyaya katılmanın ve insanca yaşamanın ilk şartı, cehaletten kurtulmaktır. Suriye maarifi, aşiretlerin içine gayretli hocalar sokmak suretile onları toprağa bağlamağı da ummaktadır. Bu muhitlerde vazife görececek hamiyetli gençler, aşiret halkına, hayvan yetiştirme usullerini öğrettikleri kadar, ziraatle uğraşmayı ve köyler kurmayı da telkin edeceklerdir. Görülüyor ki, ibret almak için, nazarlarımızı uzak memleketlere çevirmeye hacet yok” (İbret, Yeni Sabah: 05.05.1951).

Karanlıkta el yordamı ile dolaşan muazzam bir ümmi ekseriyetini kendi kaderine bırakmaya artık lüzum kalmadığını belirten Siyavuşgil hemen ardından projeciliğini devreye sokmakta ve çözüm yollarına işaret etmektedir;

“...yetişkin öğretimi dairesinin kurulması (...) ordu ile işbirliği yapılması ve halk evleriyle halk odalarının bu işe tahsis edilmesi ve yüksek tahsilli gençliğimizin bu asil vazifeye çağırılması ve Unesco'nun tecrübelerinden istifade ...” (İbret, Yeni Sabah: 05.05.1951).

⁴⁸ Sâti Bey, Emrullah Efendi'nin “Dünyanın her tarafında böyle olmuştur” sözünü alarak, bunun yanlış olduğunu, Japonya ve Balkan ülkelerinde üniversitelerin ilkokullardan sonra kurulduğunu; ancak Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde üniversitelerin daha önce kurulduğunu belirtmiştir. Bu durum karşısında bizim birinci grupta yer almamızın zorunlu olduğunu belirten Sâti Bey: "(Kendi) Maarif tarihimiz (bile), yüksekte başlamanın mahzurlu olduğu ve her müessese-i talimiyenin bir temele muhtaç olduğunu gösterir." Bkz. Emrullah Efendi, Dr. Mustafa Ergün, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt 30, Sayı 1-2, 1979-1982, sf. 7-36. Görüldüğü üzere 2. Meşrutiyet döneminde Emrullah Efendi ile Sâti Bey arasında yaşanmış tartışma, tam 40 yıl sonra Mümtaz Turhan ile Sabri Esat Siyavuşgil arasında yine aynı kanıt gösterme yoluyla devam ettirilmiştir.

Siyavuşgil, köşe yazılarında bu görüşlere Cumhuriyet rejiminin eğitim siyasetine uyumlu bir tutumla cevap verdiği ve bu yüzden kendi aydın kuşağıyla –milli eğitim siyasetinde- uyuştukları söylenebilir.⁴⁹ Bu eğitim siyasetinin köklerini 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin programının “Milli Talim ve Terbiye” başlığını taşıyan eğitimle ilgili beşinci kısmında bulmak mümkündür. Programa göre, Parti’nin eğitim siyasetinin temel taşı cehaletin ortadan kaldırılması ve eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. Eğitimin her derecesi, yani ilk, orta ve yüksek eğitim kurumlarının bütünü, cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik yurttaşlar yetiştirme amacını zorunlu olarak benimseyeceklerdir (Kaplan, 1999:173). Bu bütünlük vurgusu Siyavuşgil’in yazılarında yerini “*topyekûnkalkınmaya*” ve “*okuma yazma seferberliğine*” bırakmıştır. Seçkin eğitiminin, kitle eğitiminin öncelenmesine, özellikle kitle eğitiminin kalkınmanın doğal bir sonucu olduğuna itiraz eden Siyavuşgil’in bu tutumu kurucular kuşağı aydınlarının kalkınma ile eğitimi müderadif kavramlar olarak algılamalarıyla örtüşmektedir. Siyavuşgil ilk tahsilin önceliğini vurgulayanlardan değildir. Fakat eğitimde önceliği mütehassıs yetiştirmeye dönük olması gerektiğini düşünenlerin karşısındadır. Maarif yazıları da bu düşüncüyü savunan Mümtaz Turhan’a itirazları nedeniyle dönemin basına yansıyan tartışmalar açısından önemlidir.

Açıktır ki, Siyavuşgil’in eğitim ve maarif konularına “dava” olarak yaklaşması Cumhuriyet elitlerinin de genel bir eğilimini yansıtmaktadır. Özellikle nüfuz politikaları ve eğitim gibi hamlelere dönemin batılı faşist iktidarlarında da “dava” gözüyle bakılmaktadır. Bu ifadenin kullanımını şüphesiz bir kavga ve bir dayatmayı içermektedir. Bu kullanımın rejimin resmi politikalarının cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınları tarafından bir devletle özdeşlik ilişkisi içinde algılandığı dolayısıyla Siyavuşgil’in eğitim ve maarif konusundaki tutumuyla bu politikaları içselleştirdiği söylenebilir.

⁴⁹ Mesela kuşağın önemli isimlerinden Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da benzer görüşleri serdedir: “Türk halkı toptan aydınlanmadıkça, uyanmadıkça, Türkiye’nin kalkınması, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması ereğinin elde edilmesine, halkın iç ve dış sömürden kurtulmasına, ümmetçilik batağından kurtulup gerçek Türk milliyetçiliğinin ve tam bağımsızlık ilkesinin bilincine varmasına olanak yoktur”. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Yol Kesen Irmak**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1983, sf. 145.

3.3. Sabri Esat Siyavuşgil'in Dil Konusundaki Yazıları

Osmanlı dönemini yaşamış, Cumhuriyet'in kurucu kadrosunda yer alıp hemen her konuda yazı yazmış, yabancı bir dilden şiir tercüme etmiş bir yazarın dil ile olan ilişkisini incelemek tezin en zor süreci olmuştur. Çünkü modernleşen ve uluslaşan milletlerde dilin geçirdiği süreçleri yerel ölçekte (Türkiye'de) ve bir kişi ile (Sabri Esat Siyavuşgil) sınırlandırıp anlatmak Sabri Esat Siyavuşgil'in dil konusundaki çabalarının yeterince anlaşılmasına neden olabilecektir. Bu yüzden bu bölümde daha geniş ve tarihsel atıflara başvurmak Sabri Esat Siyavuşgil'in dil konusundaki titizliğini anlamak açısından önemlidir.

Martin Luther'in İncil'i Latince'den Almancaya tercüme etmesi ve sonrasında bu tercüme İncil'i matbaada çoğaltması ile başlayan Avrupa'nın uluslaşma sürecinde yeni ve önemli olan iki faktör hemen kendini ele vermektedir:

- 1-) Matbaa vasıtası ile bilginin yaygınlaşması
- 2-) Latince dışında bir dilin, bir yerel dilin (Almanca) teolojiye ait üst bir metinde kullanılmasıdır (Smith, 2009: 125).

Dile yapılan bu profan müdahale, kilise ve din adamları dışında seküler bir dil ve bu anlayış temelinde yeni bir sosyal yapı oluşturma süreci bundan sonraki bütün modernleşme süreçlerini etkileyecektir. Dil;modernleşme, uluslaşma sürecinde bir zemin olma özelliğini hep koruyacaktır. Avrupa kıtası dışında modernleşme sürecine giren her millet dilin modernleşmesi ve dilin modernleştiriciliğinden kaçamayacak şu ya da bu şekilde dile müdahalede bulunacaktır (Anderson, 2011: 83-98).

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’da oluşan bu Reform, Rönesans, Endüstri Devrimi gibi Avrupa’nın kendi iç sürecine uzun süre sessiz kalıp kendi ‘politik kaygıları’ için bunları müspet bir alan olarak görmüştür. Savaş meydanlarında alınan yenilgilerden sonra bu sessiz izleyişin yerini kendi iç değerlerini telaşlı bir sorgulama almıştır. Telaştan ilk çıkış hamlesi ordunun modernleştirilmesi idi. Avrupa’dan alınan yenilgilerin devam etmesi “savunma hattı”nın devletin idari ve mali yapısında değişikliğe, sonrasında Tanzimat ve Islahat Fermanları ile kültürel ve sosyal alana kadar çekilmesine neden olmuştur.

19. yüzyılın şartlarının devam ettiği 20. yüzyılın başlarında doğmuş bir aydının dil konusundaki çabalarının siyasal ve kültürel karşılıkları bulmak ve Sabri Esat Siyavuşgil’in yeni kurulan Cumhuriyet’in dil politikalarının eksiklerini dillendirme ve çözüm arama çabalarını anlatmak için, yukarıdaki pasajların detaylandırılması konuyu biraz daha aydınlatabilir.

3.3.1. Avrupa’da Dil Sorunun Doğuşu

Martin Luther’in Wittenberg Kilisesi’nin kapısına astığı 95 maddelik metin, ilk anda mezhep çatışmalarına yabancı olmayan Hristiyan Avrupa için teolojik bir çıkıştı. İncil’i Almancaya tercüme eden Martin Luther’in, insanlara İncil’i anlamak için kiliseye ihtiyaç duymayacakları yönündeki propagandası sadece Almanya’yı değil Avrupa’yı sonrada bütün dünyayı etkileyecekti (Auerbach, 1944: 134).

Almanya’dan sonra Luther etkisi Danimarka’ya Norveç’e ve İsveç’e yayılmış ve sonunda bu ülkelerin resmi dini olmuştur. Ulrich Zwingli’nin İsviçre’de Luther’dan bağımsız yürüttüğü reform hareketi de kısa bir süre içerisinde Fransa’ya Macaristan’a Hollanda’ya, Almanya’nın büyük kısmına İngiliz püritenlere, Amerika’ya ve İngiliz sömürgelerine yayılmış, Zwingli öldürülünce Bullinger onun

yarım bıraktığı işi sürdürmüştü. Aynı şekilde Strasburg'da Martin Butzer ve Cenevre'de Pikardili, Jean Calvin yine reform hareketinin önderleri olarak ulusal dillere tercümesi yasak olan İncil'i tercüme ediyorlar ve Katoliklik dışı bir inancı ulusal dillerle savunuyorlardı. Sonraki zamanlarda bu İncil tercümeleri tercüme edildiği dillerin edebi standartlarını ve kelime hazinelerin gelişmesinde temel metinler olacaktı (Adıvar, 1944: 12).

Her toplumun din ve millet anlayışlarının kendi ulusal dilleriyle ifade etme çabalarında yukarıda belirttiğimiz bu sürece matbaanın etkisini de unutmamak gerekiyor. Çünkü matbaa olmasaydı bu yapılmış tercümelerin ulusal dillerde basılması ve kolay bir şekilde çoğaltılması, Avrupa ve diğer ülkeleri de içine alacak şekilde genişlemesi mümkün olmayacaktı. Matbaa yalnız kitap sayısının fazlaşmasına değil her ülkenin tek bir gramer, tek bir imla ve vokabüler sistemi kabul etmesini de icbar ediyordu.

İncil'in dili üzerinden yapılan bu tartışmaların arkasındaki sosyal ve politik çatışmalar sonraları milliyetçilik oluşumlarına ve buna bağlı fikir hareketlerine de kaynaklık etmiştir (Smith: 2010: 101). Yeni kurulan devletler veya büyük devletlerin boyunduruğundan kurtulmak için harekete geçen her toplum kendi varlıklarını imgesellikten reel olana çevirmede, ortak tarih, ortak hafıza, ortak inanış ve ortak toprak parçası oluşturmada hep dili kullandıkları görülmüştür.

Şüphesiz Avrupa'da ortaçağ sonrası oluşan bütün siyasi, sosyal ve ekonomik oluşumların tek sebebi dile yapılan bu müdahaleyle açıklanamaz. Sadece Kıta Avrupası'nda Martin Luther'in başlattığı bu hareketin var olan bütün sistemin yapısının değişmesinde çok önemli bir etken olduğu söylemek daha anlamlıdır. Çökmek üzere olan bir yapı dilin darbeleriyle yıkılmış, yeni yapı yine dilin imkânları ile kurulmaya çalışılmıştır.

3.3.2. Türkiye’de Dil Sorunun Doğuşu ve Matbaa

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı İmparatorluğu ile kendisinden sonra hidivlik (vezirlik) makamına kendi soyundan insanların gelmesi konusunda bir antlaşma yapmıştır. Ama çocuklarından hangisinin atanacağına Osmanlı İmparatorluğu karar verecektir. Torunlarından Mustafa Fazıl Paşa, Abdülaziz Devri’nde bu antlaşmaya dayanarak hidivlik beklerken Abdülaziz ile Mustafa Fazıl Paşa’nın arası açılmış bunun üzerine Padişah, Mustafa Fazıl Paşa’nın yerine büyük kardeşinin hidiv olmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Fazıl Paşa, Paris’e gitmiş ve Paris’ten Padişaha bir mektup yazmıştır. Bu mektubun önemi, bu mektup ve sonrasındaki olaylar Martin Luther’in, Wittenberg Kilisesi’ne astığı 95 maddelik yazı ile aynı sonucu doğurmuş olmasıdır. Yeni Osmanlılar hareketi içinden biri olan Ebuzziye Tevfik’e göre(Ebuzziya: 2006: 26) Yeni Osmanlılar’ın, elde ettikleri başarıların ilk adımı Mustafa Fazıl Paşa’nın Fransa’dan Fransızca olarak yazıp gönderdiği bu mektubun Namık Kemal ve Sadullah Paşa tarafından tercüme edilmesidir. Cayyole adındaki bir Fransız yayıncının taşbasması matbaasında elli bin adet basılan mektubun, devrin büyük camilerinde nüshalarının onbeş gün içinde dağıtılması Türkiye’de bundan sonra oluşacak gazetecilik ve muhalefetin sınırlarını ve üslubunu belirleyecektir.

Mektubun içeriği kısaca imparatorluğun iyi durumda olmadığını, tebaanın ekonomik sosyal, moral ve ahlaki olarak çöküşte olduğudur. Sorumlusu olarak da yetersiz, zamanı anlamayan, dünyayı tanımayan, sadece kendi menfaatlerini düşünen memurlar ve saray ricali olduğunu söylenir. Mustafa Fazıl Paşa sadece sorunları göstermekle kalmaz, kendince çözüm önerilerini de sunar. Mustafa Fazıl Paşa’nın ortaya koyduğu sorun ve çözüm önerilerinin bazıları şunlardır:

- 1- Eğitimimiz kötü durumdadır. Okullar kalitesiz, öğrenciler tembel ve hakir çocuklardır. Hâlbuki Avrupa’da hükümetler halkların eğitimi ile meşguldür. Örneğin

İsviçre’de okuma yazma bilmeyen yoktur. O zaman biz de devlet olarak eğitim ve öğrenim alanında kafalarını işletecek, dedelerinin değerlerine sahip çıkacak çocuklar yetiştirmeliyiz (29).

2- Milletimizde hürriyet sorunu vardır. Eğitim ve bütün düzenlerin anası olan şey hürriyettir. Hürriyet sahibi bir millet esir olmaz geri kalmaz. Fransa ihtilaldan sonra hürriyetini kazanmış bir millet olarak en zengin milletlerden biri oldu (33).

3- Sanat, ticaret ve tarım günden güne azalmaktadır. Güçlü bir kalkınma ve gelişmeyi öngören bir değişikliğe yönelip halkımızın şu an içinde bulunduğu miskinlikten kurtaralım (37).

4- Tebaanın içindeki gayri-müslim unsurlar rahatsızdır. Düzen ve emniyet için gerekli olan şey hürriyettir (39).

İki ayrı dünyadan verdiğimiz iki örnek arasındaki en büyük fark; Martin Luther’in kilise otoritesi ile olan mücadelesinde hedefini, kilise ve papa olarak net bir şekilde ortaya koyması, Mustafa Fazıl Paşa’nın halifeyi (devlet) tartışma dışı bırakarak daha ziyade ıslahat yanlısı olmasıdır. Martin Luther’in metni, dini sebeplerle ortaya çıkarken Mustafa Fazıl Paşa’nın mektubu devletin ve milletin içinde bulunduğu sıkıntıları dile getirme, halife ile bir uzlaşım bulma ve sıkıntılardan kurtulma metnidir.

İki metin arasında belirttiğimiz ve çoğaltabileceğimiz farklar ötesinde her iki metin de yazıldıktan sonra toplumu büyük ölçüde etkileyecek ve bunlar değişimlerin ilk ateşleyicileri olacaklardır. Her iki metin de matbaa vasıtası ile çoğaltılmış ve halka dağıtılmıştır.

Bir mektubun halka ama özellikle büyük camilerden çıkan insanlara dağıtılması, İstanbul’da Tevfik Ebuuzziya’nın da belirttiği gibi daha önce görülmüş bir şey değildi. Çünkü Osmanlı devlet geleneğinde devlet sorunları halkla paylaşılmazdı. Devlet eliyle çıkan gazetelerin bile okuyucuları memurlar ve elçilerdi. Halk ile kurulan ve

bugüne dek sürececek bu dilin olgunlaşmasında Şinasi'nin Ceride-i Havadis'i, Agah Efendi'nin Tercüman-ı Ahval'i, Namık Kemal'in Avrupa'da çıkardığı Hürriyet Gazetesi önemli görevler ifa etmişlerdir. Namık Kemal'in bu halk dilini kendi edebi eserlerine de yansıtması beraberinde Arapça ve Farsça ağırlıklı Osmanlıca'yı tartışılır hale getirmiştir (Mardin, 1998: 283). Halkın anlayacağı dil ile yazmak fikri daha sonraları çıkartılan edebi ve siyasi dergilerde de savunulacaktır. Bu tartışmalara 12 Temmuz 1928'de Latin harflerinin kabulü yeni bir boyut getirmiştir. Türkçedeki Arapça ve Farsça kelimelerin ne olacağı sorusu, bu tarihten sonra dil konusundaki tartışmaları belirleyecektir.

Dil devriminden sonra Cumhuriyet aydınlarının, Türk modernleşme serüveninin kendilerine icbar ettiği görev bilincini en çok dil konusunda hissettikleri görülmektedir. Zira Cumhuriyet aydınları eğitimi aldıkları dilin (Klasik Türkçe/Osmanlıca) yerine Arapça ve Farsça'dan arınmış bir dille konuşup yazacakları öztürkçenin hem halk dili haline gelmesini sağlayacak hem de bu öztürkçenin düşünce, şiir, bilim dili haline gelmesi için çalışmalar yapmak durumunda olacaklardır. İlk başlarda sadece alfabe düzeyindeki bu değişim dilden Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin atılması yönünde ilerleyince bazı aydınlarla birlikte bu durumun Sabri Esat Siyavuşgil'i rahatsız ettiği görülmektedir. Sabri Esat Siyavuşgil'in 'kelime ırkçılığı' dediği bu uygulama ilerleyen zamanlarda politik çekişmelerin de zemini olacak kelime seçimlerinin ideolojik tanımlamalarda belirleyici etkisi olacaktır. Bu süreçlerde Sabri Esat Siyavuşgil gibi dili; millet, musiki, estetik v.b değerlerle birlikte değerlendiren insanların eleştirilerinin çok etkili olmadığı görülmüştür.

3.3.3. Sabri Esat Siyavuşgil'e Göre Dilin Kaynağı ve Dil Toplum İlişkisi

Siyavuşgil'e göre dünyada insanların konuştuğu ilk dil nidalar ve “onotopce”lerden ibarettir. Nidalar his ve heyecan istimi üstünde bulunduğumuz zaman çıkardığımız seslerdir, “onotopce”ler ise etrafımızı saran eşya ve hadiselerden sesleri taklit ederek meydana getirdiğimiz kelimelerdir. Dolayısıyla ilk insanlar evvela heyecanlarını dile getirmek ve etraftan gelen sedaları taklit etmekle konuşmağa başlamışlardır (Yeni Sabah, 19.12.1954).

Dilin kaynağının insanların kendi aralarındaki uzlaşmaları olduğunu (Bilen, 2007: 177) söyleyenlerin aksine Sabri Esat Siyavuşgil insanoğlunun duyguları ve bunu ifade etmede gösterdiği taklit çabasını dilin kaynağı olarak görmüştür. Yani dil insanoğlunun duyguları ile kaimdir. Peki kaynağı insan olan dil insanda biten bir şey midir? Dilin insan-toplum, insan-millet ilişkisi nasıldır?

Sabri Esat Siyavuşgil (Yeni Sabah, 19.11.1950) için dil, insanları millet camiasında toplayan bütün bu fikir ve duyguların fertten ferde, nesilden nesile, devirden devire intikalini temin eden tek vasıtaadır. Millet realitesinin bütün tahassürleri, emelleri, ihtiyaçları hatta mantık ve zevki evvela dilde sonra eserde ve harekette şeklini ve ifadesini bulur. Bir millet asırlarca birlikte yaşamının kelimelere verdiği can ile birlikte o kelimelere sinmiş olan tarih, anane zevk yurt sevgisi hâsılı dilin en hurda unsurlarına kadar kök salmış olan milli kültür dilin içindedir. Medeniyet denilen şeyin başlangıcı milletlerin medenileşmesinin ilk adımı genç nesillere ana dillerini öğretmek ve sevdirmektir. Mesela kadim yunan mekteplerinde çocuk her şeyden evvel her kelimesini site ruhunun her zerresi sinmiş olan kendi dilini öğrenirdi ana babalar çocuklarını millet hayatının ısraklık devresi olan mektebe, bu dil kültürü içinde yoğrulsunlar diye gönderirdi:

“Bizde asırlardan beri kendi dilimizi işleyerek onu sağlam seyyal ve ince bir ifade vasıtası haline getirmiş zengin kelime hazinemizle nesilden nesile maarif yolu ile aynen ve mükemmelen intikal ettirmiş ve bu dil vasıtası ile milli bir kültür oluşturmuşuzdur” (Yeni Sabah, 19.11.1950).

Muasır medeniyetler seviyesine çıkmayı hedef olarak belirleyen yeni kurulmuş bir devletin aydını olarak Siyavuşgil, yukarıda alıntılanadığımız görüşlerinden de anlaşılacağı gibi bu hedefe sağlam bir dil eğitimi ile ulaşılacağını savunmaktadır. Bu konuda hareket noktası muasır batı medeniyetinin kendini refere ettiği yunan site devletidir. Yunan site devletindeki eğitim ve dil anlayışını bu konuda yazdığı diğer makalelerde de örnek olarak vermektedir. Yeni kurulmuş, milli bir ruh oluşturma ve batılılaşma gayreti içinde olan Türkiye Cumhuriyeti’nin bu iki esasa zarar getirmeden bunu nerde bulacağını da işaret etmektedir.

Siyavuşgil’in dil konusunda düşüncelerinin en net açığa çıktığı konu dilde sadeleşme konusudur. Bu konudaki yazdığı yazılarının üslup farklılığı hemen hissedilmektedir. Bilim adamı-aydın-öğretmen üslubu; kelimelerin köklerinden koparılmasının aynı zamanda toplumu elinden alınmış bir şair hassasiyeti ile “sitemkâr” bir üsluba dönüştüğü ve bu üslubun dilde sadeleşme konusunda yazdığı yazılarına hâkim olduğu görülmektedir.

3.3.4. Sabri Esat Siyavuşgil’in Sadeleşme Konusundaki Düşünceleri

Şair, edip, muharrir eğitimini, dil zevki ve estetiğini Osmanlı mekteplerinde almış, Osmanlıca yazan, Osmanlıca beğenen Cumhuriyet’in ilk aydın kuşağından olan Siyavuşgil dilde yapılan sadeleştirme çalışmalarındaki özensizliği, yanlışlığı dil ırkçılığı olarak tanımlar:

“Yıllarca süren birçok değişik safhalar arz eden ve sonunda milletin kesesinden milyonlara mal olmasına rağmen tam bir fıyasko ile neticelenen resmi dil hareketlerimiz, kelime ırkçılığı ile topyekun bir tasfiye ve aynı zamanda aşırı bir uydurmacılığa saptığı için resmi dil hareketi ne halkı ne de münevverleri memnun edebildi” (Yeni Sabah, 19.11.1950).

“(…) Dil bu memleket için bir ıstırap mevzu oldu kaderin şu cilvesine bakınız ki fertleri bir birine kenetleyerek millet haline getiren dil yurt ve yurttaş sevgisinin baba ocağı mantık ve zevkin kaynağı olan dil bizde insanları birbirine düşüren bir karaçalı düşünceye ket vuran ve zevki hurdahaş eden müzmin bir dert olmuştur” (Yeni Sabah, 25.06.1950).

“Bir milleti yok etmenin en kestirme yolu onu kullana geldiği dilden mahrum etmektir” (Yeni Sabah, 18.06.1950) diye başladığı yazısında Siyavuşgil, dil ırkçılığı ile millete⁵⁰ mal olmuş kelimelerin dilde sadeleşme yolu ile atılamayacağını çünkü o kelimelere sinmiş olan tarih, anane, zevk, yurt sevgisi hasılı dilin en hurda unsurlarına kadar kök salmış olan milli kültürün de elden gideceğini belirtir. Aşırı tasfiyecilik ve uydurmacılığın, bilhassa manevi kelimeleri Arapça’dan gelme mücerred manalı kelime tabir ve istilahların hazinemizi kuruttuğunu söylemektedir (Yeni Sabah, 18.06.1950).

Siyavuşgil, dilin bilinçsiz sadeleştirme çalışmalarında atılan kelimelerin sadece kuru birer lafız olmadığını aynı zaman da onların bizim estetiğimiz, ananemiz, millet olma bilincimiz olduğunu sıklıkla vurgular. Köşesinde kendisine gönderilen Hacivat ve Karagöz konulu okur mektubunu değerlendirirken artık halkın dilini konuşan Karagöz’ün konuşamadığı gibi kalem erbabının, üst dili kullanan Hacivat’ında konuşamadığını ironik bir dille ifade eder (Yeni Sabah, 24.03.1957).

⁵⁰Sabri Esat Siyavuşgil’in yazılarında halktan daha çok millet kelimesini tercih etmesi Osmanlı devletindeki millet kelimesinin dini içeriğine bir gönderme değildir. Ancak bu içerik, din, sınıf ve etnik farklılıkları görecelelileştiren, herkesi ortak bir kavram altında toplamak ve bir hedef doğrultusunda halkı homojen bir unsur olarak kurma gücünden de kurtulabilmiş değildir. Milliyetçi söylemin daha esnek olan halkçı söylemi nasıl baskıladığı ve içine aldığı konusunda bkz. Tezcan Durna, **Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2009.

Siyavuşgil'e göre sadeleşme ile giden sadece milletin iletişim aracı, tefekkür dünyamız, millet olma bilincimiz, köklerimiz değildir. Bu yolla dilimizdeki estetiği ve kendi içinde yıllarca oluşan dilimize ait musikimizi de kaybettiğimizi vurgulamaktadır. Yeni kurulan devletin bazı sahalarda geri kalmışlığını, hantallığını bile bu yersiz dil hareketine bağlayacak kadar dil konusunu önemseyen Siyavuşgil; paramızı, enerjimizi dile dayanan tefekkürümüzün hamle kabiliyetini, hatta dille kaim olan milli birlik ve düzenimizi, imparatorluk bilincimizin ifadesi olan dilimize zorla ve baskı ile bir ıstırap, nifak amili vaziyetine sokulmuş olduğu tartışma, ayrışma zemininin hep dil olmasını yazılarında sitayişle yazacaktır.

3.3.5. Sabri Esat Siyavuşgil'in Dil Konusundaki Önerileri

Dili sadeleştirme adına belirli bir plan ve program olmaksızın sadece Arapça, Farsça kelime ve terkipleri dilimizden atarak öztürkçe meydana getirmeye çalışan dönemin öztürkçe savunucularına karşı Sabri Esat Siyavuşgil, daha önce de belirttiğimiz gibi bu tür düşünce ve çalışmaları dil ırkçılığı olarak tanımlamıştır. Sabri Esat Siyavuşgil'e göre dilimize dair bir çalışma yapılacaksa bunun ilk aşaması, kullandığımız, bizim olan kelimelerin bir lügatini hazırlamaktır. Cumhuriyet'in kurucular kuşağının bir aydını olarak bu düşüncenin kaynağı, doğrulanma mercii yine dışarıdadır:

“Devlet biraz da Türkçeye çekidüzen vermek ve anadilimizi kalkındırmak hevesine düşer hiçbir peşin hükme kapılmaksızın kelime hazinemizi toplayıp mevcut kelimeleri manalandırarak bir tarafsız heyete lügat kitabımızı yazdırırsa o zaman hepimiz bu dil anarşisinden kurtulmağa başlarız. Ancak o lügat kitabı rafta tozlanmaya mahkum lüzumsuz bir eşya olmaktan çıkar ve o zaman batıda olduğu gibi günlük hayatımıza karışır” (Yeni Sabah, 9.11.1957). “(...) Zira bizden başka her yerde kimin üç kitabı varsa bunların biri mutlak lügat kitabıdır. Sık sık o kitabı karıştırırlar. Manasını bilmediği kelimeleri öğrenirler. Hâlbuki bizde raflar dolusu kitabı olanlar bile el altında bir lügat kitabı bulundurmayı pek akıl etmezler” (Yeni Sabah, 10.08.1950).

Bir lügat kitabını yazmanın sadece kelime hazinemizi ortaya koymaktan öte çarşıda, pazarda, evde, dükkânda dolaşıp duran kelimelere milli kelime olma payesini vermek olduğunu belirten Siyavuşgil, bir yazı dili oluşması gereğinden hareketle, yazılan yazıların bir Afrika kabilesi fakirliğinden kurtarılmasının da çaresinin lügat kitabı hazırlamaktan geçtiğini belirtir (Yeni Sabah, 21.01.1955).

Okuma yazma oranının çok düşük olduğu halkın büyük bir kısmının köylerde ikamet ettiği, şehirde olanların bile kent kültürüne uzak olduğu zamanlarda dahi Siyavuşgil kurucu aydın olmanın elitist tavrından vazgeçmediği görülmektedir. Ortaya koyduğu düşünceler sebebiyle öztürkçecilerle çatışmayı da göze alarak var olan dil anarşisinden kurtulmanın çarelerini arayan Siyavuşgil'e göre bu durumdan kurtulmak için yapılacak diğer bir çalışma da dil akademisi kurmaktır:

Maarif vekaleti içinde kafalarını herhangi bir peşin hükme esir etmemiş Türkçeyi bilen ve seven dil zevkine sahip, kafasını ve kalemını dimdik ve tertemiz tutmuş ne kör taassubun ne de uysal şakşakçılığın damgasını yememiş, politikaya bulaşmamış lisan alimleri ile Türkçenin tadını çıkarmasını bilen ediplerin milletin en gözde söz sanatkarlarını bir araya getirip bir milli akademi kurulmalıdır (Yeni Sabah 21.01.1955).

Dilin en güzel en parlak numunelerini işte bu akademinin azaları ortaya koyarlar. Çünkü bu akademi azaları her şeyden öte bir üslup virtüözleridir (Yeni Sabah, 09.03. 1955).

Onlar bir teknisyen tavrı ile değil kendi dilinin bütün güzellikleri ile genç nesillere yadigar kalacak bir abide oluşturan mimar tavrı ile hareket etmelidirler (Yeni Sabah, 02.10.1957).

Kültür kurumlarının çoğaltılıp yaygınlaştırılması, Siyavuşgil'in ve kuşağının makro düzeydeki önerileridir. Yeni kurulacak kültür kurumları yoluyla muasır medeniyet seviyesine ulaşılabileceğine inanan Siyavuşgil'in yol gösterici, uyarıcı üslubu “proje adamlığı”nda belirginleşmektedir. Kültür politikalarının belirlendiği merkezlere

yönelik yazılar yazması,çok çeşitli konularda kültür kurumlarının oluşturulması önerilerinin sıklıkla tekrarlanması Siyavuşgil'in köşe yazılarının belirgin unsurlarındandır.

Dil konusunda yazdığı köşe yazılarının tarihleri genelde 1950 ve 1957 yıllarıdır. Şüphesiz, Cumhuriyet politikalarının görece eleştirilebileceği tarihlerde yazılmış olmaları dikkat çekicidir. Sanat ve edebiyatın siyasal iktidar ve genel olarak siyasal alan karşısında kısmi bir bağımsızlık edinmesi de ancak 50'li yıllarda mümkün olmuştur. Demokrat Parti yönetimi, geçmiş dönemlere ait politikaları “halkın kabul ettiği ve etmediği inkılâplar” şeklinde ikiye ayırmakla, kültürel alanda da devletin kurucu müdahale imkânlarının sınırlarını kabullenmiş ve kendiliğinden oluşumların önündeki bazı engelleri kaldırmıştır (Koçak, 2002: 406). Siyavuşgil'in dil konusundaki yazılarının, dil tartışmalarının, özellikle öztürkçeyi savunanların siyasal ve kültürel alandaki tahakkümlerinin azaldığı yıllara denk gelmesi ayrıca dikkat çekicidir.

IV. SONUÇ

Sabri Esat Siyavuşgil, Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınları olarak adlandırılan ve yeni rejime istikrar kazandırmak için yoğun entelektüel faaliyet gösteren kuşağın nispeten genç bir temsilcisidir. “Devlet aklı”yla düşünen, rejimin resmi politikalarını açıklamak kaygısıyla yazan kurucular kuşağı aydınlarının büyük çoğunluğu devletin çeşitli kademelerinde görev yapmışlardır. Resmi görevlerinin dışında bu kuşağın yeni kurulan ulus devletin inşasında gazetecilik yoluyla etkinlik gösterdikleri bilinmektedir. Erkek, en az bir yabancı dil bilen, politikanın içinde ve edebiyatla ilgilenen bu kuşak, 1960'lara kadar gazeteciliğin meslek mantığının belirlenmesinde birincil unsur olmuşlardır. Gazetecilik vasatını belirleyen kurucular kuşağı, gazete aracılığıyla müesses yapının koruyuculuğunu üstlenmiş olmalarına rağmen kamuya değil, devlete hitaben ya da kendi zümresi içinde konuşan bir dile sahiptirler. Zira ihmal edilebilir satış rakamları göz önüne alındığında gazeteler daha çok devletin şemsiyesi altında yer almış zümrelerin haberleşme aracı konumundadırlar. Gazetede yazıyor olmakla “şeklen umuma hitap ediyor olsalar da aslında Cumhuriyet seçkinleri içinde bir istişare bilincine” (Bora, Cantek, 2009: 879-901) sahiptirler. Açıktır ki bu bilinç bir zümre olarak dönemin aydınlarının konumunu güçlendirecek kendi söz haklarına bir göndermeyi de içermektedir.

Siyavuşgil devlet bursuyla yurt dışına gönderilmiş ve dönüşünde yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'ne atanarak akademik alanda kariyerini devam ettirmiştir. 1939 yılından itibaren çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapan Siyavuşgil'in söylem evreni kurucular kuşağı ile örtüşme halindedir. O da diğerleri gibi kültür temelli bir akıl yürütme biçimine sahiptir. Ne var ki Siyavuşgil'in aktif politikaya girmemiş olması ve bilim insanı kimliği köşe yazılarının söylem evreninde bazı farklılıklara yol açmıştır. Politikanın kıyısında kalmış olması ve bilim insanı payesi Siyavuşgil'in yazılarında soğukkanlı ve sıcak çağrışımından kaçınan bir dil tutturmasını sağlamıştır. Ayrıca basına yansıyan tartışmalarda bir taraf olmak yerine şikâyetleri dinleyen ve

sonra bu şikâyetleri yatıştıran bir tarzda söylem evreni kurmaya özen gösterdiği görülmektedir.

Siyavuşgil, akademik kariyerini yaşamının sonuna kadar pedagoji-psikoloji alanında yapmış olmasına rağmen hiçbir zaman bu alanda bir formasyon/örgün eğitim almamıştır. Dolayısıyla kendi kuşağı aydınlarının pek çoğu gibi otodidaktiktir. Derinleşmiş bir uzmanlık bilgisinden ziyade kendi uzmanlık alanının batıdaki (özellikle Fransa) serencamını ruberu takip etmek ve Türkiye’ye adaptasyonunu sağlamak amacı taşıdığı görülmektedir. Bu yüzden bilimsel gelişmeleri teknik bir analiz ile ele almak yerine belagat kabiliyetine dayanan bir kültür insanı profili ile yazılar kaleme almıştır. Kültür insanı profili daha çok Siyavuşgil’in dil, edebiyat, tiyatro konusundaki yazılarıyla tezahür etmiştir. Politikanın kıyısında kalmış muharrirlerde rastlanan enflasyonist derecede fazla yazma ediminin Siyavuşgil için de geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hatta çok farklı temalar üzerine yazmak konusunda Siyavuşgil’in hem döneminde hem de bugün bile bir muadili yoktur.

Siyavuşgil’in bir kültür ve bilim insanı olarak yazdığı köşe yazılarının fikri çerçevesini zihniyet meselesi olarak baktığı batı medeniyeti ile kendi toplumu arasındaki fikri ve akli makasın kapanması, batı ölçütleri ve rasyonellik oluşturmaktadır. Zihniyet değişimini de bilinçlendirme, eğitim-öğretim, örgütlenme ve yönlendirme gibi kavramlar üzerinden ele almaktadır. Ele aldığı konuları “bilimsel”, “akademik” ve “bitaraf” olmak kaygısı ile kaleme alan Siyavuşgil’in genelleme yapmayı zorlaştıracak köşe yazıları da olmasına rağmen, soyut, hasbi ve toplumsal sorumluluk duygusuyla ama biraz da “kürsüden, kendini bulaştırmadan” yazdığı söylenebilir. Şüphesiz batı kültürünün üstün yönlerini ön plana çıkararak kendi iktidar alanlarını oluşturan kurucular kuşağı aydınları 1960’lı yıllara kadar bu üstünlük üzerinden kendi konumlarını ayakta tutmaya çalışmışlardır. Siyavuşgil’in bir doğrulama mercii olarak yazılarında sürekli batıya referans vermesinin örtük de olsa kendi konumunu güçlendiren bir yönü olduğu söylenebilir.

Siyavuşgil, çok partili hayatın başladığı günden 1960 darbesine kadar bir muharrir olarak yazılarında ısrarla “tarafsızlık” vurgusunu sürdürmüştür. “Tarafsızlık” vurgusu, toplumsal sorumluluk duygusuyla yazan, kültürel kapitalizmle mücadeleyi öne çıkaran, batılaşmayı ilke edinmiş ve DP-CHP ayrışmasında fiili olarak yer almamış Cumhuriyet’in kurucular kuşağı aydınının tipik reflekslerinden birisidir. Bu tipik refleks/vurgu SabriEsat Siyavuşgil’de bilim insanı olmasıyla birleşmekte ve yazılarında ele aldığı hemen her meselede kendini hissettirmektedir. Öte yandan Siyavuşgil’in kuşağıyla ayrıştığı hususların başında popüler kültüre ilişkin tartışmalarda durduğu nokta gelmektedir. İyimserliği bir yana, yazı ve görüşleri döneme özgü çoğu dogmatik olan görüşlere muhaliftir. Kitle kültürü karşıtlığı olmaması, kuşağıyla arasındaki mesafe açısından önemlidir. Burada Siyavuşgil’in Kemalizm’in otoriter yorumlarından ziyade daha liberal yorumlarını benimsediği söylenebilir.

Kendi kuşağıyla ayrıldığı bir başka nokta “öztürkçe” karşıtlığıdır. Cumhuriyet’in kurucular kuşağının bir kısmının sahiplendiği, diğer kısmının genellikle suskunlukla geçiştirdiği “öztürkçe” tartışmalarında Siyavuşgil, başından sonuna kadar bir karşı duruş sergileyerek, öztürkçeye itibar etmemiş, özellikle 1950’lerin başından itibaren yazı ve görüşleriyle öztürkçeciliği bir “kelime ırkçılığı” olarak değerlendirmiştir.

Siyavuşgil’in bir pedagog/psikolog olarak talim-terbiye konusuna bakışı ise kendi kuşağı aydınlarıyla örtüşme halindedir. Maarifin ilköğretimden başlayarak planlanması gerektiğini ve okuma yazma konusunda topyekun bir seferberlik ilan edilerek toplumun tüm kesimine okuma yazma öğretilmesini savunur. 1950’lerde eğitim ile ilgili yaşanan gelişmeler ışığında yükselen aydın kuşağıyla elit-kitle eğitimi bağlamında tartışmalara girdiği görülmüştür.

Bir bilim adamı olan Siyavuşgil, siyasal hareketliliğin en üst düzeyde olduğu 1950’lerde tarafsızlık vurgusuyla parti çekişmelerinden kendini ayırma gayretinde

olmuştur. Bir taraf adına yazmadığını ısrarla vurgulamış ve meselelere bilimin ışığında bakılması gerektiğini belirtmiştir. Dönemin basını bir tür cemaat içi yayın yapıyor olsa da bilim adamlığı kimliğinin Siyavuşgil'i siyasal çekişmelerin dışında tutmayı başardığı söylenebilir.

“Bir bilim adamı ve aydının halka ışık düşürmek gibi bir amaçla hareket etmesi gerektiğini” belirterek kültürleşme-sosyalleşme anlayışı ile yazan Siyavuşgil, demokrasi, kalkınma ve kurumlardan bahsetmesi hep bu anlayışın tezahürüdür. Siyavuşgil bir proje adamıdır. Siyasal merkeze doğru yazıları olmakla birlikte siyasal merkezin kurum ve politikalarının yaygınlaştırılması konusunda devlet kurumlarının eşiğinden “umum”la konuşur. Devlete içkin bir yerden/merkezden konuştuğu hissini verse de öte yandan devletin güçlü bir organizasyon olması yönünde telkin edici yazılar yazmıştır. Sabri Esat Siyavuşgil, dönemin okuryazarlarına göre daha üstten ve daha geriden bir konumda durduğu izlenimini bilim adamı kimliği ile pekiştirmektedir. Basına yansıyan şikâyetleri değerlendirmek, yorumlamak ve bir teklifte bulunmak, Siyavuşgil'in köşe yazılarının temel esprisini oluşturur. Böylece Siyavuşgil, olayları olgular katına, olguları fikirler katına çekerek tarafını tarafsızlığında, ideolojisini ideolojisizliğinde tecessüm ettirir.

ÖZET

İmparatorluktan ulus devlete geçişte, milli kimliğin oluşumu ve rejimin inşasında kurucular kuşağı aydınlarının Cumhuriyetin erken döneminden başlayarak 1960'lı yıllara kadar etkin oldukları bilinmektedir. Cumhuriyetin kurucular kuşağı aydınları içinde bir bilim adamı olarak faaliyet gösteren Sabri Esat Siyavuşgil, daha çok bir kültür adamı kimliği ile tanınmaktadır. Daru-l Fünûn'un lağv edilip yerine kurulan İstanbul Üniversitesinin pedagoji-psikoloji bölümüne atanan Siyavuşgil, 1939 yılından itibaren çeşitli gazetelerde muharrirlik yapmış ve yeni rejimin özellikle kültür politikalarını açıklama, yorumlama ve yaygınlaştırma işlevlerini gazetecilik pratiği üzerinden gerçekleştirmiştir. Kültür politikalarının halka götürülmesinin kültür kurumları aracılığıyla yapılması konusunda çeşitli görüşler serdeden Siyavuşgil'in içinde yer aldığı aydın kuşağı ile duygu, davranış ve tutum benzerliklerinin yanında, bilim adamı kimliği ve aktif politika içinde yer almamış olması gibi özelliklerin bir yansıması olarak farklılaştığı durumlar mevcuttur. Döneminde basına yansımış tartışmalara bir taraf olarak değil daha ziyade tartışmaları yatıştırıcı bir tonla müdahalede bulunmaya çalışması bu farklılaşmanın tezahürüdür. Siyavuşgil'in köşe yazılarının söylem evreni ve stratejisinin tespitinin yapılması, hem Cumhuriyet'in erken döneminde etkinlik göstermiş kurucular kuşağı aydınlarının gazetecilik deneyimlerine ışık düşürmek hem de bir bilim adamı olan Siyavuşgil'in gazeteci/muharrir olarak portresini ortaya çıkarmak açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Köşe yazarlığı, Kurucular kuşağı aydınları, Sabri Esat Siyavuşgil, Yeni Sabah

SUMMARY

In transition from emperorship to nation-state, beginning from the early periods of the Republic to 1960s, the influence of the intellectuals of founder generation has been known in the creation of national identity and the construction of the regime. Sabri Esat Siyavuşgil who acted as a scientist within the intellectuals of founder generation of the Republic, has rather been acknowledged with a culturist identity. Siyavuşgil who had been assigned to the department of pedagogy-psychology of the İstanbul University after the abolishment of Daru-l Fünun, from 1939 on has worked as an author/penman in various newspapers and achieved the functions of the new regime especially the explanation, interpretation and dissemination of culture policies through the praxis of journalism. As Siyavuşgil's various sights on the issue of carrying the culture policies to the people by cultural institutions has similarities in the sense of feelings, behavior and attitudes of the intellectual generation including him, there has been some positions where he differentiated as a reflection of scientist identity and not getting involved in active politics. His attempt to interfere in debates reflected in media/press during his period with a palliative tone rather than as a side of the discussions is a sign of this differentiation. The determination of the universe and the strategy of the discourse of the Siyavuşgil's columns/articles are significant in terms of both to lighten the journalism experiences of the intellectuals of founder generation who were influential at early Republican period and to reveal the portrait of scientist Siyavuşgil as a journalist/author.

Key Words: Intellectual, columnist, the intellectuals of founder generation, Sabri Esat Siyavuşgil, Yeni Sabah

KAYNAKLAR

- ABADAN, N. (1961). Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı:2, s. 93-118.
- ACAROĞLU, T. (1978). Yedi Meşalecilerden Biri ve Çok Yönlü Kültür Adamı: Siyavuşgil, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı 292, İstanbul, s. 21-22.
- ADIVAR, H. E. (1944). İngiliz Edebiyatı Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 12.
- AĞAOĞULLARI, M. A. (2002). Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 76. ve s. 376. ve s. 49.
- AKDAĞ, M. (2009). Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası ‘Celali İsyanları’, YKY, İstanbul, s. 454-455.
- AKTAY, Y. (2010). Türk Sosyoloji Tarihine Eleştirel Bir Katkı, Küre Yayınları, İstanbul.
- ALEMDAR, K. (2009). Bab-ı Ali’de Dokuz Patron Olayı, *Türkiye’de Kitle İletişimi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, s.194-205.
- ALPTEKİN, T. (2001). Ahmet Hamdi Tanpınar, İletişim yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- ANDERSON, B. (2007). Hayali Cemaatler, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, s. 83-98.
- ASTER E. V. (2005). İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, İm Yayın Tasarım, Çev. Vural Okur, İstanbul, s. 365.
- AUERBACH, E. (1944). Roman Filolojisine Giriş, Çev. Süheyla Bayrav, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, s. 134.
- AYVAZOĞLU, B. (1995). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçerken Türk Aydınları, *Türkiye’de Aydın ve Kimlik Sorunu*, Haz. Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 290-291.
- BARROW, R. H. (2002). Romalılar, Çev. Ender Gürol, İz Yayıncılık, İstanbul.
- BATUR, S. (2006). Türkiye’de Psikolojinin Kurumsallaşmasında Toplumsal ve Politik Belirleyenler, Toplum ve Bilim, Sayı 107, s. 217-230.
- BATUR, S. (2013). Zilli Hayal ve “Türk Halk Ruhu”: Sabri Esat Siyavuşgil, *Hayal Perdesinde Ulus, Değişim ve Geleceğin İcadı*, :Editör: Peri Efe, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BAYSUN C. (1999). *Mustafa Reşit Paşa*, Tanzimat, MEB Yayınları, Ankara, s. 723-746
- BELGE, M. (1995). Osmanlı’da ve Rusya’da Aydınlar, *Türkiye’de Aydın ve Kimlik Sorunu*, Yay. Haz. Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 128.
- BERKES, N. (2005). Türkiye’de Çağdaşlaşma, YKY, İstanbul, s. 435-439.
- BİLEN, O. (2002). Çağdaş Yorum Bilim Kuramları, Kitabiyat Yayınevi, İstanbul, s. 177.
- BİRKİYE, A. (1984). Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru, Varlık Yayınları, İstanbul.
- BİRSEL, S. (1983). Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, Karacan Yayınları, İstanbul, s. 113-114, 321
- BUCAK, E. B. (1993). Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri, Adım Yayınları, Ankara, s. 12.
- BOLAY, S. H. (1980). Aristo Metafiziği ile Gazali Metafiziğinin karşılaştırılması, Kalem Yayınları, Ankara, s. 34.

- BORA, T., CANTEK, L. (2009). Köşe Yazarlığındaki Değişim ve Politik Düşünce Vasatı, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 9, İstanbul, sf. 879-901.
- BOTTOMORE, T., NİSBET, R. (1997). Çözümlemenin Tarihi, Haz: Mete Tunçay, Aydın Uğur, Ayraç Yayınları, Ankara.
- BOZKURT, N. (2003). 20 Yüzyıl Düşünce Akımları, Yorumlar ve Eleştiriler, Morpa Yayınları, İstanbul
- BUCAK, E. B. (1993). Türkiye’de Eğitim Politikaları ve Siyasi Parti Ödülleri, Adım Yayınları, Ankara, sf. 12
- CANTEK, L. (2008). Cumhuriyetin Buluş Çağı, Gündelik Yaşam Dair Tartışmalar (1945-1950), İletişim Yayınları, İstanbul.
- CEVİZCİ, A. (1998). İlk Çağ Felsefesi, Asa Yayınları, Bursa, s. 119.
- CEVİZCİ, A. (1999). İdealar Kuramı, Platon’un Felsefesi üzerine Araştırmalar, Çev. Der: Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara, s. 35.
- CEVİZCİ A. (1999) Ortaçağ felsefesi tarihi, Asa Yayınları, Bursa, s. 41.
- ÇİĞDEM, A. (2007). Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, cilt 3, İstanbul, s.68-81.
- ÇIKLA S. (2009). Tanzimattan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi, *Türkbilig Dergisi*, Sayı 18, s.34-63.
- DEMİRKOL G. (2009). *Türkiye’de Tefrika Polisiye Romanlarda Siyasal Kültür Motiflerinin İrdelenmesi: “Ümit Deniz” Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DESCARTES (1996). Yöntem Üzerine Düşünen Adam Yayınları, Çev: Bülent Kenar, İstanbul, s. 43.
- DİNÇ, S. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yapılan Milli Eğitim Şûraları ve Alınan Kararların Uygulamaları(1923 – 1960), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 90.
- DİNDAR, B. (1988). Emmanuel Mounier’de Personalizm, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DURNA, T. (2007). Türkiye’de 1930-1940 Yılları Arasında Seçkin Söylemin Oluşumu: Falih Rıfkı Atay ve Peyami Safa, Karşılaştırmalı Bir Analiz, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, s. 118.
- EBUZZİYA T. (2006). Yeni Osmanlılar, Pegasus Yayınları, İstanbul, s. 26-39.
- ENGİNÜN, İ. (2001). "Deneme", Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 401.
- ENGİNÜN, İ., KERMAN, Z. (2008). Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Başbaşa, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 258.
- ERGÜN, M. (1982). Emrullah Efendi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 1-2, s. 7-36.
- FINDIKOĞLU, Z. F. (1999). *Tanzimatta İçtimai Hayat*, Tanzimat, MEB. Yayınları, Ankara, Cilt 2, s. 619-659.
- FRİDEL, E. (2004). Antik Yunan’ın Kültür Tarihi, Çev. Necati Aça, Dost Kitabevi, Ankara, s. 45.
- GILSON, E. (2003). Ortaçağ Felsefesinin Ruhu, Çev. Şamil Öçal, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul, s. 451.
- GÖKALP, Z. (1976). Türk Medeniyeti Tarihi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 19.
- GÖKBERK, M. (1999). Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 70. ve s.106 ve s. 138.

- GÖLE, N. (2007). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, Cilt 3, İstanbul, s. 56-68.
- GÖZE, A. (1995). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, s. 196.
- GÜLBAY, T. (2008). Memduh Şevket Esendal’ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, s. 19, 117-122.
- GÜLENDAM, R. (2004). Demokrat Parti İktidarında Edebiyat-Politika-Sanat İlişkisi ve Edebiyatçılarımızın Bu Süreçteki Yeri, *HeceDergisi, Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı*, Sayı: 90-91-92, s.278-310.
- GÜLERSOY, Ç. (2000). Dostum Burhan Arpan, *Bir İstanbul Var İdi*, Burhan Arpad, Doğan Kitap, İstanbul.
- GÜNGÖR, E. (1975). Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İrfan Matbaası, İstanbul, s. 213.
- GÜRPINAR, D. (2013). Türkiye’de Aydınların Kısa Tarihi, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU M. Ş. (2006) Osmanlıdan Cumhuriyet Zihniyet Siyaset ve Tarih, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 80, s. 89.
- HANİOĞLU M. Ş. (2010) Yaşam Tarzı Seçkinciliği ve Beyaz Türkler, Sabah Gazetesi, 31 Ekim 2010.
- HAŞİM A. (2004). Bize Göre, Timaş Yayınları, İstanbul.
- HEPER M. (2006). Türkiye’de Devlet Geleneği, Çev. Nalan Soyarık, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, s. 72.
- HOMEROS (2012). İlyada, Çev: Azra Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, s. 12.
- KALİBAR, A. (2007). Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, Cilt 3, İstanbul, s. 107-125.
- KAPLAN, İ. (1999). Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 173.
- KARACA, E. (1998). Türk Basınında Kalem Kavgaları, Gendaş Yayınları, İstanbul, s. 211-227.
- KARAKOYUNLU, Y. (1995). “*Aydın Geleneğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları*”, Türkiye’de Aydın ve Kimlik Sorunu, Yay. Haz. Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, 1995.
- KARAKAŞ, M. (2000). Türk Ulusçuluğunun İnşası, Vadi Yayınları, Ankara, s. 227-280.
- KARPAT, K. H. (2004). Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev. Recep Boztumur, İmge Yayınları, Ankara, s. 82.
- KARPAT, K. H. (2004a). İslam’ın Siyasallaşması, Çev. Şiar Yalçın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 220.
- KARPAT K. H. (2006). Osmanlıda Değişim Modernleşme ve Uluslaşma, Çev. Dilek Özdemir, İmge Yayınları, Ankara, s. 72-73.
- KAYALI, K. (2007). Adnan Adıvar, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, Cilt 3, İstanbul, s. 36-43.
- KEMAL N. (2005). Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri, Haz: İsmail Kara, Nergiz Yılmaz Aydoğdu, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 351.
- KILIÇBAY, M. A. (1995). *Türk Aydınlarının Dünyasını Anlamak*, Türkiye’de Aydın ve Kimlik Sorunu, Haz: Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 177.
- KILIÇBAY, M. A. (2001). Doğunun Devleti Batının Cumhuriyeti, İmge Yayınları, Ankara s. 117.

- KOÇAK, O. (2006) 1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 370-424
- KOLOĞLU, D. (2003). Bab-ı Ali'den İkitelli'ye Geçerken Gazetecilik, *Türkiye'de Gazetecilik: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Der. L. Doğan Tılıç, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara, s. 30.
- KONGAR, E. (1982). Toplumsal Değişime Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 217.
- KUDRET, C. (1991). Kalem Ucu, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 178-204.
- KUYAŞ, A. (2002). Yeni Rejim, *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, Haz. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tuncay, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, İstanbul,
- KÜÇÜK Y. (1986). Aydın Üzerine Tezler 4, Tekin Yayınevi, İstanbul, s.119
- LEVEND, A. S. ve Ar. (1960). Sabri Esat Siyavuşgil, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara, s. 172-173.
- LEWIS B. (2000). Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Yayınları, Ankara, s. 456. s. 333.
- MANNHEİM, K. (2002). İdeoloji ve Ütopya, Çev. Mehmet Okyayuz, Epos Yayınları, Ankara, s. 150.
- MARDİN Ş. (1998). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, Çev: Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 125. s. 283
- MARDİN, Ş. (2002). Türk Modernleşmesi, Çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 95.
- MARDİN, Ş. (2009). Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Der. Mümtazer Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.
- MARDİN, Ş. (2010). Türkiye'de Din Ve Siyaset, Der. Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (1999). Bu Ülke, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MORAN, B. (2000). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 299.
- NAYIR, Y. N. (1943). Tercüme Dair, *Tercüme Mecmuası*, Sayı 18, Cilt 3, Ankara, s. 422-425.
- NAYIR, Y. N. (1943). Bergerag, *Tercüme Mecmuası*, Sayı 20-21, Cilt4, Ankara, s. 179-183
- OKUMUŞ E. (1999). Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat, İnsan Yayınları, İstanbul, s. 282.
- ONARAN, M. Ş. (2011). 30. Yıldönümünde Yaşar Nabi Nayır ve "Varlık", *Varlık Dergisi*, Sayı 1242, İstanbul, s. 46-50.
- ÖZEL İ. (2007). Şiir Şiirle Örtüşmez, İstiklal Marşı Derneği Yayınları, İstanbul, s. 38.
- ÖZEL İ. (1983). *Şiir*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, s. 631-638.
- ÖZLEM, D. (1998). Bilim Tarih ve Yorum, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- ÖZLEM D. (2001). Tarih Felsefesi, İnkılâp Yayınları, İstanbul, s. 99-135, s. 150-154.
- PARLA, J. (2002). Babalar ve Oğullar, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 14.
- PLATON (2000). Devlet, Çev: Mehmet Ali Cimcoz, Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 56.
- ROSENAU, P. M. (2004). Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri, çev: Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- SAÇAN,(2010). Sabri Esat Siyavuşgil'in Yeni Sabah Gazetesinde Çıkan1948-1950 Yazıları (inceleme-metin), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- SARUP M. (1993). Post-yapısalcılık ve Post-modernizm çev: A. Baki Güçlü, Ark Yayınları,Ankara.

- SAYBAŞILI, K. (1995). *Münevver Entelektüel, Aydın, Türkiye’de Aydın ve Kimlik Sorunu*, Haz: Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 158-159.
- SEZAI, A. (1996). Edmand Rostand'ın "Cyrano de Bergerac" Adlı Eserinin Sabri Esat Siyavuşgil Tarafından Çevirisi Üzerine Anlambilimsel Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransız Dili ve Edebiyatı, Ankara.
- SHİLS, E. (2005). Entellektüeller ve İktidarlar, Çev: Salih Özer, *Entellektüel ve İktidar*, Ed. Kenan Çağan, Hece Yayınları, Ankara, s. 181.
- SKINNER, Q. (1997). Çağdaş Temel Kuramlar çev: Ahmet Demirhan Vadi Yayınları, Ankara.
- SMİTH, A. D. (2009). Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 125.
- SMİTH, P. (2001). Rönesans ve Reform Çağı, Çev. Serpil Çağlayan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1940). Folklor ve Psikoloji, Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları, s. 141-152.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1941). Karagöz: Psiko-sosyolojik Bir Deneme, Maarif Basımevi, İstanbul.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Ahmet Mithat Efendi, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, s. 184-187
- SONGÜR, Z. (1988). Sabri Esat Siyavuşgil'in Tiyatro ile İlgili Nesirleri (2 cilt), Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı, İstanbul.
- ŞARKDEMİR, H. (2010). *Cumhuriyet'in Kontenjanından Şair*, Karagöz Dergisi, sayı 13, Ekim-kasım-aralık, s. 30-31.
- TAŞKIN, Y. (2007). Milliyetçi, Muhafazakâr, Entelijansiya, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 41-43.
- TOPRAK, B. (Ed.). (1998). Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 212.
- TOPUZ, H. (2003) Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 323-329.
- TUNCEL, B. (1955). Kısa Notlar, Tercüme Mecmuası, Nisan-Haziran 1955
- TUNÇ, M. Ş. (1944). Ruh Yapımız ve Onun Tipleri Bakımından Ahlak, 1942-1943 Üniversite Konferanslarından Ayrı Basım, İstanbul.
- TURHAN M. (1965). Atatürk İlkeleri ve Kalkınma: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik, İstanbul.
- TURHAN, M. (1974). Garplılaşmanın neresindeyiz, Yağmur Yayınevi, 1974, İstanbul, s. 82, 93, 208.
- ÜLGENER, F Sabri, (2006), Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler, Derin Yay, İstanbul, s.161.
- ÜLKEN, H. Z. (1969). Sosyoloji Sözlüğü, Milli Eğitim Yayınları, Ankara, s. 307.
- ÜLKEN, H. Z. (1955). Maarifte Tuba Nazariyesi, Yeni Sabah, 5 Aralık.
- VELİDEDEOĞLU, H. V. (1983). Yol Kesen Irmak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, s. 145.
- YALÇIN, H. C. (1975). Edebiyat Anıları, haz: Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- YARAMAN A. (2001). *Başlarken: Niçin Biyografi / Nasıl Biyografi / Hangi Biyografi*, Biyografi 1; 1961-1971 Dönemi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- YETİŞ, M. (2002). Aydınlar ve Sınıflar: Üç Kuramsal Model, *Praksis Dergisi*, Sayı 8, s. 51-90.
- YILDIRIM C. (2006). Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 81., s.82.

- YILDIRIM, S. (2005). Eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrenciler (1940-1970): Prosopografik Bir Çalışma Örneği, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, s. 57.
- YILMAZ İ. (2009). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Modernleştirme Aracı Olarak Gazetelerin Duruşu, Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı 40.
- YÜCE, E. (2007). Simgesel Seçkinler ve Habitus: Hürriyet Gazetesi'nde Köşe Yazarlığı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, s. 90-91.
- YÜCEL, H. A. (1940). Önsöz, *Tercüme Mecmuası*, Sayı 1, Cilt 1, s. 1
- ZÜRCHER E. J. (2012). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 80.

KÖŞE YAZILARI

- AYVAZOĞLU, B. (2009). İstemem, Eksik Olsun, *Zaman Gazetesi*, 5 Kasım.
- DEVİRİM, H. (2009). Tekkeler Vardı, Bazı Günlerde veya Saatlerde Zikir ve Sohbet İçin Yapılırmış, *Radikal Gazetesi*, 11 Kasım.
- FELEK B. (1981). Siyavuşgil-Galatasaray, *Milliyet Gazetesi*, 11 Aralık.
- ORTAYLI, İ. (2010). İlginç Tesadüf, *Milliyet Gazetesi*, 10 Ekim.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Hakiki münevver, *Yeni Sabah*, 22 Ağustos.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1956). Nabıza göre Şerbet, *Yeni Sabah*, 3 Aralık.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1956). Münevverin Tarifi, *Yeni Sabah*, 3 Kasım.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Münevverin Tarifi, *Yeni Sabah*, 5 Kasım.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Münevver Düşmanlığı mı? *Yeni Sabah*, 19 Eylül.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Filozof Hasbi Bey!, *Yeni Sabah*, 29 Ekim.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1952). Edebiyatta Hürriyet, *Yeni Sabah*, 4 Mart.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1956). İslam ansiklopedisi, *Yeni Sabah*, 7 Nisan.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Münevverin Cesareti, *Yeni Sabah*, 11 Eylül.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Bizde Münevver Niçin Susar, *Yeni Sabah*, 27 Ağustos.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Bir Düzeltme Üzerine, *Yeni Sabah*, 17 Ağustos.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Dehşet, *Yeni Sabah*, 28 Aralık.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1953). 5. Maarif Şurası, *Yeni Sabah*, 18 Ocak.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1951). Hele Şükür, *Yeni Sabah*, 27 Mayıs.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Tuba Ağacı, *Yeni Sabah*, 20 Ağustos.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1951). İbret, *Yeni Sabah*, 5 Mayıs.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Dil Üstünde Kaydırmaca, *Yeni Sabah*, 19 Aralık.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Dilde İsrâf, *Yeni Sabah*, 25 Haziran.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Dilimiz, *Yeni Sabah*, 18 Haziran.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Hacıvad'ın Dili, *Yeni Sabah*, 24 Mart.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1950). Dilde Son Çare, *Yeni Sabah*, 19 Kasım.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1955). Dilin Zevkine Varmadıkça, *Yeni Sabah*, 9 Mart.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Akademi Neye Mi Yarar?, *Yeni Sabah*, 2 Ekim.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Bir Lügat Kitabı Olsa, *Yeni Sabah*, 10 Ağustos.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Sitti Sene, *Yeni Sabah*, 9 Kasım.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1955). Zavallı Türkçemiz, *Yeni Sabah*, 21 Ocak.

- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Kitap Yazmak Kolay Değildir, *Yeni sabah*, 12 Ocak.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1957). Cemil Meriç'e Mektup, *Yeni Sabah*, 18 Haziran.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Evlere Şenlik, *Yeni Sabah*, 4 Mayıs.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1954). Parti Dinamizmi, *Yeni Sabah*, 26 Kasım.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1956). Muhalefet Derdimizi Anlatamıyor, *Yeni Sabah*, 29 Şubat.
- SİYAVUŞGİL, S. E. (1956). Tercüme Mecmuası üzerine *Yeni Sabah*, 15 Ocak 1956.
- TANER, H. (1978). Sabri Esad Siyavuşgil, *Milliyet Gazetesi*, 1 Ekim.

İNTERNET

- IV. Milli Eğitim Şûrası Üyeleri, Çalışma Esasları, Şura Programı için, M.E.B.,Dördüncü Milli Eğitim Şûrası (Çalışma Programı, Komisyon Raporları,Konuşmalar), İstanbul 1991,s. 9 ve devamı. Erişim Tarihi: 19 Haziran 2013.
- http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_06/06021822_4_sura.pdf

EKLER

EK 1

GÜNÜN İÇİNDEN

CUMA 1 OCAK 2010

İSTANBULLU 42 ÜNLÜ EDEBİYATÇI 1928'DE BÖYLE POZ VERMİŞTİ

1928 Temmuz ayında bu fotoğrafta yer alan 42 ünlü edebiyatçı bir araya gelen Güzel Sanatlar Birliği Edebiyat Şubesi'nin şu üyeleri, Weinberg'e poz veriyorlar...

Ön sıra: 1) Ziya Osman (Saba), 2) Cevdet Kudret (Solok), 3) Sabri Esat (Siyavuşgil), 4) Kenan Hulusi (Koray), 5) Yaşar Nâbi (Nayır)
İkinci sıra: 1) Peyami Safa, 2) Orhan Seyfi (Orhon), 3) Mehmed Rauf, 4) Celal Esat (Arseven), 5) Şaziye Berin (Kurt), 6) Hüseyin Siret

(Özsever), 7) Hüseyin Rahmi (Gürpınar), 8) Halid Ziya (Uşaklıgil), 9) Necip Âsim (Yazık-sız), 10) Suad Derviş (Baraner), 11) Mahmud Sadık, 12) Hüseyin Suad (Yalçın), 13) İzzet Melih (Devrim)

Üçüncü sıra: 1) Bilinmiyor, 2) Kâm(u)ran Şerif (Saru), 3) Faik Ali (Ozansoy), 4) Salih Zeki (Aktay), 5) Selami İzzet (Sedes), 6) Yusuf Ziya (Ortaç), 7) Hüseyin Rıfat (İşıl), 8) Burhan Cahid (Morkaya), 9) İbrahim Necmi (Dilmen), 10) Ed-

hem İzzet (Benice), 11) Reşat Nuri (Darago), 12) Halil Nihad (Boztepe)

En arka sıra: 1) Necip Fazıl (Kısakürek), 2) Ali Haydar Emir (Alpagot), 3) Necmeddin Halil (Onan), 4) Nizameddin Nazif (Tepedelenlioğlu), 5) Ahmet Hidayet (Reel), 6) Halid Fahri (Ozansoy), 7) Florinalı Nazım (Özgüney), 8) İbrahim Alaaddin (Gövsä), 9) Vedad Nedim (Tör), 10) Hıfzı Tevfik (Gönensay), 11) Fahri Celaledin (Göktulga), 12) Vâlâ Nurettin (Va-Nu)

EK 2

Yeni Sabah'ın Yayın ilkeleri

“Yolumuz”

(Yeni Sabah Gazetesi, Sayı 1, 6 Mayıs 1938, s.1.)

"Yeni Sabah Kemalist bir gazetedir. Aldığımız her nefesi kendisine borçlu olduğumuz ebedi Atatürk'ün dehasından fırlayan altı ok istikametinden kıl payı şaşmayacağız.

Yurdun iç ve dış politikasını çevirenlere, iç ve dış emniyetini, sağlığını, kültürünü, parasını, bayındırlığını koruyanlara sarsılmaz ve devrilmez bir güvenimiz var.

Ne içimizle, ne dışımızla yabancı bir ideolojiye zerre kadar bir temayülümüz olmayacaktır. Kemalist çerçeve içinde hedefimiz şu iki kelimeye bol bol sığar: Yurdun Selâmeti. Yeniliğimizde bir muhalefet kokusu arayan tek tük insan varsa, onları bekleyen sükûtu hayali şimdiden ve açıkça kendilerine haber verimiz.

Bununla beraber, gözleri perdelenmiş evetçilerden ve hay huyculardan da değiliz. Gördüğümüz ulusal ve sosyal yaraların üstüne basmakta, lekesiz bir kalem tutan parmaklarımızı en ulvî cesaretle techiz edeceğiz; karanlığın, geriliğin ve faziletsizliğin üstüne olanca hızımızla yürüyeceğiz.

Halkın gazetesi olmayı bir yandan da halkın kesesine uygun olmakta buluyoruz. Devletin başında Celal Bayar gibi muzaffer Türk ekonomisine istikamet vermiş büyük iradelerin bulunduğu ve "ucuzluk, tasarruf!" diye barbar bağırان Türk camiası içinde matbuatımızın ucuzluğa doğru tekâmülü zarurîdir. Dünyanın en zengin memleketlerinde gazetelerin fiyatları 20 paradan başlar, nihayet üç, üç buçuk kuruşta

karar kılar. Fırsat elverirse Yeni Sabah'ı – kalitesinden de hiçbir şey feda etmeyerek – üç kuruştan daha ucuza mal etmeyi düşünüyoruz.

Söylemeye hacet yok ki "Yeni Sabah" unvanı, Mihran'ın Sabah'ını hatıra getiremez: Eski Sabahçı'nın bu güzel Türk kelimesini de, Türkiye'de kazandığı servetle beraber dışarıya kaçırmaya hakkı olamazdı. Onun kendine mal ettiği milli kıymetler arasında, müsadere etmekte gecikmediğimiz, bu kelimeyi, eskisinden ayıran "Yeni" vasfı ile bir Türk gazetesine de kazandırdığımız içinde bahtıyarız.

Yeni Sabah batan bir imparatorluğun ve Mihra'nın Sabah'ına değil, Atatürk güneşiyle beraber doğan yeni Türk sabahının aydınlıklarına sayfalarını açıyor."